

ยุทธศาสตร์การเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนา
อันเนื่องมาจากพระราชดำริสู่ชุมชนอย่างยั่งยืน
กรณีศึกษา ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้
อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงใหม่

โดย

นายปวีตร นวะมะรัตน์
ผู้อำนวยการสำนักประสานงานโครงการพื้นที่ 3
สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงาน
โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.)

นักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร
หลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ 56
ประจำปีการศึกษา พุทธศักราช 2556-2557

บทคัดย่อ

ยุทธศาสตร์การเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงใหม่เป็นการศึกษาถึงรูปแบบ วิธีการดำเนินงานเผยแพร่องค์ความรู้ตลอดจนปัญหา อุปสรรค ข้อจำกัด และเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อให้การดำเนินงานเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ ศึกษาการพัฒนาฯ เป็นไปอย่างสัมฤทธิ์ผลต่อเกษตรกรสามารถเสริมสร้างความมั่นคงทางด้านอาชีพ และรายได้อย่างแท้จริงโดยใช้ระยะเวลาการศึกษาตั้งแต่เดือนมกราคม-เดือนเมษายน 2557

จากการศึกษาพบว่า ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้ดำเนินการศึกษา ทดลอง วิจัย มาแล้วรวมทั้งสิ้น 249 เรื่อง เป็นผลงานที่ประสบความสำเร็จแล้ว จำนวน 203 เรื่อง และสามารถ นำไปเผยแพร่องค์ความรู้สู่เกษตรกรแล้ว จำนวน 65 เรื่อง ในจำนวนนี้มีผลงานวิจัยที่โดดเด่น จำนวน 20 เรื่อง และยังมีโครงการศึกษาวิจัย และทดลองในด้านต่างๆ ที่อยู่ระหว่างดำเนินการอยู่อีก เป็นจำนวนมาก

ยุทธศาสตร์สำคัญในการเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาฯ ที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน ประกอบด้วย 3 แนวทาง ได้แก่ การจัดทำแปลงสาธิตในศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ การฝึกอบรมให้ ความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ และการส่งเจ้าหน้าที่ของศูนย์ศึกษาฯ ไปให้ความรู้ในพื้นที่ของ เกษตรกรซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ที่มีความเหมาะสมในการดำเนินการ และทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ใน การเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ไปสู่เกษตรกรได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามการจะ เผยแพร่องค์ความรู้ดังกล่าวให้กว้างขวางยิ่งขึ้นจำเป็นต้องมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ(3ดี) ได้แก่ความรู้ดี พันธุ์ดี และคนดี เมื่อมีองค์ประกอบสำคัญครบถ้วนทั้ง 3 ประการแล้ว เกษตรกรก็จะสามารถนำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมไปปรับใช้ในพื้นที่ของตนเอง ซึ่งถือเป็นการ สร้างเครือข่ายให้เกิดขึ้นระหว่างเกษตรกร เกิดการเรียนรู้และการสื่อสาร 2 ทาง ที่ทำให้เกิดการ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ทั้งเชิงวิชาการและการแก้ไขปัญหาต่างๆ เมื่อเกษตรกรเหล่านี้กลับสู่ ภูมิลำเนาของตนเองก็จะสามารถถ่ายทอดความรู้ไปสู่เพื่อนเกษตรกร ชุมชน จนถึงขยาย เครือข่ายให้กว้างขวางขึ้นไปได้ในที่สุดดังนั้น การเพิ่มประสิทธิภาพให้กับองค์ประกอบ 3 ดี ดังกล่าวให้เข้มข้นยิ่งขึ้นจึงเป็นยุทธศาสตร์ที่จะนำไปสู่การเสริมสร้างความมั่นคงทางด้านอาชีพและ รายได้ให้แก่เกษตรกรอย่างยั่งยืนต่อไป

คำนำ

การพัฒนาประเทศเป็นเรื่องละเอียดอ่อนและซับซ้อน มีความแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ ขึ้นอยู่กับลักษณะทางกายภาพและสภาพภูมิสังคม ในช่วงสามทศวรรษของการพัฒนาประเทศตามแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติอาจกล่าวได้ว่าปัจจัยทางด้านทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างมากมายไม่ว่าจะเป็น ป่าไม้ แหล่งน้ำ แหล่งแร่ แหล่งประมง ฯลฯ ได้ถูกนำมาใช้เป็นฐานในการผลิต และการพัฒนาประเทศในทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะการขยายการผลิตทางอุตสาหกรรมเพื่อการสร้างงาน สร้างรายได้ให้แก่ประชาชน

การดำเนินนโยบายในการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศทำให้รายได้เฉลี่ยต่อหัวของคนไทยสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีการหลั่งไหลของแรงงานเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้โครงการสร้างทางเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เคยพึ่งพาการผลิตทางการเกษตรเป็นรายได้หลัก ก็ปรับเปลี่ยนไปสู่การพึ่งพาการผลิตทางอุตสาหกรรมและบริการ สภาพสังคมเปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทเป็นสังคมเมืองมากขึ้น เกิดการกระจุกตัวของประชากรเมือง ชนบทเริ่มอ่อนแอ

จากการเสด็จพระราชดำเนินของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อทรงเยี่ยมเยียนราษฎรในทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ตลอดระยะเวลานับตั้งแต่ทรงขึ้นครองสิริราชสมบัติเป็นต้นมา ทำให้พระองค์ทรงทราบถึงแก่นแท้ของปัญหาของชนบทที่กำลังอ่อนแอ อันเป็นผลพวงจากการพัฒนาที่ผ่านมาและทรงเล็งเห็นว่า การพึ่งพาตนเองได้ของราษฎรในชนบทจะเป็นรากฐานอันสำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน ทรงคิดค้นรูปแบบการพัฒนาต่างๆ ขึ้นมากมายเพื่อสนับสนุนและแบ่งเบาภาระของรัฐบาลในการพัฒนาชนบท โดยเฉพาะการจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริขึ้น 6 แห่ง ในทุกภูมิภาค เพื่อเป็นสถานที่ทำการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง วิจัย เพื่อแสวงหาแนวทางและวิธีการพัฒนาที่เหมาะสม สอดคล้องกับสภาพภูมิสังคมของแต่ละท้องถิ่น และนำองค์ความรู้ หรือนำผลสำเร็จที่ได้เหล่านั้นไปเผยแพร่สู่ประชาชน ให้สามารถนำไปพัฒนาอาชีพ เสริมรายได้ และความมั่นคงในการดำเนินชีวิตตามหลักการพึ่งพาตนเองต่อไป

วัตถุประสงค์ที่สำคัญของเอกสารวิจัยฉบับนี้ คือ การวิเคราะห์ให้เห็นถึงรูปแบบ วิธีการดำเนินงานเผยแพร่องค์ความรู้ หรือผลสำเร็จของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่ผ่านมา ตลอดจนปัญหา อุปสรรค และข้อจำกัดต่างๆ รวมถึงการวิเคราะห์และนำเสนอแนวทางในการดำเนินงานเผยแพร่องค์ความรู้ในเชิงนโยบาย เพื่อให้การขยายผลองค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาฯ ได้เป็นไปอย่างสัมฤทธิ์ผลต่อประชาชนอย่างแท้จริง

ก

ผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้สำเร็จได้ด้วยดี ด้วยความร่วมมืออย่างดียิ่งจากเพื่อนข้าราชการทุกคนในสำนักประสานงาน โครงการพื้นที่ 3 สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงาน โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) โดยเฉพาะนางสาวบุษราพรรณ อุดระ ที่เป็นกำลังสำคัญในการรวบรวมข้อมูลประกอบการเขียนจนเอกสารวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงลงได้ด้วยดี

ท้ายนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า เอกสารวิจัยฉบับนี้จะเป็นประโยชน์สำหรับผู้ปฏิบัติงานและผู้บริหารในการขับเคลื่อนองค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาฯ ให้เกิดประโยชน์สุขต่อประชาชนอย่างยั่งยืนตลอดไป

.....

(นายปวัตร์นวะมะรัตน)

นักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร

หลักสูตร วปอ. รุ่นที่ 56

ผู้วิจัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	ก
คำนำ	ข
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญแผนภาพ	ช
บทที่ 1 บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
ขอบเขตของการวิจัย	4
วิธีดำเนินการวิจัย	4
ข้อจำกัดของการวิจัย	5
ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	5
คำจำกัดความ	5
บทที่ 2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	
แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท	7
แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนา	13
หลักการโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ	15
แนวพระราชดำริปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	18
แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน	23
ผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	26
สรุป	27

บทที่ 3 รูปแบบการดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจาก

พระราชดำริ

ความเป็นมา	28
พื้นที่ดำเนินการ	29
การดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ	33
ความสอดคล้องครบถ้วนตามแนวพระราชดำริ	41
ปัญหาอุปสรรค	45
สรุป	46

บทที่ 4 ผลการศึกษาและข้อวิเคราะห์

ผลการดำเนินงานเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ	48
สถานการณ์จุดแข็งจุดอ่อน โอกาสและข้อจำกัดของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ	52
สถานการณ์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและข้อจำกัดที่มีผลต่อการเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ	56
แนวโน้มการดำเนินงานเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริในอนาคต	58

บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุป	59
ข้อเสนอแนะ	62

บรรณานุกรม

ภาคผนวก

ประวัติย่อผู้วิจัย

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า	
3-1	สรุปการศึกษา ทดลอง วิจัย ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ	37
4-1	สรุปผู้เข้าเยี่ยมชมศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ	49
4-2	สรุปผลการฝึกอบรมให้ความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ	50
4-3	สถานการณ์จุดแข็งจุดอ่อน โอกาสและข้อจำกัดที่มีผลต่อการเผยแพร่องค์ความรู้	56

สารบัญแผนภาพ

	หน้า
แผนภาพที่	
2-1 ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	19
3-1 แผนที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ	32
3-2 อ่างเก็บน้ำในบริเวณศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ	34
3-3 งานศึกษา ทดลอง วิจัยของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ	38
3-4 โครงการศึกษา ทดลอง วิจัย ที่ดำเนินการสิ้นสุดและนำไปขยายผลสู่เกษตรกรแล้ว	39
3-5 โครงการศึกษา ทดลอง วิจัย ที่ดำเนินการสิ้นสุดแล้ว ที่สามารถนำมาใช้เป็นข้อมูลทางวิชาการเพื่อการพัฒนาและแก้ไขปัญหา	40
3-6 โครงการศึกษา ทดลอง วิจัย ที่อยู่ระหว่างดำเนินการ	41
3-7 แผนภูมิแสดงรายละเอียดหลักสูตร 20 ผลสำเร็จที่โดดเด่นของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ	44
4-1 การดำเนินงานเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ	52
5-1 ยุทธศาสตร์การเผยแพร่องค์ความรู้ 3ดี	61

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำริให้จัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริขึ้นในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ ตั้งแต่ปี 2523 เป็นต้นมา รวมทั้งสิ้น 6 แห่ง เพื่อเป็นสถานที่ทำการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง วิจัย เพื่อแสวงหาแนวทางและวิธีการพัฒนาที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพภูมิสังคมของแต่ละท้องถิ่น และเป็นสถานที่ที่นักวิชาการ ผู้ปฏิบัติงาน และประชาชนมาใช้แลกเปลี่ยนสื่อสารและถ่ายทอดความรู้ เป็นแบบจำลองของพื้นที่ที่มีการพัฒนาแบบผสมผสานทุกสาขาในลักษณะสหวิทยาการ และมีการบริหารที่เป็นระบบเป็นขั้นเป็นตอน มีการประสานงานที่มีเอกภาพ และเป็นศูนย์บริการแบบเบ็ดเสร็จในลักษณะของ “พิพิธภัณฑธรรมชาติที่มีชีวิต” รวมทั้งนำผลสำเร็จที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า ทดลอง วิจัย เหล่านั้นไปเผยแพร่สู่ประชาชนในพื้นที่หมู่บ้านรอบศูนย์ศึกษาฯ และพื้นที่อื่นต่อไป ดังพระราชดำรัสที่ได้พระราชทานไว้ ความตอนหนึ่งว่า

“...ที่จัดตั้งศูนย์ศึกษานี้เพื่อประสงค์สำคัญยิ่ง 2 ทาง คือ ทางหนึ่งก็คือเป็นการสาธิตการพัฒนาเบ็ดเสร็จ หมายถึงว่า ทุกสิ่งทุกอย่างทุกด้านของชีวิตประชาชน ที่จะหาเลี้ยงชีพในท้องที่จะทำอย่างไร และได้เห็นวิทยาการแผนใหม่จะสามารถที่จะหาวิธีการจะทำมาหากินให้มีประสิทธิภาพ...”

“...เมื่อดำเนินการทดลองเป็นผลสำเร็จแล้ว จึงจัดแสดงสาธิตผลการทดลองวิจัยภายในศูนย์ศึกษาการพัฒนาในทำนองพิพิธภัณฑวิทยาศาสตร์เพื่อเป็นการยืนยันว่า งานศึกษาการพัฒนาทุกงานที่สาธิตให้ประชาชนนั้นสามารถนำไปปฏิบัติได้ผลจริง...”

“...เป็นสถานที่แห่งหนึ่งที่คนทุกระดับสามารถที่จะมาดู จะว่าเป็น โรงเรียนก็ไม่ใช่ แต่ว่าเป็นที่มาดูมาศึกษาก็ได้ คือเป็นทัศนศึกษา พานักเรียน นักศึกษา วิทยาลัยก็ตาม หรือไม่ใช่ นักเรียนเป็นข้าราชการทุกชั้น ตั้งแต่ชั้นผู้น้อยมาจนถึงชั้นผู้ใหญ่ ทุกระดับ ทุกอย่าง คือ หมายความว่าทุกหน้าที่สามารถมาดูในแห่งเดียวกัน วิธีการที่จะพัฒนาในสาขาต่าง ๆ ของวิชาการ อันนี้เท่ากับเป็นเหมือนที่พิพิธภัณฑที่จะมาดูอะไร มีวิชาการใดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา...”

นอกจากนี้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ยังเป็น “รูปแบบใหม่ของการบริหารจัดการ” และต้นแบบของการบริหารที่เรียกว่า “บูรณาการ” โดยนำเอาส่วนราชการที่เกี่ยวข้องหลากหลายหน่วยงานมารวมไว้ ณ ที่แห่งเดียว และร่วมกันดำเนินการ โดยมีได้มีหน่วยงานใดเป็นเจ้าของ เพื่อเป็นจุดบริการเบ็ดเสร็จให้แก่เกษตรกร

จากหลักการดังกล่าวข้างต้น จึงสรุปได้ว่า ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีวัตถุประสงค์ หลักการ และแนวทางการดำเนินงาน ดังนี้

1. ทำการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง วิจัย เพื่อหาแนวทางและวิธีการพัฒนาด้านต่าง ๆ ให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน เปรียบเสมือน “ตัวแบบแห่งความสำเร็จ”
2. เป็นสถานที่แลกเปลี่ยนสื่อสารระหว่างนักวิชาการ นักปฏิบัติ และประชาชนคือเป็นแหล่งผสมผสานทางวิชาการและการปฏิบัติ เป็นแหล่งความรู้ของราษฎร เป็นแหล่งศึกษาทดลอง และแลกเปลี่ยนประสบการณ์และแนวทางแก้ไขปัญหาระหว่างนักวิชาการ เจ้าหน้าที่ และราษฎร
3. การพัฒนาแบบผสมผสานทุกสาขาในลักษณะ “สหวิทยาการ” เป็นแบบจำลองของพื้นที่และรูปแบบการพัฒนาที่ควรจะเป็น รวมทั้งมีการดำเนินงานและการบริการที่เป็นระบบ
4. การดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ เน้นการประสานงานระหว่างส่วนราชการต่าง ๆ ทั้งในด้านการประสานการดำเนินงานและการประสานแผน
5. เป็นศูนย์บริการแบบเบ็ดเสร็จ (one stop service) โดยมีการศึกษา ทดลอง และสาธิต ให้เป็นผลสำเร็จของการดำเนินงานทุกด้านพร้อม ๆ กัน ในลักษณะ “พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต”

การดำเนินงานของศูนย์ศึกษาฯ ที่ผ่านมามีการศึกษา ทดลอง วิจัย ที่ประสบความสำเร็จแล้วในหลายด้าน อาทิเช่น การแก้ไขปัญหาหาดินเปรี้ยวจัด โดยศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิภพทอหงษ์ การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งและการเลี้ยงกุ้งในระบบปิดของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบน การแก้ไขปัญหาดินเค็ม โดยศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ เป็นต้น ซึ่งศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ได้นำผลงานไปเผยแพร่และบริการสู่ประชาชนแล้วเป็นจำนวนมากไม่น้อยทั้งในรูปแบบการส่งเจ้าหน้าที่ออกไปแนะนำสาธิตให้ความรู้ การฝึกอบรมและการจัดทำเอกสารเผยแพร่ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนอย่างกว้างขวาง

สำหรับศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้พระราชทานพระราชดำริให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องพิจารณาจัดตั้งขึ้นที่จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2525 ณ บริเวณพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมของป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนแม่กวาง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ มีพื้นที่โครงการประมาณ 8,500 ไร่ โดยมีพระราชประสงค์ให้ศูนย์แห่งนี้เป็นศูนย์กลางของการศึกษา ทดลอง วิจัย เพื่อหารูปแบบการ

พัฒนาในด้านต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศทางภาคเหนือ ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำ และนำผลสำเร็จที่ได้จากการศึกษา ทดลอง วิจัย เผยแพร่ให้แก่ราษฎรให้สามารถนำไปปฏิบัติได้ด้วยตัวเองต่อไป

ใน ส่วน ของ การ ศึกษา ทดลอง วิจัย ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ได้ดำเนินการมาแล้ว รวมทั้งสิ้น 249 เรื่อง เป็นผลงานที่ประสบความสำเร็จแล้ว จำนวน 203 เรื่อง และสามารถนำไปเผยแพร่องค์ความรู้สู่เกษตรกรแล้ว จำนวน 65 เรื่อง ในจำนวนนี้มีผลงานวิจัยที่โดดเด่น จำนวน 20 เรื่อง อาทิ ฝายต้นน้ำลำธารเพื่อฟื้นฟูลุ่มน้ำตามแนวพระราชดำริ การเพาะเห็ดเศรษฐกิจ การเลี้ยงปลาจืดหลวงในบ่อซีเมนต์กลมระบบน้ำไหลผ่าน การเลี้ยงกบมูลฟร็อกโดยวิธีเกษตรธรรมชาติ

นอกจากนี้ยังมีงานศึกษา วิจัย และทดลอง ในด้านต่างๆ ที่กำลังดำเนินการอยู่ เช่น โครงการศึกษาระบบนิเวศลุ่มน้ำ โครงการความหลากหลายของสัตว์ป่าในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยฮ่องไคร้ การเปลี่ยนแปลงของสังคมพืชป่าไม้และการเก็บกักคาร์บอนในระบบนิเวศป่าไม้ในศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ โครงการศึกษาทดลองการใช้เศษไม้กระท้อนร่วมกับขี้เลื่อยไม่ยางพาราเพาะเห็ดหอม โครงการพัฒนาและคัดเลือกพันธุ์ข้าวดำและข้าวขาวดอกมะลิ 105 โครงการวิจัยพัฒนาต้นแบบการจัดการใบไม้เพื่อลดมลพิษทางอากาศช่วงฤดูแล้งในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำ โครงการผลิตเห็ดตับเต่าในสภาพธรรมชาติพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยฮ่องไคร้ โครงการศึกษาทดลองใช้เศษไม้จำฉาไม่้มะม่วงร่วมกับขี้เลื่อยไม่ยางพาราเพาะเห็ด โครงการสำรวจเห็ดป่าในพื้นที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ โครงการสำรวจ รวบรวมพันธุ์ และการปลูกรักษาพืชสมุนไพรพื้นบ้านของภาคเหนือ งานรวบรวมพันธุ์และศึกษาลักษณะผักพื้นเมืองเศรษฐกิจของภาคเหนือ โครงการวิเคราะห์ความแตกต่างของวัสดุที่ใช้สร้างฝายต้นน้ำลำธารที่มีผลต่อสิ่งแวดล้อมนิเวศวิทยาต้นน้ำ โครงการใช้หญ้าวงช้างในการรักษาโรคเฝ้าด้านอักษะในแพะนม งานสาธิตเพาะเลี้ยงและขยายพันธุ์ไก่ประดู่หางดำ และการศึกษาวิธีการเพิ่มศักยภาพในการเพาะเลี้ยงกบโดยการใช้วัสดุจากธรรมชาติ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในการเผยแพร่องค์ความรู้สู่ประชาชนดังกล่าวยังพบว่า มีข้อจำกัดอยู่บางประการ ซึ่งจากการประมวลข้อมูลสถานะโครงการศึกษา ทดลอง วิจัยของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ของสำนักงาน กปร. พบว่า มีผลการศึกษา ทดลอง วิจัย รวมทั้งสิ้น 249 เรื่อง เป็นโครงการศึกษาวิจัยที่สิ้นสุดแล้ว 20 เรื่อง อยู่ระหว่างดำเนินการ 46 เรื่อง และมีโครงการที่มีผลสำเร็จโดดเด่นเป็นองค์ความรู้สามารถนำไปเผยแพร่ได้ จำนวน 20 เรื่อง แต่การดำเนินงานเผยแพร่องค์ความรู้ไปสู่ประชาชนในภาพรวมพบว่ายังอยู่ในขอบเขตพื้นที่ที่จำกัด ประกอบกับหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านวิชาการมีหลายหน่วยงาน การประสานงานระหว่างหน่วยงานกับฝ่าย

ปฏิบัติการขยายผลยังมีจุดอ่อนอยู่บางประการ รวมถึงปัญหาเรื่องพื้นฐานความรู้ของเกษตรกรที่แตกต่างกัน นอกจากนี้การบริหารจัดการดำเนินงานของศูนย์ศึกษา ยังพบว่ามีข้อจำกัดในด้านทรัพยากรและบุคลากรที่ใช้ปฏิบัติงานเผยแพร่

ดังนั้น การดำเนินงานเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ในระยะต่อไปจึงยังมีความจำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนแนวทางให้มีประสิทธิภาพเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางด้านอาชีพ และรายได้ให้แก่ประชาชนในพื้นที่และภูมิภาคต่าง ๆ อีกทั้งด้วยหน้าที่ความรับผิดชอบหลักในการประสาน กำกับ ดูแล และติดตามผลการดำเนินงาน โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินเขตพื้นที่ภาคเหนือ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะพัฒนาศาสตร์การเผยแพร่องค์ความรู้ดังกล่าวเพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนและเป็นการสนับสนุนงานพัฒนาชนบทของรัฐบาลในระยะยาวต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบ วิธีการดำเนินงานเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ
2. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อจำกัดในการดำเนินงานเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ
3. เสนอแนะเชิงนโยบาย เพื่อให้การดำเนินงานเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ เป็นไปอย่างสัมฤทธิ์ผลต่อประชาชนเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางด้านอาชีพและรายได้ อย่างแท้จริง

ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาเฉพาะกรณีการดำเนินงานเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้ระยะเวลาการศึกษาประมาณ 4 เดือน เริ่มตั้งแต่เดือนมกราคม-เดือนเมษายน 2557

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษา วิเคราะห์ กระบวนการตลอดจนรูปแบบการเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงใหม่ และการศึกษาข้อมูลจากเอกสารหรือการวิจัยเชิงเอกสารโดยการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ทรงคุณวุฒิที่ปฏิบัติหน้าที่จริงใน

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ เพื่อให้ได้แนวทางและกลยุทธ์การเผยแพร่องค์ความรู้ที่มีความชัดเจนและสามารถนำไปสู่แผนการปฏิบัติได้จริง

ข้อจำกัดในการวิจัย

การเก็บข้อมูลจากกลุ่มประชากรตัวอย่างมีระยะเวลาค่อนข้างจำกัด ประกอบกับบางครั้งเจ้าหน้าที่ส่วนราชการบางแห่ง อาจมีภารกิจเร่งด่วนไม่สามารถให้การสัมภาษณ์หรือตอบข้อซักถามได้ จึงมีความจำเป็นต้องใช้กลุ่มประชากรตัวอย่างสำรองซึ่งเป็นผู้ได้บังคับในระดับรองลงไป ข้อมูลที่ได้รับจึงอาจไม่ครอบคลุมประเด็นคำถามที่ต้องการ

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

การศึกษาวิจัยเพื่อนำเสนอแนวทางการดำเนินงานขยายองค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กรณีศึกษาศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงใหม่ จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินนโยบายของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการนำองค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาไปเผยแพร่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อประชาชน กล่าวคือ

1. ทำให้ทราบถึงรูปแบบ วิธีการดำเนินการเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน
2. ทำให้ทราบปัญหา/อุปสรรคและข้อจำกัดในการดำเนินงาน
3. เป็นพื้นฐานทางวิชาการของการศึกษา วิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาศรชฐกิจชนบทตามแนวพระราชดำริ เพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนต่อไป

คำจำกัดความ

โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ หมายถึง โครงการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และบรมวงศ์ ได้พระราชทานพระราชดำริให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไปพิจารณาหาแนวทางที่เหมาะสมในการช่วยเหลือราษฎรที่ประสบปัญหาความเดือดร้อน โดยจัดทำเป็นโครงการ และมีสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงาน โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) เป็นหน่วยงานกลางในการประสานการดำเนินงานเพื่อสนองพระราชดำริ

ศูนย์ศึกษาการพัฒนา หมายถึง แหล่ง “ศึกษา” ค้นคว้า ทดลอง วิจัย และแสวงหาแนวทาง
 วิธีการพัฒนาต่างๆ ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและการประกอบอาชีพของ
 ราษฎร เพื่อให้ราษฎรนำไปปฏิบัติได้อย่างจริงจัง และเมื่อค้นพบพิสูจน์ได้ผลแล้วจะนำไป
 “พัฒนา” สู่ราษฎรหมู่บ้านใกล้เคียง จนกระทั่งขยายผลแผ่กระจายเป็นวงกว้างออกไปเรื่อยๆ และทำ
 หน้าที่เสมือน “พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต” สำหรับราษฎรจะได้มาศึกษาดูงาน ฝึกอบรมในด้าน
 ต่างๆ โดยมาเรียนรู้จากของจริง

องค์ความรู้ศูนย์ศึกษาฯ หมายถึง ผลการศึกษา ทดลอง ตามแนวพระราชดำริที่ประสบ
 ความสำเร็จเป็นผลงานที่โดดเด่นและเป็นตัวแบบในการพัฒนาของศูนย์ศึกษา สามารถนำไป
 เผยแพร่ในการพัฒนาอาชีพ เสริมรายได้ ได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับภูมิสังคมและความต้องการ
 ของราษฎร เพื่อเสริมสร้างความมั่นคง ในการดำเนินชีวิตตามหลักการพึ่งพาตนเองตามแนว
 พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง

การพึ่งตนเอง หมายถึง ความสามารถในการดำรงตนอยู่ได้อย่างอิสระ มั่นคง สมบูรณ์ ลด
 การพึ่งพาปัจจัยจากภายนอก สามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนได้อย่างคุ้มค่าและสามารถ
 ปรับตัวได้ตามสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงอย่างเหมาะสมสอดคล้องและสมดุล ซึ่งการพึ่งตนเอง
 ได้นั้นมีทั้งในระดับบุคคลและชุมชน

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนานาชนบท

ชนบทเป็นแหล่งทรัพยากรที่เป็นรากฐานของการพัฒนาทั้งปวง ชุมชนชนบทเป็นหน่วยสังคมพื้นฐานที่ประกอบด้วยครอบครัวที่เป็นหน่วยสังคมที่เล็กที่สุด ชุมชนแต่ละชุมชนมีภูมิปัญญาและลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นและหลากหลาย ดังนั้น การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมเพื่อการพึ่งตนเองให้มีพลังอำนาจในการตัดสินใจกำหนดชะตาชีวิตตนเองจึงเป็นทั้งวิถีทางและจุดหมายของการพัฒนานาชนบท

การทำงานพัฒนาที่ยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาจึงเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกันระหว่างนักพัฒนาและประชาชนในการแลกเปลี่ยนข่าวสาร ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ที่มีใช้เรื่องของการสร้างบุญคุณและการคิดค้น ดังนั้น การพัฒนาจึงต้องมีจริยธรรมและวินัยเป็นตัวช่วยกำกับบทบาทและพฤติกรรมของนักพัฒนาเพื่อมิให้เกิดผลกระทบทางลบในภายหลัง

1. ความหมายการพัฒนาชนบท (Rural Development)

การพัฒนาชนบท (Rural Development) Lele (1975) ได้กล่าวถึงไว้ว่าเป็นการปรับปรุงมาตรฐานความเป็นอยู่ของประชาชนผู้มีรายได้น้อยที่อาศัยอยู่ในชนบท และกระบวนการพัฒนานั้น เป็นกระบวนการที่สามารถดำเนินการต่อไปได้ด้วยตนเอง(Self Sustaining)

การพัฒนาชนบท คือ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสังคม ประเพณีที่มีสภาพชะงักงันไปสู่ระบบเศรษฐกิจชนบทที่มีพลวัตและประสิทธิภาพ

นิยามการพัฒนาชนบท Kocher (1973) หมายถึง การเพิ่ม

- 1) ความสามารถในการผลิตของแรงงานในชนบท ซึ่งส่งผลให้รายได้เพิ่มพูนขึ้น
- 2) โอกาสในการทำงานในชนบท เพื่อให้สามารถรองรับแรงงานชนบทใหม่ๆ ที่เพิ่มขึ้นมากมาย ทั้งนี้ โดยให้มีการครองชีพที่ดีขึ้นต่อไปเรื่อยๆ

World Bank (1975) ให้คำจำกัดความว่า “การพัฒนาชนบทเป็นวิธีกำหนดขึ้นเพื่อพัฒนาสภาพชีวิต เศรษฐกิจ และสังคมของชนบทในชนบท” เนื่องจากการพัฒนาชนบทมีเป้าหมายเพื่อขจัดความยากจน จึงมีจุดเน้นอยู่ที่การเพิ่มผลผลิต และประสิทธิภาพทางการผลิต เพื่อให้สังคมชนบทมีความเจริญและมีรายได้มากขึ้น ดังนั้น จุดประสงค์ของการพัฒนาชนบทจึงเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต เพิ่มการจ้างแรงงานพร้อมกับการมีอาหารที่อยู่อาศัย การศึกษา และการสาธารณสุข ให้อยู่ในระดับพื้นฐานที่น่าพอใจ

สัญญา สัญญาวิวัฒน์(2523) เขียนไว้ว่า “การพัฒนาชนบท หมายถึง การเปลี่ยนแปลงตามแผนที่ได้กำหนดทิศทาง ระยะเวลา อัตราความเร็ว เจ้าหน้าที่ งบประมาณ และวิธีการไว้ล่วงหน้า โดยคำว่า ชนบท หมายถึง ดินแดนนอกเขตเมืองเป็นที่อยู่อาศัยของคนส่วนใหญ่ในประเทศ ดินแดนส่วนนี้มีความล้าหลัง และมีปัญหาสำคัญหลายอย่างที่จะต้องกำจัดหรือจะต้องทำให้บรรเทาเบาบางลงกว่าที่เป็นอยู่ การพัฒนาชนบทจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงชนบท หรือสร้างความแตกต่างขึ้นในชนบท โดยมีทิศทางที่แน่นอนภายในระยะเวลาหนึ่ง ด้วยอัตราเร็ว เจ้าหน้าที่ งบประมาณ และวิธีการที่กำหนดไว้”

ฉัฐพล ชันไชย (2527) ให้ความหมายการพัฒนาชนบท หมายถึง การปรับปรุงมาตรฐานความเป็นอยู่ของประชาชนผู้มีรายได้น้อยที่อาศัยในชนบท และการทำให้กระบวนการพัฒนาที่สามารถดำเนินการต่อไปได้ด้วยตนเอง

การพัฒนาชนบท หมายถึง การที่ประชาชน และรัฐบาลร่วมมือกันปรับปรุงให้เกิดสิ่งที่ดีขึ้นเจริญขึ้น กับชนบทในทุกๆ ด้าน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม (โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์, 2526)

การพัฒนาชนบทมีความหมายครอบคลุมไปถึง กระบวนการและวิธีการที่จะผสมผสานการพัฒนาทางด้านสังคม (Social) เศรษฐกิจ (Economic) การเมือง (Political) การปกครองเข้าด้วยกัน และพัฒนาพร้อมๆ กัน โดยอาศัยองค์ประกอบทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง นำมาประยุกต์ใช้ให้สนับสนุนเกื้อกูลกัน เพื่อสร้างสรรค์ความเจริญในทุกๆ ด้าน ให้แก่ประชาชนในชนบท ในความหมายนี้ หมายถึง การพัฒนาในทุกๆ ด้าน (Total Rural Development) ของปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความเจริญก้าวหน้า และความมั่นคงของสังคมชนบท (ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, 2529)

อมร รักษาสัตย์ และ ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2524) ได้กล่าวถึงการพัฒนาชนบทที่จะได้ผลดีนั้น ต้องมุ่งไปที่เป้าหมาย 3 ประการ

1. การทำให้ประชาชนแต่ละครอบครัวมีรายได้ดีขึ้น มีงานทำตลอดไป อันเป็นการขจัดความยากจนขั้นแค้นไปในตัว

2. การพัฒนาเฉพาะพื้นที่เพื่อยกระดับมาตรฐานการครองชีพ การดำรงฐานะของชุมชนสมัยใหม่ ไม่ให้พล่อยให้อยู่ในสภาพที่ล้าหลังอย่างในสมัยโบราณ

3. การพัฒนาการเมืองเพื่อให้ชาชนบทได้มีขีดความสามารถที่จะปกครองตนเอง สมกับที่เป็นพลเมืองในระบบเสรีประชาธิปไตยต่อไปในอนาคตอันใกล้

ในขณะที่ (Axim, 1978) ให้ความหมายการพัฒนาชนบทเป็นกระบวนการที่ก่อความเปลี่ยนแปลงให้กับคนชนบทนับหมื่นนับแสน แต่การเปลี่ยนแปลงทุกชนิดมิได้หมายถึงการพัฒนาเสมอไป การพัฒนา หมายถึงการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ผู้กำลังเปลี่ยนแปลงนั้นเห็นว่าเป็นสิ่งที่พึงปรารถนา ในแง่หนึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เกี่ยวข้องกับความสามารถในการผลิต (Producing) อุปทาน(Demand) การตลาด (Marketing) สุขภาพอนามัย (Health) และการเรียนรู้ (Learning)

การพัฒนาชนบท คือ ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ที่ตั้งใจกระทำให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเพื่อวัตถุประสงค์ในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนในชนบท ทั้งนี้ โดยการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่สำคัญ คือ การปรับปรุงสภาพการดำรงชีวิตโดยทั่วไปของชาวชนบท เช่น การกินคืออยู่ดีขึ้น การส่งเสริมให้ชาวชนบทมีความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ในการปรับปรุงคัดแปลงหรือควบคุมทรัพยากรและสภาพแวดล้อมการมีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองกับชุมชนภายนอกสังคมชนบทและมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของชาวชนบทเป็นสำคัญ (เมธี ครองแก้ว, ลือชัย จุลาศัย และมิ่งสรรพ สันติกาญจน์ ,2524)

2. ทฤษฎีที่ใช้ในการพัฒนาชนบท

2.1 การพัฒนาชนบทโดยเน้นการพัฒนาการเกษตร(Rural Development as Agricultural Development)

แนวความคิดนี้ เป็นผลมาจากทฤษฎีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ด้วยความเชื่อว่า การเกษตรเป็นสาขาหลักของชนบท หากมีการพัฒนาการเกษตรก็ย่อมทำให้ประชาชนในชนบทมีรายได้ และมาตรฐานความเป็นอยู่ดีขึ้น ได้ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทรัพยากร ในทัศนะของ (A.T Mosher, 1966) มี 2 ประการ คือ ปัจจัยจำเป็น (Essential Factor) และปัจจัยตัวเร่ง (Accelerated Factor) มีปัจจัยจำเป็นของการพัฒนา ได้แก่ การตลาดสินค้าการเกษตร การนำเทคนิคใหม่เข้าไปใช้อย่างต่อเนื่อง จัดการเครื่องมือและปัจจัยการผลิตในท้องถิ่น สนับสนุนการผลิตแก่เกษตรกร และมีการขนส่ง ส่วนปัจจัยตัวเร่งของการพัฒนา ได้แก่ การศึกษาเพื่อการพัฒนา สินเชื่อเพื่อการเกษตร การปฏิบัติงานของกลุ่มเกษตรกร การปรับปรุงและขยายเนื้อที่เพาะปลูก และการวางแผนระดับชาติเพื่อการพัฒนาการเกษตร

การพัฒนาการเกษตร ถือเป็นวิธีการ (Means) ของการพัฒนาชนบท แต่ผู้ได้รับประโยชน์ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายใหม่ เพราะมีทุนมากและใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ แม้จะมีการ

ปฏิวัติเขียว (Green Revolution) เกิดขึ้น เกษตรกรรายย่อย (Small Farmers) ก็ไม่ได้รับผลประโยชน์แต่อย่างใด

2.2 การพัฒนาชนบท โดยการพัฒนาชุมชน (Rural Development as Community Development) แนวคิดการพัฒนาชุมชนเริ่มมีการยอมรับกันในประเทศต่างๆ ตั้งแต่ทศวรรษ 1930 (ประมาณ พ.ศ. 2473-2483) โดยเฉพาะในสหรัฐอเมริกา และมีการใช้คำว่า “การพัฒนาชุมชน” อย่างเป็นทางการครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2491 ในที่ประชุมของสำนักงานอาณานิคมของอังกฤษที่กรุงเคมบริดจ์ เป็นการประชุมเกี่ยวกับการบริหารงานในอาฟริกา เพื่อกระตุ้นให้ประเทศต่างๆ ในอาฟริกาปรับปรุงสภาพท้องถิ่นของตนเองทางเศรษฐกิจและการปกครอง ทั้งเตรียมตัวเป็นเอกราชต่อไป

คำจำกัดความของคำว่า “การพัฒนาชุมชน” คือกระบวนการที่มีขึ้นเพื่อปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน โดยอาศัยการมีส่วนร่วมและความคิดริเริ่มจากชุมชน โครงการพัฒนาชุมชนที่สำคัญครั้งแรกในประเทศอินเดีย ในปีพ.ศ.2495 โดยการสนับสนุนของมูลนิธิฟอร์ด (Ford Foundation) และองค์การความช่วยเหลือระหว่างประเทศของประเทศสหรัฐอเมริกา (USAID) ต่อมาได้ขยายโครงการระดับชาตินี้ไปยังประเทศฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย อิหร่าน และปากีสถาน ในปี พ.ศ. 2503 สหประชาชาติคาดว่ามากกว่า 60 ประเทศ ในทวีปเอเชียและลาตินอเมริกาที่ดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชนเป็น โครงการใหญ่

หลักการดำเนินงานพัฒนาชุมชนที่สำคัญมี 6 ประการ ได้แก่

1. การช่วยตัวเอง (Self Help)
2. การให้ประชาชนมีส่วนร่วม
3. การใช้ประชาธิปไตยเป็นแนวทางดำเนินงาน
4. การใช้ประโยชน์จากผู้นำท้องถิ่น
5. การทำความเข้าใจวัฒนธรรมท้องถิ่น
6. การติดตามและประเมินผลงาน

หลักการพัฒนาชุมชนที่สำคัญ เน้นการจัดองค์กรชุมชน การให้การศึกษาชุมชน และการเปลี่ยนแปลงชุมชน โดยมีการพัฒนาเจ้าหน้าที่อเนกประสงค์ระดับหมู่บ้าน/ตำบล (Multipurpose Village Level Worker) และเป็นผู้ปฏิบัติงานร่วมกับผู้นำท้องถิ่น และชาวบ้านเพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านระบุนิยามหาความต้องการ และระดมชาวบ้านให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านพัฒนา โดยรัฐบาลจะเป็นผู้สนับสนุนในส่วนที่เกินขีดความสามารถของชาวบ้าน และมีจุดมุ่งหมายให้ชาวบ้านพึ่งตนเองได้ในที่สุด

ในประเทศไทย หน่วยงานหลักที่ใช้วิธีการพัฒนาชุมชน เป็นกลยุทธิ์ในการพัฒนาชนบท ก็คือ กรมการพัฒนาชนบท กระทรวงมหาดไทย

2.3 การพัฒนาชนบทแบบผสมผสานหรือบูรณาการ (Integrated Rural Development)

การพัฒนาชนบทแบบผสมผสานหรือบูรณาการนี้ กำหนดรูปแบบเพื่อรวมกิจกรรมต่างๆ เข้าด้วยกัน และเน้นการประสานงานภายใต้อำนาจการควบคุมนิเทศงานและบริหารของหน่วยงานเดียว โดยการปฏิบัติงานอย่างพร้อมเพรียงกันของหน่วยงานย่อยที่มีส่วนรับผิดชอบ

หลักการสำคัญของการพัฒนาชนบทแบบนี้ ในทุกประเทศมี 4 ประการ คือ มีการประสานความร่วมมือในระดับท้องถิ่น การวางแผนแบบสหสาขา มีการเลือกพื้นที่เฉพาะเพื่อพัฒนาทุกด้าน และมีการกระจายอำนาจการบริหารและการตัดสินใจไปสู่ระดับภูมิภาค และท้องถิ่นมากขึ้น

สิริชัย วิชโรท (2525) ได้กล่าวถึงการพัฒนาชนบทแบบนี้ว่ามีเป้าหมาย 3 ประการคือ

1. เป็นการเพิ่มแรงจูงใจให้คนในชนบทพัฒนาตนเองและปรับตัวเพื่อร่วมมือหรือทำงานกับผู้อื่น
2. เป็นการระดมให้เกิดความร่วมมือเพื่อการพัฒนาชนบท
3. เป็นการเพิ่มพูนความสามารถในการพัฒนาของคนในชนบท

เป้าหมายเฉพาะของการพัฒนาในชนบทก็เพื่อผลผลิตทางเศรษฐกิจการเกษตรและอุตสาหกรรมชนบทหรือพื้นบ้าน ให้มีงานทำ และมีการกระจายโภคทรัพย์ที่เท่าเทียมกัน สร้างระบบบริหารทางสังคมที่มีประสิทธิภาพ เพิ่มความสามารถของคนชนบทในการปกครองของคนชนบท มีการกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปสู่ท้องถิ่นมากขึ้น

2.4 การพัฒนาชนบท โดย ใช้ความจำเป็นพื้นฐาน (Rural Development as Basic Needs Strategy)

ในการประชุมสัมมนาของมูลนิธิเออร์มันเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศ เรื่อง “Basic Needs Strategy as a Planning Parameter” เมื่อปี พ.ศ. 2522 Blaiide, Cameron และ Seddon ได้เสนอยุทธวิธีในการใช้ความจำเป็นเพื่อการพัฒนาชนบทไว้ว่า

“กล่าวโดยกว้างๆ ความจำเป็นพื้นฐานถือเป็นยุทธวิธีช่วยเหลือและปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของคนว่างงาน คนว่างงานแอบแฝง ผู้ด้วยการศึกษา ผู้เจ็บไข้ได้ป่วยอีกทั่วโลก ถือเป็นแนวทางการทำงานของแนวคิดเสรีนิยม ส่วนมากกระจายอำนาจเป็นประเด็นสำคัญของแนวทางการทำงานแนวคิดก้าวหน้า (Radical)”

เกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน สามารถประยุกต์เข้ากับเกณฑ์ความต้องการของมนุษย์ (Hierarchy of Needs) 5 ประการของ Abraham H. Maslow เป็นอย่างดี ดังนี้

- ความต้องการทางด้านกายภาพ ถือเป็นพื้นฐานสำคัญที่สุดของการพัฒนาชนบทแนวนี้
- ความมั่นคงปลอดภัยถือเป็นหนึ่งในความจำเป็นพื้นฐาน
- ความรัก ความเป็นเจ้าของ อาจประยุกต์เข้ากับความภาคภูมิใจและความหวังในเกณฑ์จำเป็นพื้นฐาน
- ความต้องการความเคารพนับถือ มีตำแหน่งหน้าที่การงาน
- การตระหนักในความสามารถของตนอาจถือเป็นเป้าหมายของความสำเร็จในเกณฑ์ จปฐ.

2.5 การพัฒนาชนบทแนววัฒนธรรมชุมชน(Rural Development Culture)

การพัฒนาชนบทแนววัฒนธรรมชุมชน หมายถึง การพัฒนาที่อาศัยมิติทางวัฒนธรรมมาใช้ในกิจกรรมการพัฒนาด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมือง จะต้องสอดคล้องและเกื้อกูลกับพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชาวบ้านที่แทรกอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิต เป็นการพัฒนาจากภายในชุมชน และเป็นการพัฒนาจากเบื้องล่าง ทั้งเป็นแนวทางการพัฒนาที่ใกล้ชิดหลักการพึ่งตนเอง (Heim, 1986)

2.6 การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืน(Sustainable Development)

หมายถึงการพัฒนาชนบทที่สามารถดำเนินการเปลี่ยนแปลงตามแนวทางที่ชุมชนนั้นพึงปรารถนา และมีการรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อมเพื่อการเปลี่ยนแปลงนั้นไปได้อย่างยาวนาน คือ นอกจากจะให้ประชาชนในชนบทช่วยเหลือตัวเอง (Self Help) ให้อำนาจ Empowering) เกิดความเที่ยงธรรม การมีส่วนร่วม (Participation) ในการพัฒนา และพึ่งพาตัวเองได้โดยสมบูรณ์ (Self Reliance of Independence) แล้ว ยังเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเสนอแนะให้คนในชนบทรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอย่างจำกัดอย่างชาญฉลาดจนชั่วลูกชั่วหลาน และไม่กระทบกระเทือนต่อสิ่งแวดล้อมด้วย ซึ่งมีตัวอย่างและกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องมากมายในการพัฒนาชนบทแบบยั่งยืน เช่น การทำไร่นาสวนผสม (Integrated Farming of Mixed Farming) เกษตรป่าไม้หรือวนเกษตร (Agro forestry) เป็นต้น

2.7 การพัฒนาชนบทแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน(People's Participation Development)

หมายถึงกิจกรรมต่างๆ ที่ประกอบไปด้วยความเกี่ยวข้องของประชาชน เพื่อให้ประชาชนได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา เช่น การตัดสินใจในการพัฒนา การดำเนินการและการประเมินผล ประโยชน์ที่ได้รับคือ ทำให้ประชาชนมีความรู้สึกว่าเขาเป็นเจ้าของในการพัฒนาทำให้เกิดความภาคภูมิใจและหวงแหนสิ่งที่ได้มาจากการพัฒนา

การเสริมสร้างให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนานั้นมีความสำคัญมาก จึงจำเป็นต้องมีแนวคิด ทฤษฎีที่ช่วยทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนมากขึ้นอยู่ 5 แนวคิด ได้แก่

1.แนวคิดทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน (Mass Persuasion) โดยการใช้คำพูดหรือ การเขียน เพื่อมุ่งให้เกิดความเชื่อถือและการกระทำตาม ซึ่งเป็นไปตามหลักพฤติกรรมของมนุษย์

2.แนวคิดทฤษฎีการระดมสร้างขวัญของชนในชาติ (National Morale) ขวัญเป็น สถานการณ์ในทางจิตใจที่แสดงออกทั้งทางบวก (กระตือรือร้น ความหวัง ความกล้า ความเชื่อมั่น) และทางลบ (เฉื่อยชา เฉยเมย หวาดระแวง ขาดความเชื่อมั่น)

3.แนวคิดทฤษฎีสร้างความรู้รักชาตินิยม (Nationalism) ชาตินิยม หมายถึง ความรู้สึกเป็นตัวของตัวเอง ที่จะอุทิศหรือเน้นผลประโยชน์ร่วมของชาติ พยายามในเกียรติภูมิ รวมตัว เพื่อชาติ

4.แนวคิดทฤษฎีการสร้างผู้นำ (Leadership) ลักษณะของผู้นำ (แบบอัตนิยม ประชาธิปไตย หรือเสรีนิยม) ช่วยระดมความร่วมมือของประชาชน

5.แนวคิดทฤษฎีการใช้วิธีและระบบบริหาร (Administrative System and Method) เป็นวิธีที่ง่าย เพราะใช้กฎหมาย ระเบียบแบบแผนเป็นเครื่องมือดำเนินการ

ปัญหาการมีส่วนร่วมของชาวบ้านอาจเกิดจากสาเหตุต่างๆ หลายประการ อาทิเช่น ปัญหาสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมืองการปกครอง ปัญหาด้านองค์การ และนโยบายของรัฐบาล ปัญหาตัวบุคคลซึ่งเข้าร่วมใน โครงการพัฒนา ปัญหาทรัพยากรที่มีใน ชุมชนทางกายภาพ เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นจะแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ และแม้ใน ประเทศเดียวกันก็มีลักษณะแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น

แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรในชนบททั่วทุกภาค ของประเทศ ทรงทราบถึงปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนของราษฎร จึงได้มีพระราชดำริที่จะ แก้ปัญหาของชนบทด้วยวิธีการต่างๆ หลายประการด้วยกัน ตามลักษณะของปัญหาและสภาพทาง กายภาพตลอดจนสังคมจิตวิทยาแหล่งชุมชนนั้นๆ

แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนาที่สำคัญ จะทรงมุ่งช่วยเหลือพัฒนาให้เกิดการ พึ่งตนเองได้ของคนในชนบทเป็นหลัก ดังจะเห็นได้ว่ากิจกรรมและ โครงการตามแนวพระราชดำริที่ ดำเนินการอยู่หลายพื้นที่ทั่วประเทศทั้งในอดีตและปัจจุบันนั้นล้วนแล้วแต่มีเป้าหมายสุดท้าย อยู่ที่การพึ่งตนเองได้ของราษฎรทั้งสิ้น

การที่ราษฎรในชนบทจะสามารถพัฒนาพึ่งตนเองได้นั้น ทรงพระราชทานแนวพระราชดำริที่เน้นการพัฒนาอย่างน้อย 2 ประการ ประการแรก ได้แก่ การสร้างความแข็งแกร่งให้ชุมชน ด้วยการสร้างโครงสร้างพื้นฐานหลักที่จำเป็นต่อการผลิต อันจะเป็นรากฐานนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในระยะยาว โครงการพื้นฐานที่สำคัญมาก ได้แก่ แหล่งน้ำ เพราะแหล่งน้ำเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกษตรกรโดยเฉพาะที่ต้องพึ่งพาอาศัยน้ำฝนได้มีโอกาสที่จะผลิตได้ตลอดปี การผลิตได้ตลอดปีเป็นเงื่อนไขข้อแรกที่จะทำให้ชุมชนพึ่งตนเองในเรื่องอาหารได้ระดับหนึ่ง และเมื่อชุมชนเข้มแข็งพร้อมดีแล้ว ก็อาจจะมีการสร้างโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆ ที่จำเป็นต่อการยกระดับรายได้ของชุมชน เช่น เส้นทางคมนาคม ฯลฯ

แนวพระราชดำริประการต่อมาคือ การส่งเสริม หรือสร้างเสริมสิ่งที่ชาวชนบทขาดแคลน และเป็นความต้องการอย่างสำคัญ ซึ่งก็คือ เรื่องของความรู้ ทรงเห็นว่าชาวชนบทควรจะมีความรู้ในเรื่องการทำมาหากิจ การทำการเกษตร โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ซึ่งในเรื่องนี้ ทรงเน้นถึงความจำเป็นที่จะต้องมี “ตัวอย่างแห่งความสำเร็จ” ในเรื่องการพึ่งตนเอง มีพระราชประสงค์ที่จะให้ราษฎรในชนบทได้มีโอกาสได้รู้ได้เห็นถึงตัวอย่างของความสำเร็จนี้ และนำไปปฏิบัติได้เอง และทรงปรารถนาให้ตัวอย่างของความสำเร็จทั้งหลายได้กระจายไปสู่ท้องถิ่นต่างๆ ทั่วประเทศ

ในทางปฏิบัติ การบรรลุถึงเป้าหมายตามแนวทางดังกล่าวข้างต้นนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงใช้เทคนิควิธีการต่างๆ หลายประการ หลักการสำคัญประการแรก คือ การพัฒนาโดยยึดปัญหาและสภาพแวดล้อมของแต่ละพื้นที่เป็นหลัก โดยเฉพาะทรงให้ความสำคัญกับความกระตือรือร้นของคนในพื้นที่ รวมทั้งปัญหาและความต้องการของเขาเหล่านั้นมากเป็นพิเศษ

หลักการพัฒนาที่สำคัญประการต่อมาคือ การรวมกลุ่มประชาชนเพื่อแก้ปัญหาหลักการของชนบท ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาพึ่งตนเอง โดยจะทรงเน้นเสมอถึงความจำเป็นที่จะต้องกระตุ้นให้เกิดการรวมตัวในรูปแบบต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ร่วมกันเพื่อให้การทำมาหากิจของชุมชนโดยรวมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประหยัด การพัฒนาโดยกระตุ้นผู้นำชุมชนให้เป็นตัวนำในการพัฒนา ก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ทรงใช้ในบางพื้นที่ตามความเหมาะสม ทรงพิจารณาผู้นำโดยเน้นในด้านคุณธรรม ความโอบอ้อมอารี ความเป็นคนในท้องถิ่นและรักท้องถิ่น จากนั้นทรงอาศัยโครงสร้างสังคมไทยโดยเฉพาะระบบอุปถัมภ์กระตุ้นให้ผู้นำชุมชนที่มักจะมีฐานะดีให้เป็นผู้ดำเนินการสร้างสรรค์ความเจริญให้กับท้องถิ่น

หลักการอีกประการหนึ่งที่ได้พระราชทานแก่ผู้รับสนองพระราชดำริ คือ การพัฒนานั้นจะต้องทำอย่างค่อยเป็นค่อยไปไม่รีบร้อน ทรงเน้นอยู่เสมอว่า ชุมชนควรจะพึ่งตนเองได้ในเรื่อง

อาหารก่อนเป็นลำดับแรก จากนั้น จึงค่อยก้าวไปสู่การพัฒนาในเรื่องอื่นๆ ต่อไป การขยายการผลิตเพื่อการค้าใดๆ ก็ตาม ทรงมีข้อสังเกตเกี่ยวกับความพร้อมในด้านการตลาด โดยเฉพาะในด้านความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับธุรกิจการเกษตรของชาวบ้าน

หลักการ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ในการดำเนินงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ให้เป็นไปตามแนวพระราชดำริ และบรรลุมิติวัตถุประสงค์นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานแนวพระราชดำริที่เป็นประโยชน์ในการปฏิบัติงาน ได้แก่ หลักการ 7 ประการ ซึ่งสรุปได้ ดังนี้

1. การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเน้นอยู่เสมอว่า โครงการของพระองค์นั้นเป็นโครงการที่มุ่งช่วยเหลือแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่ราษฎรกำลังประสบอยู่ดังพระราชดำรัสที่ว่า

“...ถ้าปวดหัวก็คิดอะไรไม่ออก... เป็นอย่างนั้นต้องแก้ไขการปวดหัวนี้ก่อน แต่ปวดหัวใช้ยาแก้ปวด...หรือยาอะไรก็ตามแก้ปวดหัว มันไม่ได้แก้อาการจริง แต่ต้องแก้ปวดหัวก่อนเพื่อที่จะให้อยู่ในสภาพที่จะคิดได้แล้วอีกอย่างก็คือ แบบ Macro นี้ เขาจะทำแบบหรือทั้งหมดฉันไม่เห็นด้วย... อย่างบ้านคนอยู่เราบอกบ้านนี้มันผุดตรงโน้นผุดตรงนี้ ไม่คุ้มที่จะไปซ่อม... เอาดกลองรื้อบ้านนี้ระเบิดเลยจะไปอยู่ที่ไหน ไม่มีที่อยู่ก็ต้องค้าเสียก่อน แล้วค่อยๆ ดูตรงนี้ยังพออยู่ได้... ไปรื้อตรงห้องโน้นแล้วก็ค่อยๆ สร้างแล้วมารื้อตรงห้องนี้... วิธีทำจะต้องค่อยๆ ทำจะไประเบิดหมดไม่ได้...”

2. การพัฒนาต้องไปตามขั้นตอน ตามลำดับความจำเป็นและประหยัด

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นการพัฒนาที่มุ่งสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนในลักษณะการพึ่งตนเอง เพื่อให้มีรากฐานที่มั่นคงก่อนแล้วจึงดำเนินการในลำดับต่อไป ทรงใช้คำว่า “ระเบิดจากข้างใน” นั่นคือ ทำให้ชุมชน หมู่บ้าน มีความเข้มแข็งก่อนจึงค่อยออกมาสู่สังคมภายนอกมิใช่การเอาความเจริญหรือบุคคลจากสังคมภายนอกเข้าไปหาชุมชนหมู่บ้านที่ยังไม่ทันได้มีโอกาเตรียมตัวหรือตั้งตัว พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะช่วยเหลือราษฎรตามความจำเป็นและความเหมาะสมกับสภาพ เพื่อให้ราษฎรเหล่านั้นจะสามารถพึ่งตนเองได้ดังแนวพระราชดำรัสต่อไปนี้

“...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานที่มั่นคงพร้อมพอสมควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่ประการเดียวโดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์

กับสถานะของประเทศและของประชาชน โดยสอดคล้องด้วยก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่างๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด ดังเห็นได้ที่อารยะประเทศหลายประเทศกำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงอยู่ในเวลานี้...

การช่วยเหลือสนับสนุนประชาชนในการประกอบอาชีพ และตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ก่อนอื่นเป็นพื้นฐานนั้นเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวด เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าระดับที่สูงต่อไปโดยแน่นอน ส่วนการถือหลักที่จะส่งเสริมความเจริญให้ค่อยเป็นค่อยไปตามลำดับด้วยความรอบคอบระมัดระวังและประหยัดนั้น ก็เพื่อป้องกันความผิดพลาดล้มเหลว และเพื่อให้บรรลุสำเร็จได้แน่นอนบริบูรณ์..."

3. การพึ่งตนเอง

การพัฒนาตามแนวพระราชดำริเพื่อการแก้ไขปัญหาในเบื้องต้นด้วยการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเพื่อให้มีความแข็งแรงที่จะมีแนวคิดในการดำรงชีวิตต่อไปแล้ว ขั้นตอนต่อไปก็คือการพัฒนาให้ประชาชนสามารถอยู่ในสังคมได้ตามสภาพและสามารถ “พึ่งตนเองได้” ในที่สุด ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่ง ดังนี้

“...การเข้าใจถึงสถานการณ์ของผู้ที่เราจะช่วยเหลือนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่สุด การช่วยเหลือให้เขาไปปรับสิ่งที่เขาควรจะได้รับตามความจำเป็นอย่างเหมาะสม จะเป็นการช่วยเหลือที่ได้ผลดีที่สุด เพราะฉะนั้นในการช่วยเหลือแต่ละครั้ง แต่ละกรณีจำเป็นที่เราจะพิจารณาถึงความต้องการและความจำเป็นและต้องทำความเข้าใจกับผู้ที่เราจะช่วยให้เข้าใจด้วยว่าเขาอยู่ในฐานะอย่างไร สมควรที่จะได้รับความช่วยเหลืออย่างไร เพียงใด อีกประการหนึ่งในการช่วยเหลือนั้น ควรยึดหลักสำคัญว่า เราจะช่วยเขาเพื่อให้เขาสามารถช่วยตนเองได้ต่อไป...”

4. ภูมิสังคม

การพัฒนาตามแนวพระราชดำรินั้นจะต้องให้สอดคล้องกับปัญหาที่เกิดขึ้นในภูมิภาคนั้นๆ เนื่องจากแต่ละแห่งคนไม่เหมือนกัน ขนบธรรมเนียมประเพณีก็ไม่เหมือนกัน ทรงใช้คำว่า “ภูมิสังคม” คือ ทรงดูลักษณะภูมิศาสตร์และลักษณะของสังคมไม่ว่าเอาอะไรที่ทันสมัยมากๆ เข้าไปให้ชาวบ้านทั้งที่เขาไม่สามารถใช้ได้ พระองค์ทรงชี้แนะว่า การดำเนินการต่างๆ นั้นต้องให้สอดคล้องกับลักษณะภูมิสังคม ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งความว่า

“...การพัฒนาจะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ในสังคมวิทยา ภูมิประเทศตามสังคมวิทยา คือ นิสัยใจของคนเขา จะไปบังคับให้คนคิดอย่างอื่นไม่ได้เราต้องแนะนำ เราเข้าไป ไปช่วย โดยที่จะคิดให้เขาเข้ากับเราไม่ได้ แต่ถ้าเราเข้าไปแล้ว เราเข้าไปดูว่าต้องการอะไรจริงๆ แล้วก็อธิบายให้เขาเข้าใจหลักการของการพัฒนานี้ก็จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง”

5. เรียบง่าย ประหยัด

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้หลักในการแก้ปัญหาด้วยธรรมชาติเรียบง่ายและประหยัดเพื่อให้ราษฎรสามารถทำได้เอง หาได้ในท้องถิ่น และประยุกต์ใช้สิ่งที่อยู่ในภูมิภาคนั้นๆ มาแก้ไขปัญหามาโดยไม่ต้องลงทุนสูงหรือใช้เทคโนโลยีที่ยุ่งยากนัก ดังที่นายสุเมธ ตันติเวชกุล อดีตเลขาธิการคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้กล่าวไว้ว่า

“วิธีการแก้ไขปัญหาดังนั้น ทรงใช้ความเรียบง่าย ธรรมชาติเข้าแก้ไขกันเองอยู่ตลอดเวลาถ้าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของประชาชน จะทรงสวมวิญญาณของเกษตรกรเข้าไปแก้ไขปัญหา ทรงตรัสอยู่เสมอว่า จะเอาธรรมชาติธรรมอยู่อย่างกรณีเรื่องของน้ำเน่า นั้นก็ทรงเอาผักตบชวามาสูแล้วก็สูได้ผลด้วย เช่นที่บึงมกกะสัน ที่น้ำเคยเน่าเป็นอย่างมากเดี๋ยวนี้ น้ำดีขึ้นมาก”

6. การส่งเสริมความรู้และเทคนิควิชาการสมัยใหม่ที่เหมาะสม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าควรที่จะส่งเสริมสิ่งที่ชาวบ้านชนบทขาดแคลนและเป็นความต้องการซึ่งก็คือ ความรู้ในการทำมาหากิจ การทำการเกษตรโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ พระองค์ทรงเน้นถึงความจำเป็นที่จะต้องมี “ตัวอย่างของความสำเร็จ” และมีพระราชประสงค์ที่จะให้ราษฎรในชนบทมีโอกาสได้รู้ได้เห็นถึงตัวอย่างของความสำเร็จนี้และนำไปปฏิบัติได้เอง

7. การอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระราชหฤทัยในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและแก้ไขปัญหาควนเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เนื่องจากการพัฒนาประเทศในระยะเวลาที่ผ่านมาได้เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งสำคัญ ทำให้เศรษฐกิจขยายตัวในอัตราที่สูงและรวดเร็ว โครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศได้เปลี่ยนไปสู่การผลิตที่มุ่งสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการเป็นหลัก มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติกันอย่างฟุ่มเฟือยโดยมิได้มีการฟื้นฟูทรัพยากรที่ถูกทำลายให้กลับคืนสู่สภาพเดิม จนในที่สุดได้ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงได้พระราชทานแนวทางแก้ไขในการพัฒนาและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีผลโดยตรงต่อการพัฒนาการเกษตร ดังนั้น จึงทรงมุ่งที่จะให้มีการพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติควบคู่กับการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรมเพื่อเป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศในระยะยาว ทรงสนพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่งต่อการทำนุบำรุงปรับปรุงสภาพของทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ ที่ดิน แหล่งน้ำ การประมง ให้อยู่ในสภาพที่มีผลต่อการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตอย่างมากที่สุด อันนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

แนวพระราชดำริปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำริชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในภายนอก ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการ ทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง จึงประกอบด้วยคุณสมบัติ ดังนี้

1. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

2. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

3. ภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต โดยมี เงื่อนไข ของการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียง 2 ประการ ดังนี้

1. เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในการปฏิบัติ

2. เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักใน คุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

แผนภาพที่ 2-1

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

พระราชดำรัสที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

“...เศรษฐศาสตร์เป็นวิชาของเศรษฐกิจ การที่ต้องใช้รถไถต้องไปซื้อ เราต้องใช้ต้องหาเงินมาสำหรับซื้อน้ำมันสำหรับรถไถ เวลารถไถเก่าเราต้องยิ่งซ่อมแซม แต่เวลาใช้นั้นเราก็ต้องป้อนน้ำมันให้เป็นอาหาร เสร็จแล้วมันคายควัน ควันเราสูดเข้าไปแล้วก็ปวดหัว ส่วนควายเวลาเราใช้เราก็ต้องป้อนอาหาร ต้องให้หญ้าให้อาหารมันกิน แต่วามันคายออกมา ที่มันคายออกมาก็เป็นปุ๋ย แล้วก็ใช้ได้สำหรับให้ที่ดินของเราไม่เสีย...”

พระราชดำรัส เนื่องในพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ

ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 9 พฤษภาคม 2529

“...เราไม่เป็นประเทศร่ำรวย เรามีพอสมควร พออยู่ได้ แต่ไม่เป็นประเทศที่ก้าวหน้าอย่างมาก เราไม่อยากจะเป็นประเทศก้าวหน้าอย่างมาก เพราะถ้าเราเป็นประเทศก้าวหน้าอย่างมากก็จะมีแต่ถอยกลับ ประเทศเหล่านั้นที่เป็นประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้า จะมีแต่ถอยหลังและถอยหลังอย่างน่ากลัว แต่ถ้าเรามีการบริหารแบบเรียกว่าแบบคนจน แบบที่ไม่ติดกับตำรามากเกินไป ทำอย่างมีสามัคคีนี้แหละคือเมตตา กัน จะอยู่ได้ตลอดไป...”

พระราชดำรัส เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา

ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 4 ธันวาคม 2534

“...ตามปกติคนเราชอบดูสถานการณ์ในทางดี ที่เขาเรียกว่าเล็งผลเลิศ ก็เห็นว่าประเทศไทย เรานี้ก้าวหน้าดี การเงินการอุตสาหกรรมการค้าดี มีกำไร อีกทางหนึ่งก็ต้องบอกว่าเรากำลังเสื่อมลงไปส่วนใหญ่ ทฤษฎีว่า ถ้ามีเงินเท่านั้นๆ มีการกู้เท่านั้นๆ หมายความว่าเศรษฐกิจก้าวหน้า แล้วก็ประเทศก็เจริญมีหวังว่าจะเป็นมหาอำนาจ ขอโทษเลยต้องเตือนเขาว่า จริงตัวเลขดี แต่ว่าถ้าเราไม่ระมัดระวังในความต้องการพื้นฐานของประชาชนนั้น ไม่มีทาง...”

พระราชดำรัส เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา

ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 4 ธันวาคม 2536

“...เดี๋ยวนี้ประเทศไทยก็ยังอยู่ดีพอสมควร ใช้คำว่า พอสมควร เพราะเดี๋ยวมีคนเห็นว่ามีคนจน คนเดือดร้อน จำนวนมากพอสมควร แต่ใช้คำว่า พอสมควรนี้ หมายความว่าตามอัธยาศัย...”

พระราชดำรัส เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา

ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 4 ธันวาคม 2539

“...ที่เป็นห่วงนั้น เพราะแม้ในเวลา 2 ปี ที่เป็นปีกาญจนาภิเษกก็ได้เห็นสิ่งที่ทำให้เห็นว่า ประชาชนยังมีความเดือดร้อนมาก และมีสิ่งที่ควรแก้ไขและดำเนินการต่อไปทุกด้าน มีภัยจากธรรมชาติกระหน่ำ ภัยธรรมชาตินี้เราคงสามารถที่จะบรรเทาได้หรือแก้ไขได้ เพียงแต่ต้องใช้เวลาพอใช้ มีภัยที่มาจากจิตใจของคน ซึ่งก็แก้ไขได้เหมือนกัน แต่ว่ายากกว่าภัยธรรมชาติ ธรรมชาตินั้นเป็นสิ่งที่นอกกายเรา แต่นิสัยใจคอของคนเป็นสิ่งที่อยู่ข้างใน อันนี้ก็เป็นอย่างหนึ่งที่อยากให้จัดการให้มีความเรียบร้อย แต่ก็ไม่หมดหวัง...”

พระราชดำรัส เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา

ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 4 ธันวาคม 2539

“...การจะเป็นเช่นนั้นไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินนั้น หมายความว่า อุ้มชูตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับตนเอง ความพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่าทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัวเอง จะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอ จะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างผลิตได้มากกว่าความต้องการก็ขายได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก...”

พระราชดำรัส เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา

ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 4 ธันวาคม 2539

“...เมื่อปี 2517 วันนั้น ได้พูดถึงว่า เราควรปฏิบัติให้พอมีพอกิน พอมีพอกินนี้ก็แปลว่า เศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง ถ้าแต่ละคนมีพอมีพอกิน ก็ใช้ได้ ยิ่งถ้าทั้งประเทศพอมีพอกินก็ยิ่งดี และ ประเทศไทยเวลานั้นก็เริ่มจะเป็นไม่พอมีพอกิน บางคนก็มีมาก บางคนก็ไม่มีเลย...”

พระราชดำรัส เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา

ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 4 ธันวาคม 2541

“...พอเพียง มีความหมายกว้างขวางยิ่งกว่านี้อีก คือคำว่าพอ ก็พอเพียงนี้ก็พอแค่นั้นเอง คนเราถ้าพอในความต้องการก็มีความ โลภน้อย เมื่อมีความ โลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้า ประเทศใดมีความคิดอันนี้ มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่าพอประมาณ ซื่อตรง ไม่ โลภอย่างมาก คนเราก็ออยู่เป็นสุข พอเพียงนี้อาจจะมี มีมากอาจจะมิของหุหุหุหุก็ได้ แต่ว่าต้องไม่ไป เบียดเบียนคนอื่น...”

พระราชดำรัส เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา

ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 4 ธันวาคม 2541

“...ไฟดับถ้ามีความจำเป็น หากมีเศรษฐกิจพอเพียงแบบไม่เต็มที่ เรามีเครื่องปั่นไฟก็ใช้ ปั่นไฟ หรือถ้าขั้นโบราณกว่า มีดก็จุดเทียน ก็มีทางที่จะแก้ปัญหาเสมอ ฉะนั้นเศรษฐกิจพอเพียงก็ มีเป็นขั้นๆ แต่จะบอกว่าเศรษฐกิจพอเพียงนี้ ให้พอเพียงเฉพาะตัวเองร้อยเปอร์เซ็นต์นี่เป็นสิ่งทำ ไม่ได้ จะต้องมีการแลกเปลี่ยน ต้องมีการช่วยกัน ถ้ามีการช่วยกัน แลกเปลี่ยนกัน ก็ไม่ใช่พอเพียง แล้ว แต่ว่าพอเพียงในทฤษฎีในหลวงนี้ คือให้สามารถที่จะดำเนินงานได้...”

พระราชดำรัส เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา

ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 23 ธันวาคม 2542

“...โครงการต่างๆ หรือเศรษฐกิจที่ใหญ่ ต้องมีความสอดคล้องกันดีที่ไม่ใช่เหมือนทฤษฎี ใหม่ ที่ใช้ที่ดินเพียง ๑๕ ไร่ และสามารถที่จะปลูกข้าวพอกิน กิจการนี้ใหญ่กว่า แต่ก็เป็นเศรษฐกิจ พอเพียงเหมือนกัน คนไม่เข้าใจว่ากิจการใหญ่ๆ เหมือนสร้างเขื่อนป่าสักก็เป็นเศรษฐกิจพอเพียง เหมือนกัน เขานึกว่าเป็นเศรษฐกิจสมัยใหม่ เป็นเศรษฐกิจที่ห่างไกลจากเศรษฐกิจพอเพียง แต่ที่จริง แล้ว เป็นเศรษฐกิจพอเพียงเหมือนกัน...”

พระราชดำรัส เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา

ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 23 ธันวาคม 2542

“...ฉันพูดเศรษฐกิจพอเพียงความหมายคือ ทำอะไรให้เหมาะสมกับฐานะของตัวเอง คือ ทำจากรายได้ 200-300 บาท ขึ้นไปเป็นสองหมื่น สามหมื่นบาท คนชอบเอาคำพูดของฉัน เศรษฐกิจ พอเพียงไปพูดกันเลอะเทอะ เศรษฐกิจพอเพียง คือทำเป็น Self-Sufficiency มันไม่ใช่ความหมาย ไม่ใช่แบบที่ฉันคิด ที่ฉันคิดคือเป็น Self-Sufficiency of Economy เช่น ถ้าเขาต้องการคู่มือ ก็ควรให้

เขามีดู ไม่ใช่ไปจำกัดเขาไม่ให้ซื้อทีวีดู เขาต้องการดูเพื่อความสนุกสนาน ในหมู่บ้านไกลๆ ที่ฉันไป เขามีทีวีดูแต่ใช้แบตเตอรี่ เขาไม่มีไฟฟ้า แต่ถ้า Sufficiency นั้น มีทีวีเขาฟุ่มเฟือย เปรียบเสมือนคนไม่มีสตางค์ไปตัดศูทใส่ และยังใส่เนคไทเวอร์ซาเซ อันนี้ก็เกินไป...”

พระตำหนักเปี่ยมสุข วังไกลกังวล

17 มกราคม 2544

หลักการของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับหลักการพัฒนาดังกล่าวข้างต้น คือ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำริให้จัดตั้งขึ้นในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ ตั้งแต่ปี 2523 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันมีศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ กระจายอยู่ในภูมิภาคต่างๆ รวมทั้งสิ้น 6 แห่ง

โดยทั่วไปศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ คือศูนย์รวมของการศึกษา ค้นคว้า ทางด้านการพัฒนาในแขนงต่างๆ ในพื้นที่ชนบทของประเทศ วัตถุประสงค์ก็เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้และความเข้าใจในข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมของพื้นที่ ตลอดจนเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม และการประกอบอาชีพของราษฎรที่อยู่ในพื้นที่นั้น รวมทั้งการขยายผลจากความรู้หรือผลจากการทดลอง วิจัยให้กระทบ ไปสู่ประชาชนอย่างกว้างขวางด้วยเทคนิควิธีการอย่างง่าย

การมุ่งศึกษาเพื่อการพัฒนาตามรูปแบบนี้ เป็นการเน้นแนวทางการพัฒนา โดยยึดข้อเท็จจริงในแต่ละพื้นที่เป็นหลัก หลักการนี้เป็นผลมาจากสภาพความเป็นจริงที่ท้องถิ่นแต่ละแห่งย่อมมีความแตกต่างกันในด้านต่างๆ โดยเฉพาะประเด็นปัญหาหลักของพื้นที่ ทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องศึกษา ค้นคว้า ทดลอง เพื่อประโยชน์ในการปรับแนวความคิดในการพัฒนาให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและปัญหาของแต่ละพื้นที่

เนื่องจากปัญหาของแต่ละพื้นที่มีรายละเอียดทางเทคนิค และวิชาการที่ต้องการความเชี่ยวชาญจากหลายสาขาวิชาร่วมกัน รวมทั้งความต่อเนื่องของระยะเวลาการศึกษา ค้นคว้าในพื้นที่จริงศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ จึงเป็นศูนย์รวมของหน่วยงานต่างๆ ของรัฐที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในทุกด้านได้เข้ามารวมกันเพื่อให้บริการช่วยเหลือแก่ประชาชนอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องในทางปฏิบัติ งานสำคัญของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ คือการแก้ไขปัญหาหลักที่ชาวชนบทเผชิญอยู่ในปัจจุบัน เนื่องจากวัตถุประสงค์สำคัญของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ คือ การให้ราษฎรที่อยู่ในชนบทได้มีโอกาสที่จะได้รู้ ได้เห็น ได้สัมผัส วิทยาการเกษตรแผนใหม่เพื่อช่วยให้งานทำมาหากินมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น อันจะทำให้สามารถพึ่งตนเองได้ในระยะยาว

ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ จะเป็นแหล่งกลางของการประสาน การช่วยเหลือของฝ่ายต่างๆ อย่างเป็นระบบต่อเนื่อง ทั้งในฝ่ายรัฐบาลด้วยตนเอง และฝ่ายรัฐบาล ร่วมกับเอกชน โดยทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจะร่วมมือกันคว้า ทดลอง วิจัยทางด้านเทคโนโลยีการเกษตร สมัยใหม่ ทั้งในส่วนที่ได้คิดขึ้นตามความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของแต่ละพื้นที่ และส่วนที่ ประสบผลแล้วในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งจนเป็น “ตัวอย่างของความสำเร็จ” ที่สามารถแสดงสาธิตให้ แพร่หลายไปสู่ชนบทได้อย่างกว้างขวาง

จากหลักการดังกล่าวข้างต้น จึงสรุปได้ว่า ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจาก พระราชดำริ มีวัตถุประสงค์ หลักการและแนวทางการดำเนินงาน ดังนี้

- 1) ทำการศึกษา ค้นคว้า ทดลองวิจัย เพื่อหาแนวทางและวิธีการพัฒนาในด้านต่างๆ ให้ เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน เปรียบเสมือน “ตัวแบบแห่งความสำเร็จ”
- 2) เป็นสถานที่แลกเปลี่ยนสื่อสารระหว่างนักวิชาการ นักปฏิบัติและประชาชน คือ เป็น แหล่งผสมผสานทางวิชาการและการปฏิบัติ เป็นแหล่งความรู้ของราษฎร เป็นแหล่งศึกษา ทดลอง และแลกเปลี่ยนถ่ายทอดประสบการณ์และแนวทางแก้ไขปัญหาระหว่างนักวิชาการ เจ้าหน้าที่และ ราษฎร
- 3) การพัฒนาแบบผสมผสานทุกสาขาในลักษณะ “สหวิทยาการ” เป็นแบบจำลองของ พื้นที่และรูปแบบการพัฒนาที่ควรจะเป็น รวมทั้งมีการดำเนินการและการบริการที่เป็นระบบ
- 4) การดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ เน้นการประสานงานระหว่างส่วนราชการ ต่างๆ ทั้งในด้านการประสานการดำเนินงานและการประสานแผน
- 5) เป็นศูนย์บริการแบบเบ็ดเสร็จ (One stop service) โดยมีการศึกษาทดลองและสาธิตให้ เห็นผลสำเร็จของการดำเนินงานทุกด้านพร้อมๆ กันในลักษณะ “พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต”

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

การดำเนิน โครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาใดๆ ก็ตามที่มีความเกี่ยวข้องกับชุมชนและ ประชาชนในท้องถิ่น ไม่ว่าโครงการ/กิจกรรมดังกล่าวจะส่งผลกระทบโดยตรงหรือโดยอ้อมต่อ ท้องถิ่นก็ตาม ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่มีส่วนช่วยผลักดันให้ โครงการหรือกิจกรรมนั้นๆ บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ก็คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆ ตั้งแต่เริ่มต้นนับตั้งแต่การศึกษาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของโครงการ การร่วมรับฟัง ข้อมูล แสดงความคิดเห็น และร่วมตัดสินใจ ตลอดจนการติดตามตรวจสอบ โครงการหรือกิจกรรม ดังกล่าว

ยูวัฒน์ วุฒิเมธี (2536) กล่าวไว้ในหลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบทว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่มการพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชนเอง

นิพัทธเวช สืบแสง (2526) ให้คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาว่า หมายถึง การกระตุ้นให้ประชาชนตระหนักถึงสถานการณ์ของตนเอง เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายใต้การกำหนดและดำเนินการของประชาชนเอง โดยที่กระบวนการของการมีส่วนร่วมนั้นเป็นการมีส่วนร่วมในการค้นหาหรือกำหนดปัญหาของชุมชน การหาสาเหตุของปัญหา หาวิธีการแก้ปัญหา ลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน และประเมินผลการดำเนินการแก้ปัญหา

เสน่ห์ จามริก (2527) ให้คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า ไม่ได้หมายความว่า ประชาชนเข้ามาร่วมกิจกรรมตามที่นักวิชาการหรือองค์การพัฒนาตั้งขึ้น แท้จริงแล้วต้องให้ชุมชนมีกิจกรรมและวิธีดำเนินการของเขาเองในชุมชน

อุบลวรรณ สืบบุคคล (2529) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่าเป็นยุทธศาสตร์สำคัญของหลักการพัฒนาชุมชน ซึ่งจะนำประชาชนให้บังเกิดการพึ่งพาตนเอง (Self-reliance) และความเชื่อมั่นในการดำเนินการตาม โครงการพัฒนาต่างๆ ในชุมชน ทำให้เกิดความสามารถและประสิทธิภาพในการดูแลตนเองตามระบอบประชาธิปไตย จุดเน้นของการมีส่วนร่วม ได้แก่ การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพึ่งตนเอง การพิจารณา ตัดสินใจ และการเลือกโครงการให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม และความต้องการพื้นฐานของประชาชนในปัจจุบัน การมีส่วนร่วมได้เน้นถึงเรื่องการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำกิจกรรม และร่วมทำนุบำรุงรักษา

สายทิพย์ สุคติพันธุ์ (2534) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในความหมายที่ลึกซึ้งที่สุดมิได้หมายถึงเพียงเมื่อรัฐกำหนด โครงการอะไรขึ้นมาประชาชนก็ร่วมกันทำ แต่ทั้งนี้ต้องอยู่บนเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงการทำงานของกลไกการพัฒนา จากการพัฒนาโดยรัฐมาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงหมายถึง การคืนอำนาจ (Empowerment) ในการกำหนดการพัฒนาให้แก่ประชาชน อย่างน้อยที่สุดประชาชนต้องมีส่วนในการริเริ่มวางแผนและดำเนินการในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่และอนาคตของเขา

เสาวคนธ์ สุดสวาท(2530) กล่าวถึง การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของประชาชนว่าเป็นแนวความคิดการพัฒนาแนวใหม่ที่หันเหจากการให้ความช่วยเหลือประชาชนโดยตรงแบบให้เปล่าหรือแบบสังคมสงเคราะห์มาเป็นแบบให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนสามารถช่วยตนเองได้ในที่สุด

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น พอสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนก็คือการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีบทบาทในการเริ่มคิด เริ่มวางแผนปฏิบัติและมีอำนาจตัดสินใจที่จะดำเนินการในกิจกรรมของเขาเองในชุมชน เพื่อพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนในการจัดการ และควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม ซึ่งจะนำไปสู่การพึ่งตนเอง มีความสามารถในการช่วยตนเองหรือสามารถที่จะกำหนดชะตาชีวิตได้ด้วยตนเองในที่สุด

รูปแบบ วิธีการและขั้นตอนการมีส่วนร่วม

เจมส์ คี บีนทง (2526) ได้อธิบายขั้นตอนที่ประชาชนควรมีส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

เสาวคนธ์ สุดสวาท (2539) ได้จำแนกมิติของการมีส่วนร่วมที่ได้ดำเนินการในรูปแบบของโครงการออกเป็น 3 มิติ คือ

1. การมีส่วนร่วมของชุมชนตามขั้นตอนต่างๆ ที่แตกต่างกันในวัฏจักรของโครงการอันได้แก่ ขั้นตอนการวางแผน การดำเนินการตามแผน การติดตามและการประเมินผล
2. การมีส่วนร่วมของชุมชนที่แตกต่างกันไปตามหน้าที่หรือภาระการงาน เช่น การก่อสร้าง การปฏิบัติการ การดูแลและการจัดการ
3. เป็นมิติเกี่ยวกับอัตราหรือระดับการมีส่วนร่วม ซึ่งแสดงนัยถึงความแตกต่างกันในระดับการตัดสินใจ และการควบคุมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากร ภาระหน้าที่และผลประโยชน์

Cohen และ Uphoff อ้างถึงในทิพาพรรณ (2539) ได้แบ่งชนิดของการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 แบบคือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ ริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจในปฏิบัติการ
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานขอความช่วยเหลือ
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

จากแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบ วิธีการ และขั้นตอนการมีส่วนร่วมดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ส่วนใหญ่จะมีลักษณะไม่แตกต่างกันมากนัก พอสรุปขั้นตอนการมีส่วนร่วมได้ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการเสนอความคิด เช่น การค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการจัดทำโครงการ หรือวางแผนกิจกรรม
3. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามโครงการ หรือร่วมเสียสละทุนทรัพย์และแรงงาน
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล เช่น การซ่อมแซม บำรุงรักษา

ผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ภานุวัฒน์ (2548) ได้ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจของเกษตรกรในการเข้าร่วมโครงการขยายผลของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ พบว่า เหตุผลที่เกษตรกรตัดสินใจเข้าร่วมโครงการขยายผลของศูนย์ฯ มากที่สุด คือ ต้องการเพิ่มรายได้ รองลงมา คือ ต้องการปัจจัยการผลิต และเหตุผลที่เกษตรกรตัดสินใจไม่เข้าร่วมโครงการขยายผลของศูนย์ฯ มากที่สุด คือ พื้นที่ไม่เหมาะสม รองลงมา คือ ขาดแหล่งเงินทุน ปัญหาและอุปสรรคของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการขยายผลของศูนย์ฯ ได้แก่ ราคาผลผลิตตกต่ำไม่คุ้มกับการลงทุน รายได้ทางการเกษตรน้อยลง พื้นที่ถือครองในการเกษตรน้อยเกินไป ดินในพื้นที่ทำการเกษตรมีคุณภาพไม่ดีเท่าที่ควร ภาระหนี้สิน และแหล่งน้ำในการทำเกษตรไม่เพียงพอ นอกจากนี้ ยังพบว่า ระดับการศึกษา จำนวนแรงงานในครอบครัว ตำแหน่งทางสังคม การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ การเป็นสมาชิกสถาบันเกษตรกรและเงินทุน เป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการตัดสินใจเข้าร่วมโครงการขยายผลของศูนย์ฯ โดยมีการเสนอให้เจ้าหน้าที่ศูนย์ฯ ควรหมั่นเข้าไปพบปะกับเกษตรกร สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการขยายผล การฝึกอบรมและกิจกรรมต่างๆ เพื่อเกษตรกรจะได้ทราบข่าวสารและสามารถเข้าร่วมโครงการตามที่ศูนย์ฯ จัดขึ้น ส่วนด้านเงินทุนนั้นควรให้หน่วยงานอื่นๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการช่วยเหลือเกษตรกร เพื่อเพิ่มช่องทางและโอกาสให้แก่เกษตรกร

อนุก (2537) ได้ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับโครงการปลูกป่าระบบวนเกษตรของเกษตรกรในหมู่บ้านใกล้เคียงศูนย์ศึกษาพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ต่างๆ ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ควรจะได้ใกล้ชิด ให้คำแนะนำความรู้ต่างๆ ที่ถูกต้องแก่สมาชิกชุมชนตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งถือเป็นหมู่บ้านบริวารของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ เพื่อให้สมาชิกชุมชนโดยส่วนรวมได้มีความรู้ ความเข้าใจ สามารถนำรูปแบบต่างๆ ของการปลูกป่าโดยระบบวนเกษตรที่ได้ทดลองปฏิบัติในบริเวณพื้นที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ

ไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่ของตนเอง ได้เพื่อเพิ่มผลผลิตต่อเนื้อที่ให้สูงขึ้นเป็นการเพิ่มรายได้เพื่อ
 ยกคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

ชโลมพร(2545) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากร
 ป่าไม้ : กรณีศึกษา ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอลำลูกกา จังหวัด
 เพชรบุรี พบว่าประชาชนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านภายในโครงการและหมู่บ้านบริเวณรอบโครงการ
 ที่เป็นหมู่บ้านขยายผล มีความเข้าใจไม่มากนักในการจัดการป่าไม้และพัฒนาสิ่งแวดล้อม ซึ่งความ
 เข้าใจดังกล่าวเป็นปัจจัยสนับสนุนที่ดีที่สุดด้านหนึ่งของการให้ความร่วมมือและการมีส่วนร่วมซึ่ง
 เป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาต่างๆ ให้ประสบความสำเร็จได้อย่างแท้จริง

สรุป

จากการทบทวนแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอันได้แก่ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการ
 พัฒนาชนบท แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ตลอดจนหลักการ โครงการ
 อันเนื่องมาจากพระราชดำริ และแนวพระราชดำริปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สามารถสรุป
 ใจความสำคัญได้ว่าการพัฒนาชนบท คือการปรับปรุงมาตรฐานความเป็นอยู่ของประชาชนผู้มี
 รายได้น้อยที่อาศัยในชนบท และการทำให้กระบวนการพัฒนาสามารถดำเนินการต่อไปได้ด้วย
 ตนเอง โดยมีกลไกที่สำคัญ คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง
 ที่มีส่วนช่วยผลักดันให้การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนานั้นๆ บรรลุผลสำเร็จตาม
 วัตถุประสงค์ โดยในบริบทของสังคมไทย ได้น้อมนำหลักการโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
 และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้เพื่อให้เกิดความเหมาะสมต่อการพัฒนาและแก้ไข
 ปัญหาในชนบทด้วยวิธีการต่างๆ ตามลักษณะของปัญหาและสภาพทางกายภาพตลอดจนภูมิสังคม
 ของชุมชนนั้นๆ โดยมีจุดประสงค์ให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด

บทที่ 3

รูปแบบการดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ความเป็นมา

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ถือกำเนิดขึ้นจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2525 ให้พิจารณาจัดตั้งศูนย์ฯ ขึ้นบริเวณป่าขุนแม่กวง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ขอบเขตพื้นที่โครงการประมาณ 8,500 ไร่ โดยมีพระราชประสงค์ที่จะให้เป็นศูนย์กลางในการศึกษา ทดลอง วิจัย เพื่อหารูปแบบการพัฒนาในด้านต่างๆ ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ภาคเหนือและเผยแพร่แก่เกษตรกรให้สามารถนำไปปฏิบัติได้ด้วยตนเอง นอกจากนี้ยังมีพระราชประสงค์ให้พัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวมีการตัดไม้ทำลายป่าทำให้เกิดสภาพแห้งแล้งและมีไฟป่า จึงได้ดำเนินการหาแนวทางการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ โดยการทำการศึกษาพัฒนาป่าไม้ ด้วยการปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง คือ ไม้ใช้สอย ไม้ผล ไม้เชื้อเพลิง ซึ่งนอกจากจะได้ประโยชน์จากไม้ทั้ง 3 อย่างนี้แล้ว ยังอำนวยประโยชน์ในการอนุรักษ์ดินและน้ำ เพื่อคงความชุ่มชื้นเอาไว้ อันเป็นประโยชน์อย่างที่ 4 โดยเน้นการพัฒนาพื้นที่ป่าไม้ต้นน้ำลำธาร ปลายทางเป็นการศึกษาด้านการประมงตามอ่างเก็บน้ำต่างๆ ผสมกับการศึกษาด้านการเกษตรกรรม ปศุสัตว์ โคนมและเกษตรอุตสาหกรรม เพื่อให้เป็นศูนย์ฯ ที่สมบูรณ์แบบก่อให้เกิดประโยชน์ต่อเกษตรกรที่จะเข้ามาศึกษากิจกรรมต่างๆ ภายในศูนย์ฯ และนำไปใช้ปฏิบัติในพื้นที่ของตนเองอย่างได้ผลต่อไป ดังมีพระราชดำริว่า

“...ให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ทำหน้าที่เสมือนพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต...”

หรืออีกนัยหนึ่งว่าเป็น “สรุปผลของการพัฒนา” ที่ประชาชนจะเข้าไปเรียนรู้และนำไปปฏิบัติได้ โดยให้มีแนวทางในการพัฒนา ดังนี้

1. การศึกษา การพัฒนาให้เน้นในเรื่องการอนุรักษ์ต้นน้ำ ลำธาร เป็นพิเศษ โดยมีพระราชดำริในเบื้องต้นให้ทำการศึกษาระบบการควบคุมไฟป่าในลักษณะ Wet Fire Break ควบคู่กับงานศึกษาพัฒนาป่าต้นน้ำลำธารด้วย

2. ให้จัดสร้างแหล่งน้ำขึ้นในพื้นที่ในรูปแบบแหล่งน้ำขนาดต่างๆ และจัดสร้างระบบกักเก็บน้ำในรูปแบบต่างๆ เพื่อชะลอการไหลของน้ำ โดยเฉพาะให้จัดระบบส่งน้ำให้กับพื้นที่รับน้ำเพื่อการเกษตรประมาณ 1,000 ไร่

3. ให้ส่งเสริมเกษตรกรในหมู่บ้านที่อยู่บริเวณรอบอ่างเก็บน้ำห้วยฮ่องไคร้ที่ สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) จัดสร้างไว้ให้เข้ามาอยู่ในแผนงานโครงการ โดยเฉพาะให้กรมประมงวางแผนจัดระบบการจับสัตว์น้ำให้เรียบร้อย

4. ให้พัฒนาพื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ อาจจะเป็น โคนม หรือ โคนเนื้อ

5. ทรงให้ความสำคัญต่อการพัฒนาในด้าน Agro-Industry น่าจะได้มีการศึกษาอยู่ด้วยบ้าง เช่น หอม กระเทียม กล้วยหวาน รวมทั้งสมุนไพรที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัยและไม้หอม

6. ให้พิจารณาใช้พื้นที่ส่วนหนึ่งจัดสร้างเป็นแปลงสาธิตเพื่อศึกษาพัฒนาพันธุ์พืชต่างๆ โดยมีส่วนราชการหลายๆ หน่วยเข้ามาดำเนินการ รวมทั้งการสาธิตการใช้พื้นที่ทำอย่างเพื่อการเพาะปลูกด้วย

7. ทรงมอบหมายให้กรมชลประทานเป็นหน่วยงานแกนกลางรับผิดชอบในการปฏิบัติงานตามโครงการ

8. ให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ดำเนินการสาธิต และเผยแพร่การดำเนินการที่เป็นประโยชน์ เพื่อเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติแก่ประชาชนทั่วไป เกษตรกร และเจ้าหน้าที่ของส่วนราชการ

พื้นที่ดำเนินการ

ปัจจุบัน ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ มีหมู่บ้านรอบศูนย์ฯ จำนวน 11 หมู่บ้าน และมีศูนย์สาขา จำนวน 5 แห่ง ประกอบด้วย

1. โครงการศูนย์บริการการพัฒนาขยายพันธุ์ไม้ดอกไม้ผลบ้านไร่อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นศูนย์ฯ สาธิตฝึกอบรมและส่งเสริมอาชีพให้แก่เกษตรกร โดยทำการขยายพันธุ์ไม้ดอกไม้ผล ที่เหมาะสมและส่งเสริมให้เกษตรกรต่อไป

2. โครงการพัฒนาเบ็ดเสร็จลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำปิงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอบ้านไส้ง จังหวัดลำพูน อำเภอจอมทอง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการพัฒนาแหล่งน้ำและต้นน้ำลำธาร โดยการสร้างฝายเก็บกักน้ำ เพื่อบำรุงรักษาพื้นที่ป่า พร้อมกับจัดหาน้ำเพื่อการเกษตรอุปโภคบริโภค

3. โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอค้อยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการบริหารจัดการลุ่มน้ำอย่างเป็นระบบควบคู่กับการจัดหาที่ทำกินให้แก่เกษตรกร รวมถึงการปลูกป่าในพื้นที่ถูกทำลายเพื่อฟื้นฟูแหล่งต้นน้ำลำธาร

4. โครงการพัฒนาพื้นที่ห้วยลานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ดำเนินการจัดหาน้ำให้แก่พื้นที่เพาะปลูก และจัดตั้งสถานีป่าไม้และสถานีประมง

5. โครงการศูนย์พัฒนาค้อยตุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันของคนกับป่า โดยมีการบริหารจัดการที่มีคุณภาพ มุ่งฟื้นฟูอนุรักษ์ และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ มีพื้นที่เป้าหมายในการดำเนินงาน และการใช้ประโยชน์พื้นที่ตามแนวพระราชดำริ แบ่งออกเป็น 5 ประเภท คือ

1. พื้นที่พัฒนาป่าด้วยน้ำฝน ประกอบด้วย พื้นที่ตอนบนมีความลาดชันมาก และไม่สามารถนำระบบชลประทานเข้าไปในพื้นที่ได้ พื้นที่บางส่วนทางตอนล่างที่รับน้ำจากอ่างเก็บน้ำที่ 1 เนื่องจากปริมาณน้ำไม่เพียงพอใส่ในร่องห้วยบางส่วนของพื้นที่ โดยเฉพาะทางด้านทิศตะวันตกมีการสร้างฝายต้นน้ำ เพื่อใช้เป็นพื้นที่ที่พัฒนาป่าไม้ด้วยฝายต้นน้ำลำธารที่รองรับน้ำฝน ปลูกเสริมป่าเฉพาะในพื้นที่ถูกทำลายหรือความหนาแน่นของป่าน้อยมาก บำรุงป่าไม้โดยการตัดต้นไม้ที่มีลักษณะไม่ดีออก ป้องกันการลักลอบการตัดไม้และขุดหน่อไม้ ตลอดจนจัดระบบป้องกันไฟป่า พื้นที่บางส่วนที่ติดกับอ่างเก็บน้ำที่ 2 ถูกใช้สำหรับการเพาะเลี้ยงสัตว์ป่าเพื่อพัฒนาต้นน้ำรวมพื้นที่ประมาณ 6,000 ไร่

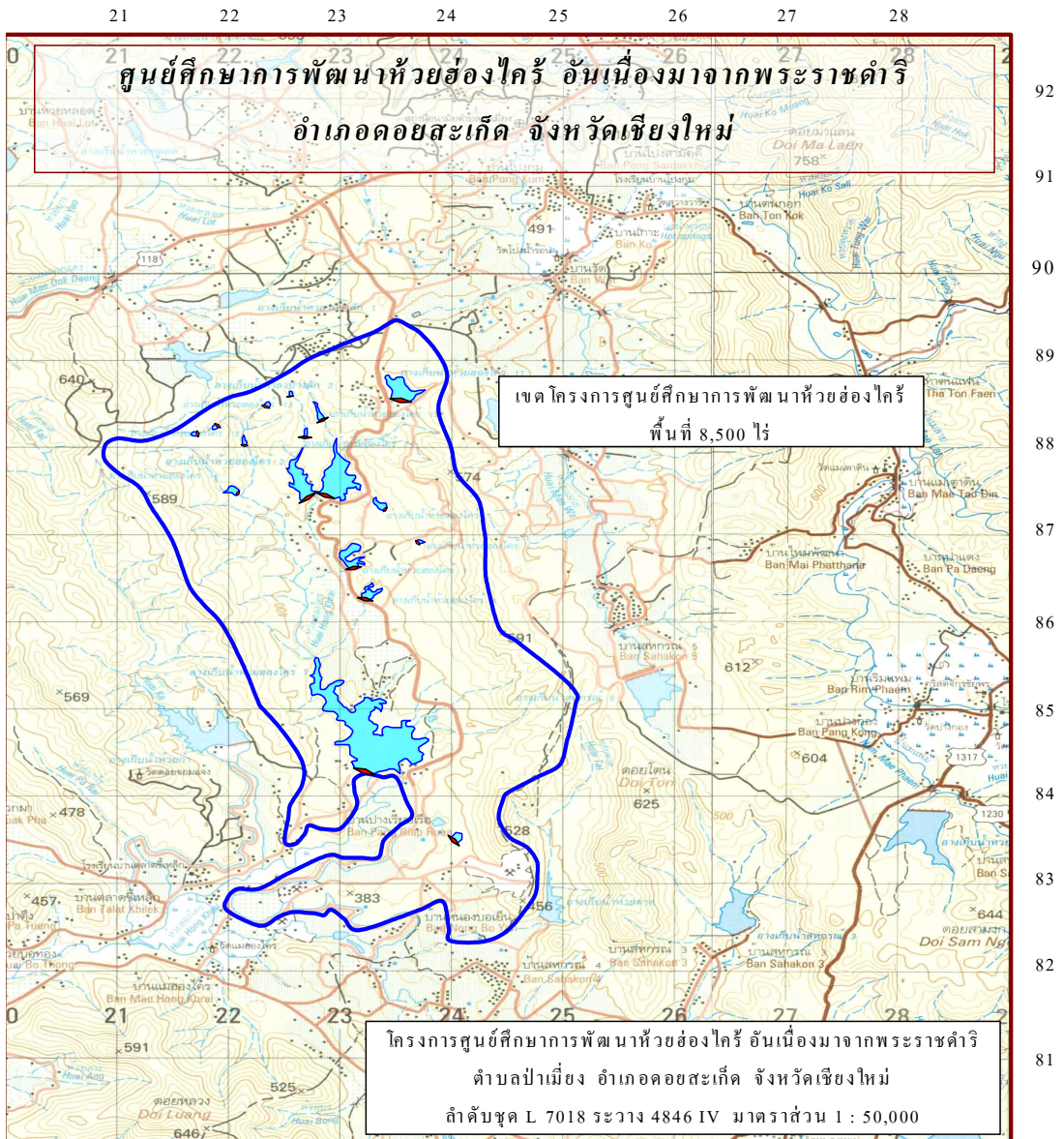
2. พื้นที่พัฒนาป่าไม้ด้วยระบบน้ำชลประทาน พื้นที่อยู่ด้านทิศตะวันออก ที่สามารถนำน้ำจากอ่างเก็บน้ำที่ 1 มาใช้ในพื้นที่โดยการปล่อยน้ำผ่านท่อน้ำจากสันเขา ในร่องห้วยมีการสร้างฝายต้นน้ำลำธารเป็นระยะ เพื่อกักเก็บน้ำเป็นช่องเพื่อเพิ่มระดับน้ำผิวดินและใต้ดิน และมีการขุดคลองใส่ไถ่ขนาดเล็ก ส่งน้ำออกไปสองข้างของฝายต้นน้ำลำธาร เพิ่มความชื้นให้กระจายออกทั่วพื้นที่ ทำให้ฝายต้นน้ำดังกล่าวมีสภาพเป็นแนวกันไฟเปียกที่ลดความรุนแรงและการลุกลามของไฟ มีการปลูกเสริมป่าและระบบบำรุงและป้องกันรักษาป่า ตลอดจนจัดทำทุ่งหญ้าเลี้ยงเพื่อเป็นอาหารสัตว์ป่า ปลูกไม้ที่ให้ผลเป็นอาหารสัตว์ป่า ปลูกไม้ไผ่ ไม้ผลในร่ม พริกไทย หวาย และมะก้อหลวง (มะคาเดเมีย) ผสมในป่า เป็นรูปแบบการพัฒนาป่าไม้แบบเข้มข้นเพื่อประโยชน์แบบอนกประสงค์รวมพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 800 ไร่

3. พื้นที่พัฒนาการเกษตร เป็นพื้นที่ตอนกลางของกลุ่มน้ำ โดยทดสอบการทำเกษตรแบบอุตสาหกรรมและผสมผสานกับการปลูกป่าในรูปวนเกษตร ตลอดจนหารูปแบบการเพาะปลูกที่เหมาะสมกับสังคมชนบทในภาคเหนือตอนบนและอนุรักษ์ดินและน้ำ ประกอบด้วย การทดลอง

ปลูกข้าวและพืชไร่อื่นๆ ไม้ผล สมุนไพร พืชผักพื้นบ้าน ไม้ดอกไม้ประดับ พืชเพื่ออุตสาหกรรม
 พื้นบ้านตลอดจนเป็นแหล่งสะสมพันธุ์กรรมพืช ทั้งไม้พื้นบ้านและไม้ที่นำเข้ามาจากแหล่งอื่น
 ทั้งใน และนอกประเทศ รวมพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 600 ไร่

4.พื้นที่พัฒนาการปศุสัตว์ ในตอนล่างของพื้นที่ซึ่งอยู่ติดกับอ่างเก็บน้ำที่ 7 ถูกจัดให้เป็น
 พื้นที่ใช้ในกิจกรรมการเลี้ยงสัตว์ เป็นการเลี้ยงสัตว์ในสภาพป่าโปร่ง เพื่อเพิ่มคุณค่าของป่า
 ทั้งหารูปแบบการเลี้ยงสัตว์ที่เหมาะสมกับสภาพป่าไม้ในภาคเหนือตอนบน ทั้งในแง่ของการผลิต
 อาหารและเพิ่มประสิทธิภาพของป่าในรูปของการเจริญเติบโตของไม้ป่าและการกระจายของลูกไม้
 สัตว์ที่เลี้ยงส่วนใหญ่คือ วัวนม นอกจากนี้ ยังมีไก่ เป็น ห่าน และสุกร รวมพื้นที่ประมาณ 700 ไร่

5.พื้นที่อ่างเก็บน้ำและพัฒนาการประมง อ่างเก็บน้ำในศูนย์ฯ มีทั้งหมด 7 อ่าง
 ประกอบด้วยอ่างใหญ่ 3 อ่าง ถูกสร้างมาเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ในพื้นที่ต่างๆ นอกจากนั้นใช้ใน
 กิจกรรมการทดลองการเลี้ยงปลาในอ่างเก็บน้ำ ตลอดจนการศึกษารจัดการรูปบริหารแหล่งน้ำเพื่อ
 การประมง โดยเฉพาะการจัดให้มีการบริหารจัดการจับปลาของชาวบ้านหมู่บ้านปางเรียบเรือ และยังเป็น
 พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนที่เข้ามาตกปลา รวมพื้นที่ประมาณ 400 ไร่

แผนภาพที่ 3-1

แผนที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

การดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

การดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งจนถึงปัจจุบัน สามารถแบ่งเป็นกิจกรรมหลักๆ ได้ 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 งานการศึกษา ทดลอง และวิจัย

1. งานศึกษาและพัฒนาแหล่งน้ำ เป็นการจัดหาแหล่งน้ำสนับสนุนแลพัฒนาในด้านต่างๆ ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพัฒนาพื้นที่ต้นน้ำลำธาร (Check Dam) สำหรับเก็บกักน้ำไว้เพื่อรักษาความชุ่มชื้นของดินในฤดูแล้ง และทำคูน้ำระบบก้างปลาเพื่อกระจายน้ำออกไปเพิ่มความชุ่มชื้นในดิน เพื่อประโยชน์ในการปลูกป่าและแนวป้องกันป่าเปียก (Wet Fire Break) น้ำที่ไหลมาเบื้องล่างก็จะทำอ่างเก็บน้ำไว้และใช้ประโยชน์จากอ่างเก็บน้ำ สนับสนุนกิจกรรมการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ และการประมงโดยมีกิจกรรมที่ดำเนินการ ได้แก่

1.1 งานเชื่อมโยงระหว่างลุ่มน้ำขนาดเล็ก เพื่อเป็นแนวทางในการพิจารณาระบบเชื่อมโยงลุ่มน้ำขนาดใหญ่ต่อไป

1.2 งานก่อสร้างอ่างเก็บน้ำ เพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ในกิจกรรมของงานศึกษาด้านต่างๆ อย่างต่อเนื่อง

1.3 งานระบบแพร่กระจายน้ำแบบรอบบริเวณ เพื่อสนับสนุนงานป้องกันไฟป่าโดยความชื้น และการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและนิเวศวิทยาของป่าไม้ในเขตพื้นที่พัฒนาป่าไม้ด้วยระบบชลประทาน 800 ไร่ โดยการก่อสร้างระบบท่อส่งน้ำและฝายเก็บกักน้ำ จำนวน 80 แห่ง

1.4 งานระบบส่งน้ำให้แก่พื้นที่ศึกษาพัฒนาการเกษตรปศุสัตว์ ซึ่งได้ดำเนินการก่อสร้างระบบส่งน้ำโดยใช้ท่อ พี.วี.ซี.ขนาดต่างๆ พร้อมติดตั้งอุปกรณ์ เพื่อส่งน้ำให้กับพื้นที่ศึกษาและพัฒนาการเกษตร-ปศุสัตว์ ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 1,150 ไร่

1.5 งานแพร่กระจายน้ำสู่ระบบเพิ่มความชุ่มชื้นจากสันเขาสู่ลำห้วย โดยดำเนินการศึกษาการแพร่กระจายน้ำสู่ระบบเพิ่มความชุ่มชื้นจากสันเขาสู่ลำห้วย โดยการสร้างระบบเชื่อมโยงโดยท่อและอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กตามสันเขา และฝายหินก่อกั้นในลำห้วยทำอ่างเก็บน้ำ

1.6 งานชะลอความชุ่มชื้นตามลำห้วยธรรมชาติโดยสร้างฝายต้นน้ำ (Check Dam) ขนาดเล็กต่างๆ เพื่อทำหน้าที่เก็บกักน้ำไว้ให้เกิดความชุ่มชื้นของพื้นดินในฤดูแล้ง มีลักษณะเป็นฝายหินทิ้งแกนดินเหนียว

แผนภาพที่ 3-2

อ่างเก็บน้ำในบริเวณศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

2. งานศึกษาและพัฒนาป่าไม้ เป็นการพยายามหาเทคโนโลยีด้านป่าไม้ที่เหมาะสม เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาฟื้นฟูสภาพดินน้ำลำธารบริเวณพื้นที่ภาคเหนือ โดยมีกิจกรรมที่ดำเนินการได้แก่

2.1 งานป้องกันพื้นที่และงานป้องกันไฟป่า ปัจจุบันสามารถป้องกันไฟป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพด้วยวิธีการป้องกันไฟป่าเปียก (Wet Fire Break) โดยก่อสร้างระบบกระจายน้ำไปทั่วพื้นที่ 1,516 ไร่ เรียกว่า หม้อองใส่ไก่อหรือหม้อองแมว

2.2 งานปลูกและบำรุงป่า 3 อย่าง 3 วิธี โดยใช้ไม้ชนิดที่เป็นประโยชน์ ทั้งการใช้สอยเป็นอาหาร และเป็นเชื้อเพลิง โดยปลูกพันธุ์ไม้เหล่านี้ให้กระจายพันธุ์ลูกกลมจากสันเขาลงมา และพันธุ์ไม้ที่มีเมล็ดเหล่านี้จะตกลงจากพื้นที่สูงลงมาสู่ที่ต่ำสามารถงอกขึ้นมาได้ตามธรรมชาติ ซึ่งจะทำให้เกิดสภาพป่าหนาทึบและสมบูรณ์ขึ้นได้

2.3 งานศึกษาป่าไม้ระบบเกษตรป่าไม้ (Agro-Forestry Studies) เป็นรูปแบบหนึ่งที่เป็นตัวแทนของการพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่กับการพัฒนาป่าไม้

2.4 งานศึกษาระบบนิเวศป่าไม้พื้นที่รับน้ำชลประทาน โดยศึกษาสภาพป่าเต็งรังที่ได้รับน้ำชลประทาน ซึ่งจะเป็นตัวชี้วัดว่าองค์ประกอบของป่าไม้มีแนวโน้มที่จะหลากหลายขึ้นหรือไม่ ขณะเดียวกันจำนวนเรือนยอดไม้จะเพิ่มขึ้นจากเดิมที่มีขึ้นเดียว

2.5 งานวิจัยต้นน้ำ ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการค้นคว้าทางอุตุทกวิทยาลุ่มน้ำ การปลูกพืชในระบบเกษตรป่าไม้ การป้องกันการพังทลายของดิน และศึกษาอัตราการสูญเสียหน้าดิน

2.6 งานเพาะขยายพันธุ์สัตว์ป่า ดำเนินการศึกษาและเพาะเลี้ยงขยายพันธุ์สัตว์ป่า สัตว์กึ่งและสัตว์ปีก

3.งานศึกษาและพัฒนาที่ดิน เป็นการสนับสนุนการปฏิบัติงานของส่วนราชการต่างๆ ให้ได้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างถูกต้องตามสมรรถนะของพื้นที่ และเหมาะสมกับรูปแบบของกิจกรรมต่างๆ ตามที่ได้วางแผนไว้

3.1 ศึกษาพัฒนาวิธีการและรูปแบบของการอนุรักษ์ดินและน้ำที่เหมาะสมกับภูมิประเทศภาคเหนือตอนบน

3.2 ศึกษาหาวิธีการใช้ประโยชน์พื้นที่ดินซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ ไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้ในทางการเกษตรให้มีศักยภาพในการผลิตสูงขึ้น

3.3 ศึกษาผลกระทบการพัฒนาพื้นที่ป่าไม้ที่มีต่อสภาพความชื้นในป่า

3.4 ศึกษาผลกระทบการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีผลต่อสภาพอุทกวิทยาในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยฮ่องไคร้

4.งานศึกษาและทดสอบการปลูกพืช ศึกษาและทดสอบการปลูกพืชชนิดต่างๆ เช่น พืชสวน พืชผัก พืชไร่ ข้าว เพื่อให้ได้พันธุ์พืชเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศ เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ ต้นพันธุ์ สำหรับส่งเสริมแก่เกษตรกรโดยมีกิจกรรมที่ดำเนินการ ได้แก่

4.1 งานพืชสวน ดำเนินการในพื้นที่ 250 ไร่ ประกอบด้วย

4.1.1 ไม้ผล ได้แก่ มะม่วง ลิ้นจี่ มะขามหวาน ลำไย ขนุน และส้มโอ

4.1.2 พืชอุตสาหกรรม ได้แก่ สับปะรด กะทกรกฝรั่ง ข่างพารา มะคาเดเมียและมะม่วงหิมพานต์

4.1.3 งานพืชผัก ได้แก่ ผักตระกูลถั่ว ตระกูลแตง ตระกูลมะเขือ ซึ่งเป็นพืชรากสั้น และทดสอบการปลูกผักกับการใช้พืชสมุนไพรป้องกันและกำจัดโรคและแมลง เช่น การใช้หางไหล ใบมะเขือเทศ ใบยาสูบ ใบน้อยหน่า สะเดา รวมทั้งการปลูกพืชในมุ้งลวด เพื่อป้องกันแมลงเข้าทำลาย เป็นฝักอนามัยปลอดการใช้สารเคมี และการทดสอบการใช้จุลินทรีย์กับพืชผัก เพื่อกำจัดหนอนก๊ีบและหนอนกระทู้

4.2 งานพืชไร่ ได้แก่ ถั่วเหลือง ถั่วลิสง ถั่วพุ่ม ถั่วมะแฮะ ทานตะวัน และข้าวโพดหวาน เป็นการปลูกเพื่อเป็นแปลงขยายพันธุ์และสาธิตแสดงพันธุ์ ซึ่งพันธุ์ถั่วที่สามารถส่งเสริมให้แก่เกษตรกรได้แล้ว ได้แก่ พันธุ์ถั่วเหลืองเชียงใหม่ 60

4.3 งานข้าว ประกอบด้วย การทดสอบปลูกข้าวพันธุ์กข. ต่างๆ ทั้งข้าวไร่ และข้าวนาดำ ซึ่งจะได้ผลมากขึ้นขึ้นอยู่กับปริมาณของน้ำและความอุดมสมบูรณ์ของดิน

4.4 งานเห็ดประกอบด้วย เห็ดนางฟ้า นางรม เป้าฮือ หอม และปาปิยอง (กระดุม) นอกจากนั้น ยังทำการรวบรวมศึกษาพืชสมุนไพรและไม้หอม ทำการรวบรวมพืชสมุนไพรประมาณ 120 ชนิด

5.งานศึกษาและพัฒนาเกษตรกรรมแบบประณีต โดยยึดหลักการปลูกไม้ยืนต้นประเภทต่างๆ สำหรับเป็นอาหาร พืช และรายได้ควบคู่กับพืชล้มลุกที่ใช้เป็นอาหาร ยา รายได้ ซึ่งมีรูปแบบต่างๆ กัน โดยทำการศึกษา ดังนี้

1.1 งานศึกษาพืชอุตสาหกรรม ทำการขยายพันธุ์พืชอุตสาหกรรมที่ทดสอบแล้ว และเป็นที่ต้องการของอุตสาหกรรม เช่น ว่านหางจระเข้ ใก้ และปอสา

1.2 งานศึกษาและรวบรวมพันธุ์ผัก โดยศึกษาพันธุ์ผักพื้นเมือง 98 ชนิด เพื่อการศึกษาผลผลิตและคุณค่าทางโภชนาการ

1.3 งานศึกษาการทำสวนไร่ในพื้นที่ลักษณะต่างๆ โดยศึกษาการทำสวนไร่ในพื้นที่ห่างไกลในที่ใกล้เมือง และในไร่เกษตรอุตสาหกรรม

1.4 งานรวบรวมพันธุ์ไม้ดอกหอม ประมาณ 32 ชนิด เพื่อศึกษาการเจริญเติบโต ศึกษาพันธุ์ดีเพื่อขยายพันธุ์ จำนวน 10 ชนิด

1.5 งานเกษตรกรรมพื้นบ้าน ทำการศึกษาปลูกแบบเกษตรยั่งยืนแบบชายป่าเชิงเขา ซึ่งเป็นพื้นที่ลาดเทพื้นที่ ประมาณ 50 ไร่

นอกจากนี้ ยังมีงานอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืช รวบรวมพันธุ์ และขยายพันธุ์หญ้าแฝกท้องถิ่น ซึ่งได้รวบรวมแล้ว 68 สายพันธุ์

6.งานศึกษาและพัฒนาปศุสัตว์และโคนม ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเลี้ยงโคนม และเสริมด้วยการเลี้ยงสัตว์ปีกและสุกร ได้มีการส่งเสริมให้บริการ และเยี่ยมชมฟาร์มของเกษตรกรในหมู่บ้านรอบศูนย์ฯ เป็นประจำสม่ำเสมอ

7.งานศึกษาและพัฒนาการประมง ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการวางระเบียบการจับปลาในแหล่งน้ำ รวมทั้งเทคนิคการจัดปลา และส่งเสริมการเลี้ยงปลา เพื่อมิให้มีการแก่งแย่งกันเอาเปรียบกัน ไม่ทำลายพันธุ์ปลา และให้เป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับอ่างเก็บน้ำอื่นๆ ต่อไป

1.1 กิจกรรมการบริหารการประมงในอ่างเก็บน้ำห้วยฮ่องไคร้ 7 โดยการจัดตั้งกลุ่มประมง โดยมีสมาชิกจากหมู่บ้านรอบศูนย์ฯ ปัจจุบันมีสมาชิก 25 คน

1.2 ดำเนินการผลิตพันธุ์ปลา ปล่อยปลาในอ่างเก็บน้ำ รวมทั้งสาธิตการเลี้ยงปลาในกระชัง การเลี้ยงปลานิลแดงในบ่อซีเมนต์กลมระบบน้ำผ่าน เพื่อเป็นตัวอย่างให้กับเกษตรกรนำไปประยุกต์ใช้เลี้ยงปลาในลำห้วยเล็กๆ ที่ไหลผ่านหน้าบ้าน โดยการกั้นลำห้วยด้วยเชือก ซึ่งน้ำสามารถไหลผ่านไปได้แต่ปลาไม่สามารถผ่านออกได้

1.3 การติดตามส่งเสริมการเลี้ยงปลาในหมู่บ้านรอบศูนย์ฯ อย่างสม่ำเสมอ

8.งานอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์กบ ศึกษาทดลองเพื่อพัฒนาอาชีพการเพาะเลี้ยงกบแบบครบวงจรที่ผสมผสานร่วมกับการอนุรักษ์ โดยให้ความรู้ทางวิชาการทางด้าน การเพาะเลี้ยงกบ

การตลาด และการสนับสนุนพันธุ์ ตลอดจนการศึกษาทดสอบเพื่อนำไปสู่การสร้างสมดุลทางธรรมชาติสภาพแวดล้อมและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ประกอบด้วยงานพัฒนาอาชีพและเลี้ยงพันธุ์กบ ได้แก่ กบนา และกบบลูฟร็อก ซึ่งเจริญเติบโตดีในภูมิอากาศในภาคเหนือ และได้มีการส่งเสริมให้เกษตรกรเพาะเลี้ยงกบในพื้นที่ในเขตหมู่บ้านรอบศูนย์ฯ โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง โรงเรียนกาวิละนุกูล และหมู่บ้านในเขตอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ นอกจากนี้ ยังมีโครงการคืนสู่ธรรมชาติ โดยได้มีการปล่อยลูกพันธุ์กบนาคืนสู่ธรรมชาติ ในบริเวณพื้นที่โครงการ

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 จนถึงปัจจุบัน ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้มีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า ทดลอง วิจัยทั้งสิ้นจำนวน 249 โครงการ/กิจกรรม โดยแบ่งเป็นโครงการที่ดำเนินการสิ้นสุดแล้วทั้งหมดจำนวน 203 โครงการ/กิจกรรม โครงการที่อยู่ระหว่างดำเนินการ 46 โครงการ/กิจกรรม ทั้งนี้ โครงการที่ดำเนินการสิ้นสุดแล้วทั้ง 203 โครงการ/กิจกรรม ได้มีการนำไปขยายผลสู่เกษตรกรจำนวนทั้งสิ้น 69 โครงการ/กิจกรรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 3-1

ตารางสรุปการศึกษา ทดลอง วิจัย ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

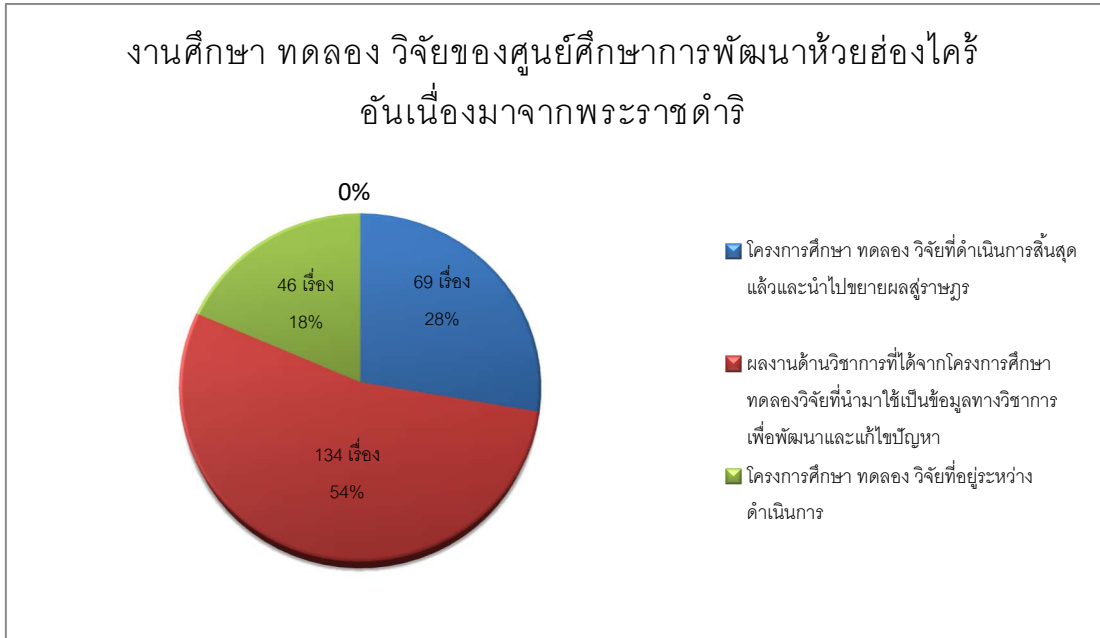
ลำดับ	รายการ	จำนวน (เรื่อง)
1.	โครงการที่ทำการศึกษา ทดลอง วิจัย	249
2.	โครงการศึกษาที่สิ้นสุดแล้ว	203
3.	โครงการที่อยู่ระหว่างดำเนินการ	46

ทั้งนี้ สามารถแบ่งประเภทของงานศึกษา ทดลองวิจัยของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริได้ 3 ประเภท ดังนี้

1. โครงการศึกษา ทดลอง วิจัยที่ดำเนินการสิ้นสุดแล้วและนำไปขยายผลสู่เกษตรกร
2. ผลงานด้านวิชาการที่ได้จากโครงการศึกษา ทดลอง วิจัยที่ดำเนินการสิ้นสุดแล้ว ที่สามารถนำมาใช้เป็นข้อมูลทางวิชาการเพื่อการพัฒนา และแก้ไขปัญหา
3. โครงการศึกษา ทดลอง วิจัยที่อยู่ระหว่างดำเนินการ

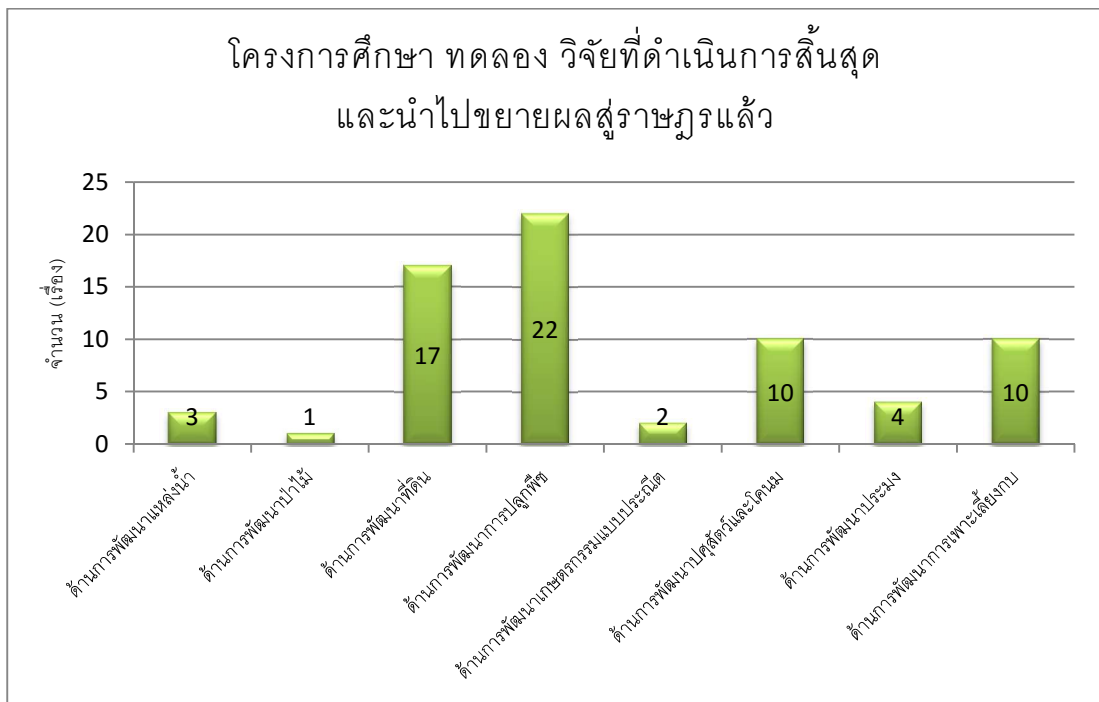
แผนภาพที่ 3-3

งานศึกษา ทดลอง วิจัยของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

1. โครงการศึกษา ทดลอง วิจัยที่ดำเนินการสิ้นสุดแล้วและนำไปขยายผลสู่เกษตรกร จำนวน 69 โครงการ/กิจกรรมประกอบด้วยโครงการด้านการพัฒนาการปลูกพืชที่มีการศึกษา ทดลอง วิจัยสูงสุด จำนวน 22 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 31.88 รองลงมาคือโครงการพัฒนาที่ดิน จำนวน 17 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 24.64 โครงการ โครงการด้านการพัฒนาปศุสัตว์และโคนม และโครงการด้านการพัฒนาการเพาะเลี้ยงกบที่มีจำนวนการศึกษา ทดลอง วิจัยในจำนวน 10 เรื่อง เท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 14.49 โครงการโครงการด้านการพัฒนาประมง จำนวน 4 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 5.80 โครงการด้านการพัฒนาแหล่งน้ำ จำนวน 3 เรื่อง และ โครงการด้านการพัฒนาเกษตรกรรมแบบประณีต จำนวน 2 เรื่อง

โครงการศึกษา ทดลอง วิจัย ที่ดำเนินการสิ้นสุดและนำไปขยายผลสู่เกษตรกรแล้ว

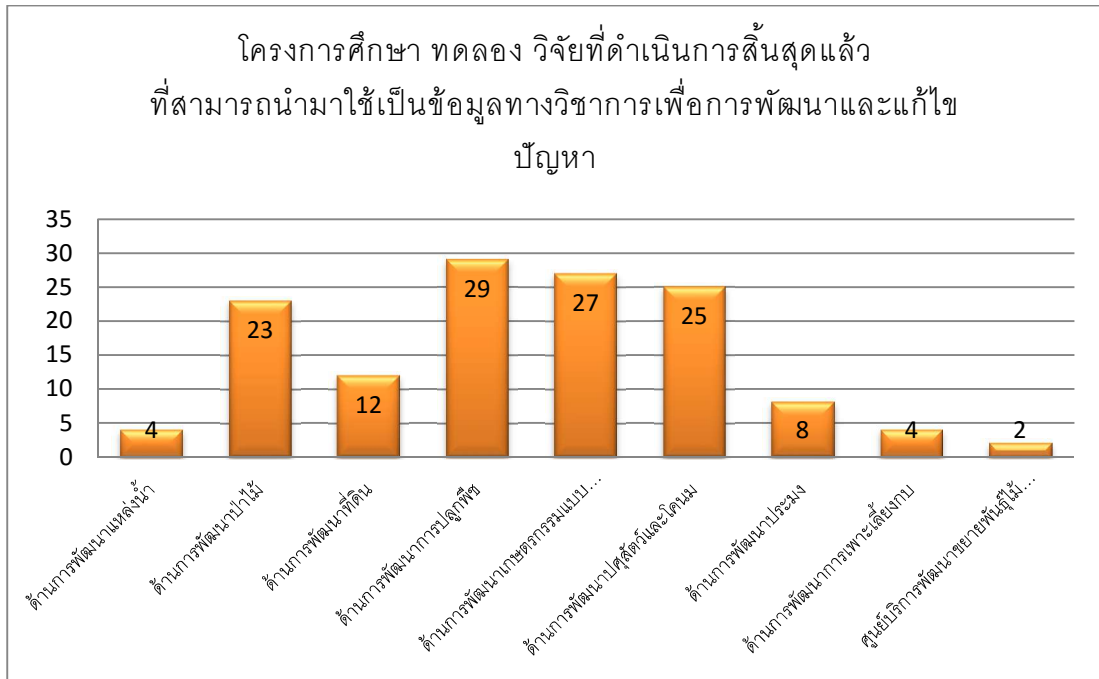

ที่มา : กลุ่มงานขยายผล ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ

2. ผลงานด้านวิชาการที่ได้จากโครงการศึกษา ทดลอง วิจัยที่ดำเนินการสิ้นสุดแล้ว ที่สามารถนำมาใช้เป็นข้อมูลทางวิชาการเพื่อการพัฒนา และแก้ไขปัญหาจำนวน 134 โครงการ/กิจกรรมประกอบด้วย โครงการด้านการพัฒนาการปลูกพืชจำนวน 29 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 21.64 โครงการด้านการพัฒนาเกษตรกรรมแบบประณีต จำนวน 27 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 20.15 โครงการด้านการพัฒนาไปสู่ตัวและโคนม จำนวน 25 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 18.66 โครงการด้านการพัฒนาป่าไม้จำนวน 23 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 17.16 โครงการด้านการพัฒนาที่ดิน จำนวน 12 เรื่อง โครงการด้านการพัฒนาประมง จำนวน 8 เรื่อง โครงการด้านการพัฒนาแหล่งน้ำ จำนวน 4 เรื่อง โครงการด้านอนุรักษ์และพัฒนาอาชีพพะยะเลี้ยงกบ จำนวน 4 เรื่อง และโครงการของศูนย์บริการพัฒนาขยายพันธุ์ไม้ดอกไม้ผลบ้านไร่อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จำนวน 2 เรื่อง

แผนภาพที่ 3-5

โครงการศึกษา ทดลอง วิจัย ที่ดำเนินการสิ้นสุดแล้ว
ที่สามารถนำมาใช้เป็นข้อมูลทางวิชาการเพื่อการพัฒนาและแก้ไขปัญหา

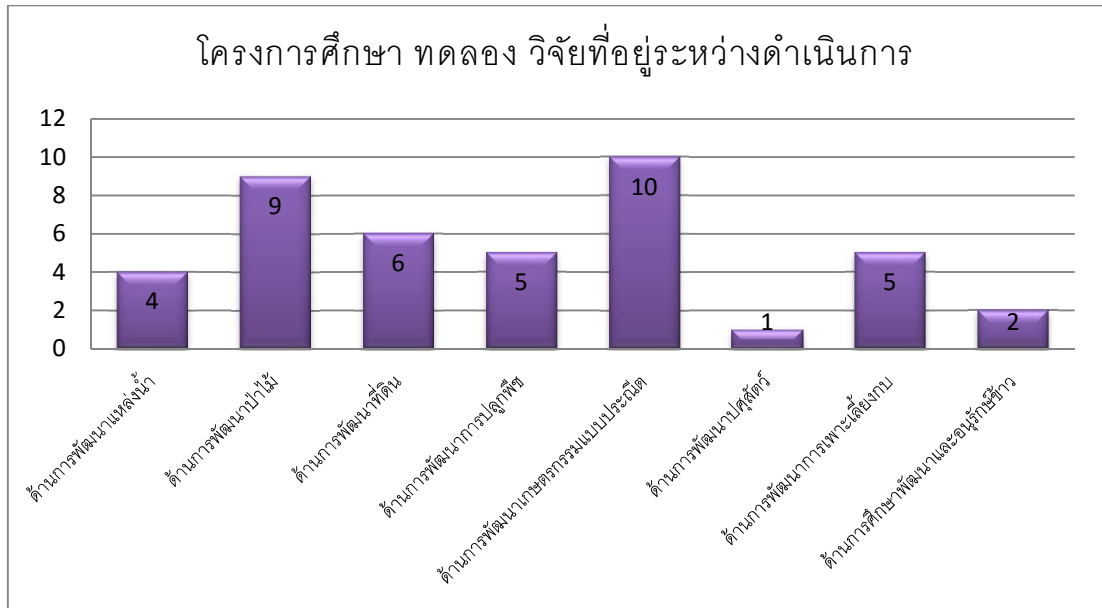

ที่มา : กลุ่มงานขยายผล ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ

3. โครงการศึกษาทดลองวิจัยที่อยู่ระหว่างดำเนินการ จำนวน 46 โครงการ/กิจกรรม ประกอบด้วยโครงการด้านการพัฒนาเกษตรกรรมแบบประณีต จำนวน 10 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 21.74 โครงการด้านการพัฒนาป่าไม้ จำนวน 9 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 19.57 โครงการด้านการพัฒนาที่ดิน จำนวน 6 เรื่อง 13.04 โครงการด้านการพัฒนาและปลูกพืช และโครงการด้านการพัฒนาการเพาะเลี้ยงกบ ที่มีจำนวน 5 เรื่องเท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 10.87 โครงการด้านการพัฒนาแหล่งน้ำ จำนวน 4 เรื่อง โครงการด้านการศึกษาพัฒนาและอนุรักษ์ข้าว จำนวน 2 เรื่อง และโครงการด้านการพัฒนาปศุสัตว์ จำนวน 1 เรื่อง

แผนภาพที่ 3-6

โครงการศึกษา ทดลอง วิจัย ที่อยู่ระหว่างดำเนินการ

ที่มา : กลุ่มงานขยายผล ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อัน

ความสอดคล้องครบถ้วนตามแนวพระราชดำริ

จากแนวพระราชดำริให้ดำเนินการจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อให้เป็นแหล่งรวบรวมวิชาการ การค้นคว้า ทดลอง และสาธิตการพัฒนา ด้านการเกษตรกรรม โดยเน้นการศึกษา ค้นคว้า และวิจัย เพื่อแสวงหารูปแบบการพัฒนาพื้นที่ บริเวณต้นน้ำลำธารภาคเหนือ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจด้วยการพัฒนาป่าไม้ พื้นที่ต้นน้ำลำธารให้สมบูรณ์เป็นหลัก ปลายทางเป็นการศึกษาด้านประมง และระหว่างทางมุ่งเน้นการให้บริการแบบเบ็ดเสร็จ โดยมีเป้าหมายสูงสุด คือ การขยายผลการพัฒนาไปสู่หมู่บ้านรอบศูนย์ฯ และโครงการบริการพัฒนาต่างๆ เพื่อสนองความต้องการของประชาชนในพื้นที่ ในการนำไปเป็นรูปแบบ และเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพที่เหมาะสม เพื่อความเป็นอยู่ที่ดียิ่งขึ้น

ผลการดำเนินงานศึกษา ทดลอง วิจัยที่ผ่านมาพบว่า มีผลงานศึกษาทดลองและวิจัย จำนวนทั้งสิ้น 249 เรื่อง และทุกเรื่องมีความเกี่ยวข้อง สอดคล้องตามแนวพระราชดำริที่ได้พระราชทานไว้ให้กับศูนย์เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานทั้งสิ้น โดยการดำเนินการดังกล่าวครอบคลุมทุกส่วนของการพัฒนา ทั้ง 7 ด้าน อันได้แก่

1. การพัฒนาเกษตรกรรม (พืช)
2. การพัฒนาปรับปรุง และบำรุงดิน

3. การพัฒนาประมงและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ
4. การพัฒนาปศุสัตว์และโคนม
5. การพัฒนาป่าไม้
6. การพัฒนาและอนุรักษ์สัตว์ป่า
7. การพัฒนาแหล่งน้ำ

ทั้งนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าการพัฒนาการปลูกพืช เป็นการพัฒนาด้านที่มีโครงการศึกษาทดลอง วิจัย ที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริมากที่สุดคือ 22 โครงการ/กิจกรรม หรือคิดเป็นร้อยละ 31.88 ที่ได้มีการดำเนินการสิ้นสุดและสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลทางวิชาการเพื่อการพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้แล้วถึง 29 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 21.64 โดยมีแนวโน้มของการศึกษา ทดลอง วิจัยที่เริ่มหันมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาเกษตรกรรมแบบประณีตมากขึ้น เห็นได้จากโครงการศึกษา ทดลอง วิจัย ที่อยู่ระหว่างดำเนินการที่เป็นการพัฒนาเกษตรกรรมแบบประณีต จำนวน 10 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 21.74 ถือเป็นสัดส่วนที่มากที่สุดในการโครงการที่อยู่ระหว่างการดำเนินการ

ส่วนที่ 2 งานขยายผลของศูนย์ศึกษาการพัฒนา

การขยายผลสำเร็จของการศึกษาทดลอง วิจัยสู่กลุ่มเกษตรกรเป้าหมายในหมู่บ้านรอบศูนย์ เริ่มตั้งแต่ปี 2532 โดยแบ่งการดำเนินงานพัฒนาเป็นงานต่างๆ ได้ ดังนี้

1. งานพัฒนาด้านป่าไม้ ฝึกอบรมและชี้แจงราษฎรหมู่บ้านรอบศูนย์ฯ ให้รู้และเข้าใจถึงผลกระทบในการตัดไม้ทำลายป่า และให้มีความรู้เกี่ยวกับไฟฟ้า รวมถึงการพัฒนาและอนุรักษ์สัตว์ป่า
2. งานพัฒนาปรับปรุงบำรุงดิน ฝึกอบรมเกษตรกรเรื่องการอนุรักษ์ดินและน้ำ
3. งานพัฒนาและส่งเสริมการเกษตร ส่งเสริมการปลูกพืชสวนไม้ผล พืชสวนอุตสาหกรรมพืชไร่ งานข้าวสาริตและการเกษตรผสมผสาน
4. งานส่งเสริมอาชีพอุตสาหกรรมในครัวเรือน ฝึกอบรมการตัดเย็บเสื้อผ้า การทอผ้า การทำดอกไม้ประดิษฐ์จากกระดาษ และการแปรรูปและถนอมอาหารในกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร
5. งานส่งเสริมปศุสัตว์ ฝึกอบรมการเลี้ยงโคนมและโคเนื้อ ตลอดจนสัตว์ปีก
6. งานส่งเสริมการประมง และเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ฝึกอบรมและส่งเสริมการเลี้ยงกบและปลาประเภทต่างๆ

ทั้งนี้ จากการศึกษาสามารถแบ่งการนำผลความสำเร็จของงานศึกษา ทดลองและวิจัยในศูนย์ศึกษาฯ ไปขยายผลสู่เกษตรกรได้ใน 3 แนวทาง ได้แก่

1. การจัดทำแปลงสาธิตในศูนย์ศึกษาฯ โดยการจัดทำแปลงสาธิตไว้ตามกิจกรรมที่ได้ดำเนินการศึกษา ทดลอง วิจัย แล้วประสบความสำเร็จ เพื่อให้ผู้สนใจเข้ามาศึกษาดูงาน และนำผลที่ได้ไปขยายผล หรือปรับใช้ในพื้นที่ของตนเองต่อไป

2. การฝึกอบรมให้ความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ พบว่า ศูนย์ศึกษาฯ ได้มีการรวบรวมผลการศึกษา ทดลองและวิจัยที่มีความโดดเด่นไปจัดทำเป็นหลักสูตรการฝึกอบรมจำนวนทั้งสิ้น 20 หลักสูตร โดยมีความสอดคล้องกับงานศึกษา ทดลอง วิจัย ใน 5 ด้าน ดังต่อไปนี้

- 1) ด้านการพัฒนาเกษตรกรรม
- 2) ด้านการพัฒนาประมงและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ
- 3) ด้านการพัฒนาป่าไม้
- 4) ด้านการพัฒนาปศุสัตว์และโคนม
- 5) ด้านการพัฒนาปรับปรุงแลบารุงดิน

แผนภาพที่ 3-7

แผนภูมิแสดงรายละเอียดหลักสูตร 20 ผลสำเร็จที่โดดเด่น
ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ด้านการพัฒนาการเกษตรกรรม จำนวน 8 หลักสูตร	ด้านการพัฒนาประมงและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ จำนวน 5 หลักสูตร	ด้านการพัฒนาป่าไม้ จำนวน 2 หลักสูตร	ด้านการพัฒนาปศุสัตว์และโคนม จำนวน 3 หลักสูตร	ด้านการพัฒนาปรับปรุงและบำรุงดิน จำนวน 8 หลักสูตร
<ul style="list-style-type: none"> • การเพาะเห็ดเศรษฐกิจทำงานรายได้ดี • การเพาะเห็ดฟางในตะกร้า • ผักปลอดภัยจากสารพิษ เพิ่มรายได้และคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน • การปลูกส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ และพันธุ์ขาวทองดี • เกษตรทฤษฎีใหม่ • การผลิตไม้ดอกเป็นการค้า • การปลูกผักไร้ดินระบบไฮโดรโปนิคส์ • การปลูกข้าวพันธ์ดี 	<ul style="list-style-type: none"> • การเพาะเลี้ยงปลานิลในกระชัง • การเลี้ยงปลาอุกบึกอยู่ในบ่อซีเมนต์กลม • การเลี้ยงปลากดหลวงในบ่อซีเมนต์กลมระบบน้ำไหลผ่าน • การเลี้ยงกบบูลฟร็อกโดยวิธีเกษตรธรรมชาติ • การเลี้ยงกบนาโดยวิธีเกษตรธรรมชาติ 	<ul style="list-style-type: none"> • ฝายต้นน้ำลำธารเพื่อการฟื้นฟูนิเวศลุ่มน้ำตามแนวพระราชดำริ • ระบบนิเวศลุ่มน้ำที่ยั่งยืน 	<ul style="list-style-type: none"> • การเลี้ยงไก่ประดู่หางดำ • การเลี้ยงสุกรลูกผสมสามสายพันธุ์ • การเลี้ยงแพะนมซานเนน-แองโกล 	<ul style="list-style-type: none"> • การฟื้นฟูดินด้วยปุ๋ยหมักใบไม้และน้ำหมักชีวภาพเพื่อการผลิตพืช • การปลูกหญ้าแฝกในพื้นที่ลุ่มน้ำ

ที่มา : กลุ่มงานขยายผล ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

3. การส่งเจ้าหน้าที่ของศูนย์ศึกษาฯ ไปให้ความรู้ในพื้นที่ของเกษตรกรโดยตรง พบว่าศูนย์ศึกษาฯ ได้ดำเนินการจัดทีมเจ้าหน้าที่ของศูนย์ศึกษาฯ ซึ่งรับผิดชอบในการติดตามและประสานงานกับเกษตรกรในพื้นที่ออกเยี่ยมเยียนเกษตรกร เพื่อให้ความรู้และแก้ไขปัญหาเบื้องต้นตามแผนการปฏิบัติงานของศูนย์ศึกษาฯ เฉลี่ยเดือนละ 2 ครั้ง โดยแบ่งตามพื้นที่ดำเนินการ ซึ่งหากการเข้าไปติดตามในพื้นที่ครั้งนั้นเจ้าหน้าที่ไม่สามารถให้คำปรึกษา แนะนำ หรือแก้ไขปัญหาเฉพาะด้านได้ เจ้าหน้าที่ในส่วนนี้ จะทำหน้าที่ในการรวบรวมปัญหาของเกษตรกร และ

ดำเนินการส่งต่อข้อมูลให้กับนักวิชาการเฉพาะด้านซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานปกติที่เป็น
 คณะทำงานศูนย์ศึกษาฯ ในด้านต่างๆ ออกไปเยี่ยมเยียนและแก้ไขปัญหาคือ

ปัญหาอุปสรรค

จากการประเมินผลงานขยายผลศูนย์ศึกษาการพัฒนาศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้
 อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งจัดทำขึ้น โดยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในปี 2552พบว่า มีประเด็น
 ปัญหาตลอดจนข้อจำกัดในการดำเนินงานขยายผลของศูนย์ศึกษาฯ ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 2
 ส่วน ดังนี้

1) ปัญหาอุปสรรคด้านเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน

เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในโครงการขยายผลศูนย์ศึกษาฯ มีทั้ง เจ้าหน้าที่ของศูนย์ฯ
 และเจ้าหน้าที่ที่มาจากหน่วยงานอื่นๆ เจ้าหน้าที่เหล่านี้มีภาระงานหลายด้าน ทั้งด้านงานของ
 หน่วยงานต้นสังกัด และงานของศูนย์ฯ ยิ่งไปกว่านี้ งบประมาณสนับสนุนภารกิจของศูนย์ฯ จากแต่
 ละหน่วยงานแตกต่างกันไป บทบาทของผู้บังคับบัญชาจากต้นสังกัดจึงมีความสำคัญต่องาน
 สนับสนุนศูนย์ฯ บางครั้งพบว่า งบประมาณในการดำเนินงานในแต่ละปีของหน่วยงานมีข้อจำกัด
 คือ ในแต่ละชุมชนจะเสนอ โครงการมาให้ใน โครงการที่ต้องใช้พื้นที่แต่ละชุมชนจะมีพื้นที่ดังกล่าว
 ไม่เท่ากันแต่งบประมาณสนับสนุนจะเฉลี่ยให้แต่ละชุมชนเท่ากัน เช่น การปลูกเสริมป่า เป็นต้น จึง
 ไม่สามารถครอบคลุมพื้นที่ที่มีทั้งหมดได้ และบางปีก็อาจจะไม่ได้รับงบประมาณสนับสนุน

นอกจากนี้ การประสานงานระหว่างหน่วยงานที่มีส่วนรับผิดชอบบางครั้งทำให้การ
 ทำงานล่าช้าส่งผลให้การขยายผลไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ตัวอย่างเช่น การสร้างฝาย
 ต้นน้ำลำธารของชุมชนนั้น ทางป่าไม้เป็นฝ่ายอบรมและทางชลประทานเป็นผู้อนุมัติและดำเนินการ
 สร้างฝาย การอนุมัติให้สร้างฝายบางครั้งไม่ปฏิบัติตามกติกาที่ทางป่าไม้กำหนด เช่น การสร้างฝาย
 ชุมชนต้องส่งชาวบ้านมาอบรมให้สัมพันธ์กับจำนวนฝาย ถ้าได้รับการสนับสนุนให้สร้างฝายมาก
 ต้องส่งคนเข้าอบรมมากด้วยเพื่อความสำเร็จของโครงการในอนาคต แต่ความเป็นจริงตัวแทนที่มา
 เข้าร่วมอบรมอาจมีจำนวนที่น้อยเมื่อเทียบกับจำนวนฝายที่ได้รับอนุมัติ โดยที่ชลประทานอาจไม่
 ทราบว่าจำนวนฝายที่อนุมัติไปนั้นสอดคล้องกับจำนวนผู้เข้าอบรมตามเงื่อนไขของฝายป่าไม้
 หรือไม่

นอกจากนี้ หน่วยงานที่รับผิดชอบด้านวิชาการมีหลายหน่วยงาน ขาดการ
 ประสานงานระหว่างหน่วยงานดังกล่าวกับฝ่ายปฏิบัติการขยายผลของศูนย์ฯ ทำให้เกิดปัญหาใน
 การเชื่อมโยงข้อมูล เช่น เมื่อทางฝ่ายปฏิบัติการ ในพื้นที่ส่งตัวอย่างดินวิเคราะห์ ติดตามผลได้ยาก
 เกิดความล่าช้า ในการนำผลการวิเคราะห์มาใช้ในการแก้ไขปัญหาของเกษตรกรให้ทันฤดูเพาะปลูก

ในทัศนะของเจ้าหน้าที่ที่มีความเห็นว่า ในการฝึกอบรม ตัวแทนชุมชนที่เข้าร่วมอบรมมักจะเป็นเกษตรกรกลุ่มเดิม ความรู้ความเข้าใจในเรื่องนั้นๆ จึงอยู่ในวงจำกัด ชาวบ้านที่ไม่เข้าใจมักจะไม่ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนา ตลอดจนเข้าร่วมในกิจกรรม

2) ข้อจำกัดในทัศนะของเกษตรกร

มุมมองข้อจำกัดในทัศนะของเกษตรกร ประเด็นปัญหาตลอดจนข้อจำกัดในการดำเนินงาน ขยายผลของศูนย์ศึกษาฯ ซึ่งหลายเรื่องมีสาเหตุสืบเนื่องมาจากด้านต้นสังกัดของเจ้าหน้าที่ การติดตามผลของเจ้าหน้าที่จากทางศูนย์ฯ ส่วนใหญ่เป็นลักษณะแบบไม่ต่อเนื่อง เมื่อเกิดปัญหาขึ้น เกษตรกรส่วนใหญ่จะทำการแก้ปัญหาด้วยตนเอง ในบางกรณี(ส่วนน้อย) ปัจจัยการผลิตที่เกษตรกรได้รับสนับสนุน ขาดทั้งคุณภาพและปริมาณ การมอบปัจจัยการผลิตช้ากว่ากำหนด ด้านการฝึกอบรม บางครั้งเกษตรกรไม่เข้าใจเนื้อหาของ การฝึกอบรมเท่าที่ควร เนื่องจากการบรรยายของวิทยากรบางท่านเป็นวิชาการมากเกินไป เกษตรกรไม่เข้าใจ จึงทำให้แก้ปัญหาไม่ได้ในบางครั้ง พันธุ์พืชหรือพันธุ์สัตว์ที่รับการสนับสนุน ให้ผลผลิตไม่ตรงหรือสอดคล้องกับความต้องการของตลาด ทำให้กิจกรรมดำเนินไปได้เพียงรุ่นเดียวก็ต้องหยุด สัตว์เลี้ยงบางชนิด ภาวะตลาดของผลผลิต (ราคาสุกรขุน) มีความผันผวนมาก เกษตรกรมีความเสี่ยงสูง จึงเปลี่ยนไปทำกิจกรรมเสริมประเภทอื่น

เกษตรกรส่วนหนึ่ง ให้ความเห็นว่า งานขยายผลของศูนย์ฯ มุ่งเน้นไปที่จำนวนเกษตรกรรายใหม่มากเกินไป ทำให้ไม่มีเวลามากนักที่จะติดตามงานของเกษตรกรรายเดิม ทำให้ไม่ทราบปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น

ด้านการแปรรูปอาหาร/สมุนไพร สหกรณ์ และการส่งเสริมอุตสาหกรรม ปัญหาและอุปสรรคจากการดำเนินงาน ที่สำคัญคือ ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มยังไม่ได้รับการรับรองจากสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อ.ย.) และโรงงานผลิตไม่ได้มาตรฐาน ทำให้ตลาดรองรับมีจำกัด

สรุป

การดำเนินของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริมีการแบ่งการดำเนินงานได้เป็น 2 ส่วนหลัก ได้แก่

ส่วนงานที่ 1 งานการศึกษา ทดลอง และวิจัย เน้นการศึกษาและพัฒนาในหลายด้าน เช่น ด้านแหล่งน้ำ ด้านป่าไม้ ด้านการพัฒนาที่ดิน ตลอดจนการทดสอบการปลูกพืชสวน พืชไร่ การพัฒนาเกษตรกรรมแบบประณีต การปศุสัตว์และ โคนม การประมง และการอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์กบ เป็นต้น

ส่วนที่ 2 งานขยายผล ซึ่งสามารถแบ่งการดำเนินงานได้เป็น 3 แนวทางได้แก่ 1.การจัดทำแปลงสาธิตในศูนย์ศึกษาฯ 2.การฝึกอบรมให้ความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ และ 3.การส่งเจ้าหน้าที่ของศูนย์ศึกษาฯ ไปให้ความรู้ในพื้นที่ของเกษตรกรโดยตรง

ทั้งนี้ เพื่อให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริเป็นสถานที่ทำการศึกษาค้นคว้า ทดลอง วิจัย เพื่อแสวงหาแนวทางและวิธีการพัฒนาที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมแต่ละท้องถิ่น และเป็นพื้นที่ที่นักวิชาการผู้ปฏิบัติงาน ประชาชน ใกล้เคียงเปลี่ยน สื่อสาร และถ่ายทอดความรู้ เป็นแบบจำลองของพื้นที่ที่มีการพัฒนาแบบผสมผสานทุกสาขาในลักษณะสหวิทยาการ มีการบริหารที่เป็นระบบ เป็นขั้นเป็นตอน มีการประสานงานและดำเนินงานที่มีเอกภาพเป็นศูนย์บริการแบบเบ็ดเสร็จในลักษณะของ “พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต”

บทที่ 4

ผลการศึกษาและข้อวิเคราะห์

ผลการดำเนินงานเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาสู่ชุมชน

การขยายผลความสำเร็จของงานศึกษา ทดลอง และวิจัยในศูนย์ศึกษาฯ แบ่งการดำเนินงานเป็น 3 แนวทาง ได้แก่ การจัดทำแปลงสาธิตในศูนย์ศึกษาฯ ในลักษณะ “พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต” การฝึกอบรมให้ความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ และการส่งเจ้าหน้าที่ของศูนย์ฯ ไปให้ความรู้ในพื้นที่ของเกษตรกรโดยตรง ซึ่งพบว่า ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีการขยายผลความสำเร็จของงานศึกษา ทดลอง และวิจัยของศูนย์ศึกษาฯ ครบทั้ง 3 แนวทาง ได้แก่

1. การจัดทำแปลงสาธิตในศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้ดำเนินการจัดทำแปลงสาธิตงานศึกษา ทดลอง และวิจัย ในลักษณะ “พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต” เพื่อให้เกษตรกรมีความสนใจได้เข้ามาศึกษาหาความรู้ และนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาอาชีพของตนเอง และชุมชน เช่น

ด้านการพัฒนาป่าไม้ ได้แก่ แปลงสาธิตการศึกษาระบบนิเวศน์ไม้ พื้นที่รับน้ำชลประทานแปลงสาธิตการป้องกันพื้นที่และการป้องกันไฟป่า ด้วยวิธีการป้องกันไฟป่าเปียก (Wet Fire Bank) โดยก่อสร้างระบบกระจายน้ำไปทั่วพื้นที่ เรียกว่า เหมืองแบบไส้ไก่ หรือเหมืองแมว แปลงสาธิต การศึกษาป่าไม้ระบบเกษตรป่าไม้ (Agro-Forestry Study) เพื่อเป็นตัวแทนของการพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่กับการพัฒนาป่าไม้ เช่น พริกไทย และแมคคาดีเมียนท์ ในพื้นที่ป่า เป็นต้น แปลงสาธิตการเพาะชำกล้าไม้ งานสาธิตการเพาะขยายพันธุ์สัตว์ป่า ได้แก่ กวาง และละมั่ง ฯลฯ

ด้านการพัฒนาที่ดิน ได้แก่ แปลงสาธิตวิธีการและรูปแบบของการอนุรักษ์ดินและน้ำที่เหมาะสมกับภูมิประเทศของภาคเหนือตอนบน แปลงสาธิตการปลูกและขยายพันธุ์หญ้าแฝก

ด้านการพัฒนาปศุสัตว์และโคนม ได้แก่ โรงเรือนสาธิตการเลี้ยงโคนม สุกร สัตว์ปีก (ไก่และเป็ด) แปลงสาธิตการปลูกหญ้าเลี้ยงสัตว์ เช่น หญ้าลูซี่ หญ้าซิกแนล และหญ้าขน เป็นต้น

ด้านการประมงและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ได้แก่ สาธิตการเลี้ยงปลาในกระชัง สาธิตการเลี้ยงปลานิลแดงในบ่อซีเมนต์กลมระบบน้ำผ่าน สาธิตการเลี้ยงกบในบ่อซีเมนต์ ได้แก่ กบนา และกบบลูฟร็อก ฯลฯ

ด้านการพัฒนาเกษตรกรรม ได้แก่ แปลงสาธิตการปลูกไม้ผล ได้แก่ มะม่วง มะขามหวาน ลำไย ขนุน และส้มโอ แปลงสาธิตการปลูกพืชอุตสาหกรรม ได้แก่ สับปะรด กะทกรกฝรั่ง ยางพารา มะคาเดเมียหนัท และมะม่วงหิมพานต์ ฯลฯ แปลงสาธิตการปลูกพืชผัก ได้แก่ พืชตระกูลแตงและมะเขือ เป็นต้น แปลงสาธิตการปลูกข้าว ได้แก่ แปลงข้าวไร่และแปลงข้าวนาข้าวพันธุ กข. โรงเรือนการเพาะเห็ด ได้แก่ เห็ดนางฟ้า เห็ดนารม เห็ดเป๋าฮื้อ และเห็ดหอม เป็นต้น แปลงสาธิตงานรวบรวมพันธุ์ไม้ดอกหอม แปลงสาธิตงานเกษตรกรรมพื้นบ้าน แปลงสาธิตการทำสวนไร่ในพื้นที่ลักษณะต่างๆ เช่น แปลงทำสวนไร่ในพื้นที่ใกล้เมืองและในไร่เกษตรอุตสาหกรรม

ตารางที่ 4-1

สรุปผู้เข้าเยี่ยมชมศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ประเภทคณะบุคคลศึกษาดูงาน	จำนวน
ประชาชน	23,026
ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ภาครัฐ	7,021
เกษตรกร	9,695
นักเรียน/นักศึกษา	16,189
พระสงฆ์	217
ชาวต่างชาติ	1,161
รวมทั้งสิ้น	57,309

ที่มา : กลุ่มงานขยายผล ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

2. การฝึกอบรมให้ความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ศูนย์ศึกษาฯ ได้มีการนำผลการศึกษา ทดลอง และวิจัยไปจัดทำเป็นหลักสูตรการฝึกอบรม โดยในปี 2556 มีการให้ความรู้พื้นที่หมู่บ้านรอบบริเวณศูนย์ และจังหวัดภาคเหนือ สรุปผลจำนวนผู้เข้าร่วมโครงการขยายผล ทั้งสิ้นจำนวน 170 รุ่น 9,963 รายแบ่งเป็น ผู้เข้ารับการฝึกอบรม จำนวน 45 รุ่น 3,735 รายผู้เข้ารับการอบรมและส่งเสริม จำนวน 125 รุ่น 6,203 ราย และผู้เข้ารับการส่งเสริม จำนวน 25 ราย โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 4-2

สรุปผลการฝึกอบรมให้ความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ

พื้นที่เป้าหมาย	ผู้เข้ารับการอบรม		ผู้เข้ารับ		รวมผู้เข้ารับ	
			การอบรมและ ส่งเสริม	การอบรมและ ส่งเสริม	การอบรมและ ส่งเสริม	การอบรมและ ส่งเสริม
1. พื้นที่หมู่บ้านรอบบริเวณศูนย์ฯ จำนวน 18 หมู่บ้าน	1 รุ่น	50 ราย	21 รุ่น	417 ราย	22 รุ่น	467 ราย
2. โครงการฝึกอบรมขยายผลความสำเร็จ และการจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ของศูนย์ฯ กลุ่มชนจังหวัดภาคเหนือ	10 รุ่น	723 ราย	62 รุ่น	3,524 ราย	72 รุ่น	4,247 ราย
3. พื้นที่หมู่บ้านในเขตจังหวัดเชียงใหม่และ จังหวัดภาคเหนือ (ไม่ใช่ขงศูนย์ฯ)	28 รุ่น	2,502 ราย	3 รุ่น	400 ราย	31 รุ่น	2,902 ราย
4. พื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดใน ภาคเหนือ (เงินกันเหลือมปี 2555)	6 รุ่น	460 ราย	39 รุ่น	1,887 ราย	45 รุ่น	2,347 ราย
รวม 4 พื้นที่	45 รุ่น	3,735 ราย	125 รุ่น	6,203 ราย	170 รุ่น	9,963 ราย

ข้อมูล ณ เดือนกันยายน 2556

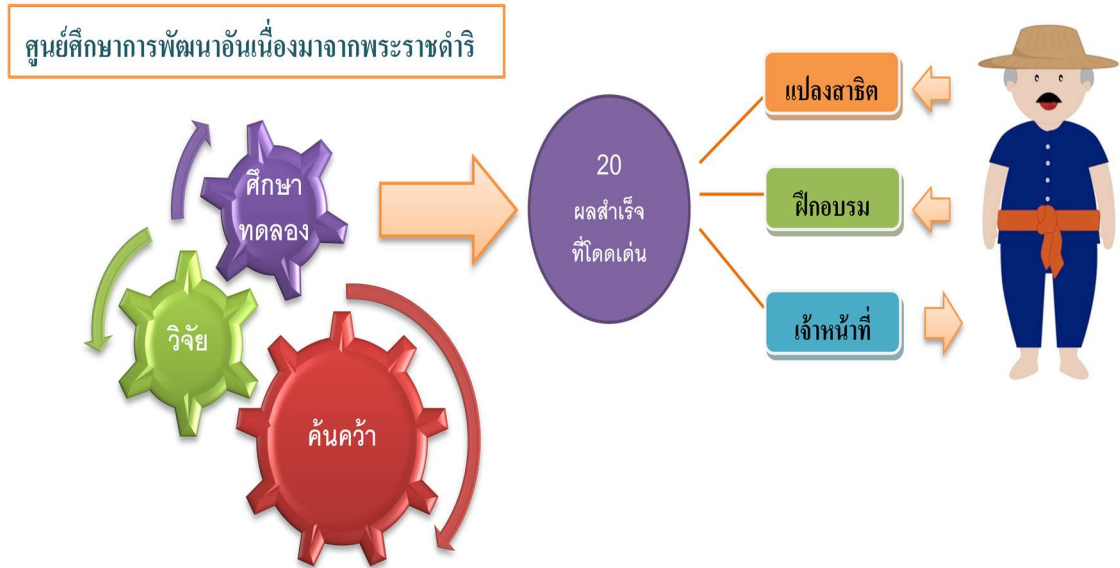
ที่มา : กลุ่มงานขยายผล ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ

3. การส่งเจ้าหน้าที่ของศูนย์ศึกษาฯ ไปให้ความรู้ในพื้นที่ของเกษตรกรโดยตรง พบว่า ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้ดำเนินการติดตามโดยการจัดเจ้าหน้าที่ของศูนย์ศึกษาฯ ซึ่งรับผิดชอบในการติดตามและประสานงานกับเกษตรกรในพื้นที่ออกเยี่ยมเยียนเกษตรกรเพื่อให้ความรู้และแก้ไขปัญหาในเบื้องต้นตามแผนการปฏิบัติงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ เฉลี่ยเดือนละ 2 ครั้ง โดยแบ่งตามพื้นที่ดำเนินการ ซึ่งหากการเข้าไปติดตามในพื้นที่ครั้งนั้น เจ้าหน้าที่ไม่สามารถให้คำปรึกษาแนะนำ หรือแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้ (ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นปัญหาที่ต้องใช้วิชาการเฉพาะทางในการแก้ไข) เจ้าหน้าที่ในส่วนนี้ จะทำหน้าที่ในการรวบรวมปัญหาของเกษตรกร และดำเนินการส่งต่อข้อมูลให้กับนักวิชาการเฉพาะด้านซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานปกติที่เป็นคณะทำงานศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ในด้านต่างๆ เช่น ด้านการพัฒนาเกษตรกร (พืช) ด้านการพัฒนาปศุสัตว์ ด้านพัฒนาประมงและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ด้านพัฒนาปรับปรุงและบำรุงดิน ฯลฯ ออกไปเยี่ยมเยียนและแก้ไขปัญหาต่อไป

การขยายผลการศึกษา ทดลอง วิจัยที่ประสบผลสำเร็จจากศูนย์ฯ ไปสู่เกษตรกรและประชาชนที่สนใจทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตหมู่บ้านรอบบริเวณศูนย์ฯ 18 หมู่บ้าน ประกอบด้วย หมู่บ้านรอบบริเวณศูนย์ฯ หมู่ที่ 1-10 ตำบลแม่โป่ง อำเภอคอยสะเก็ด หมู่ที่ 1, 2, 5 ตำบลแม่ฮ้อยเงิน อำเภอคอยสะเก็ด และหมู่ที่ 2 ตำบลป่าป้อ อำเภอคอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ มีจำนวนเกษตรกรทั้งสิ้น 2,870 ครัวเรือน ราษฎรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ทำสวน ปลูกไม้ผล พืชไร่ พืชผัก และอาชีพหัตถกรรม ในการดำเนินงานขยายผล มีเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานต่างๆ ที่ร่วมดำเนินงานในศูนย์ฯ ทำหน้าที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ และนำความรู้ไปส่งเสริมเผยแพร่ให้กับประชาชนเพื่อให้สามารถนำความรู้ที่ได้ไปปรับใช้ในการประกอบอาชีพเลี้ยงครอบครัว นอกจากนี้ ยังมีนักเรียน นิสิต นักศึกษา พระสงฆ์ และประชาชน ในสาขาอาชีพต่างๆ เข้ามาศึกษา ดูงาน และขอเข้ารับการศึกษาอบรมจากศูนย์ฯ เพื่อนำความรู้ที่ได้ไปใช้ประโยชน์ในครอบครัว ชุมชน และสังคม การขยายผลของศูนย์ฯ ดำเนินการส่งเสริมทั้งอาชีพการเกษตร อาชีพอุตสาหกรรมในครัวเรือน การอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ ในลักษณะฝึกอบรมและถ่ายทอดเทคโนโลยีให้กับเกษตรกรและประชาชนผู้สนใจทั่วไป เช่น การส่งเสริมการปลูกไม้ผลพันธุ์ดี การปลูกผักปลอดสารพิษ การเพาะเห็ดเศรษฐกิจ การเลี้ยงสัตว์ปีก-สัตว์เล็ก การเพาะเลี้ยงกบ การเพาะและเลี้ยงปลา การส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากที่ดิน การทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยพืชสด การทำปุ๋ยน้ำชีวภาพ การทำ การเกษตรแบบผสมผสาน การทำการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ การพัฒนาพื้นที่ต้นน้ำ การเพาะเลี้ยงสัตว์ป่าเสริมอาชีพ การรณรงค์การป้องกันไฟป่า การปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง โดยชุมชนมีส่วนร่วม การแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหาร การแปรรูปเครื่องดื่มสมุนไพร การแปรรูปผลิตภัณฑ์ เป็นต้น

แผนภาพที่ 4-1

การดำเนินงานเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ

สถานการณ์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและข้อจำกัดของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

จากการรวบรวม ศึกษาและวิเคราะห์ยุทธศาสตร์การเผยแพร่องค์ความรู้ในภาพรวม และแผนแม่บทของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำรินปี 2554-2559 ได้มีการวิเคราะห์สถานการณ์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และข้อจำกัดในการดำเนินงานไว้ ดังนี้

จุดแข็ง (Strength)

1. หน่วยงานราชการให้ความร่วมมือในการสนองพระราชดำริทั้งระดับนโยบายและพื้นที่
2. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ เป็นองค์กรที่สนองพระราชดำริ และได้รับความเชื่อถือจากหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐ และเอกชนในพื้นที่
3. การศึกษาทดลอง วิจัยและพัฒนาของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ สอดคล้องกับสภาพภูมิสังคม เป็นแหล่งความรู้เกี่ยวกับการดำเนินงาน โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินในด้านต่างๆ เกือบทุกด้าน ทำให้ประชาชนที่สนใจสามารถมาเรียนรู้ในรูปแบบ “พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต” หรือ “มารับบริการได้ที่จุดเดียว” โดยไม่ต้องไปติดต่อกับส่วนราชการหลายๆ แห่ง

4. มืองค์ความรู้ที่มีศักยภาพเป็นที่ยอมรับในระดับประเทศ ดังเช่นเมื่อเกิดภาวะเศรษฐกิจ เมื่อพ.ศ. 2551-2552 ส่งผลให้มีการเลิกจ้างแรงงานในภาคอุตสาหกรรม รัฐบาลได้จัดทำโครงการ ตันกล้าอาชีพขึ้นเพื่อช่วยเหลือแรงงานผู้ได้รับผลกระทบ โดยให้ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ด้านอื่นๆ เป็นทางเลือกอีกทางหนึ่ง ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ได้รับการเลือกให้เป็นแหล่งฝึกอบรม ด้านเศรษฐกิจพอเพียงของโครงการตันกล้าอาชีพ

5. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ เป็นตัวอย่างของการลดต้นทุนการเกษตร การลดความเสี่ยง เช่น จากภัยธรรมชาติ หรือจากต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยทำเกษตรผสมผสานเพื่อลด ต้นทุนการผลิต รวมทั้งสามารถผลิตปัจจัยการผลิตต่างๆ ขึ้นได้เองทดแทนการซื้อหรือการนำเข้า ดังเช่น การผลิตปุ๋ยอินทรีย์ การผลิตสารชีวภาพกำจัดศัตรูพืช การใช้พลังงานทดแทน การเก็บเมล็ด พันธุ์ดีเพื่อใช้ในฤดูเพาะปลูกต่อไป เป็นต้น

6. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ เป็นตัวอย่างของการเกษตรปลอดภัยจากสารพิษ (Safety Food) ที่ได้มาตรฐานโลกและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม สามารถสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้บริโภคในระดับ สากล รวมถึงการเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตร เช่น การผลิตข้างกล่องอก

7. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ มีเครือข่ายในลักษณะกลุ่มอาชีพต่างๆ เช่น กลุ่มปลูกข้าว ปลอดภัย สารพิษ กลุ่มการเลี้ยงไก่ โค กุ้ง กลุ่มทอผ้า เป็นต้น ซึ่งการสนับสนุนกลุ่มของศูนย์ศึกษาการ พัฒนาฯ เป็นการพัฒนาการเกษตรแนวทางหนึ่งที่ส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถมีอำนาจต่อรองใน เรื่องการตลาด การซื้อปัจจัยการผลิตและจำหน่ายผลผลิต เป็นแหล่งที่ผู้ผลิตได้พบกับผู้บริโภค โดย ไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง

8. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ มีเครือข่ายองค์ความรู้ที่เป็นผลงานการขยายผลไปสู่เกษตรกร จนประสบผลสำเร็จ และจัดตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อให้ ประชาชนทั่วไปสามารถไปศึกษาดูงานได้จากตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จได้

9. มีการฟื้นฟูพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติด้านดิน น้ำ ป่าไม้ ทรัพยากรชายฝั่ง อย่างเป็น ระบบต่อเนื่อง มีการเก็บข้อมูลตัวชี้วัดการเปลี่ยนแปลงเพื่อแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงจากอดีตที่ ทรัพยากรเสื่อมโทรมกลับกลายเป็นอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งมีความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นแหล่ง พันธุกรรมพืชที่สำคัญของท้องถิ่น

10. เจ้าหน้าที่ด้านวิชาการ ด้านการขยายผล เป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์สูง มีการ ปฏิบัติงานเชิงรุกเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้อย่างดี

11. ผู้ปฏิบัติงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ มีความภาคภูมิใจในการปฏิบัติงานโครงการ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

12. มีงบประมาณทั้งงบประมาณและงบกลาง และเงินรายได้ศูนย์ เงินกองทุนพระราชทาน สนับสนุนการดำเนินงานทำให้การปฏิบัติงานมีความคล่องตัว และมีประสิทธิภาพสูง

จุดอ่อน (Weakness)

1. ความล่าช้าของงบประมาณ
2. บุคลากรของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ มีความกังวลเกี่ยวกับการเติบโตตามสายงาน
3. การโยกย้ายเจ้าหน้าที่เพื่อการเติบโตตามสายงานทำให้ห้องค์ความรู้ในบางภารกิจขาดหายไป การปฏิบัติงานไม่ต่อเนื่อง
4. บุคลากรศูนย์ต้องปฏิบัติหน้าที่ตามหน่วยงานต้นสังกัดมอบหมาย และภารกิจของศูนย์ซึ่งเป็นภาระหนัก
5. การประสานงานในลักษณะบูรณาการ รวมถึงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของบุคลากรแต่ละกิจกรรมของศูนย์ยังไม่สัมฤทธิ์ผลเท่าที่ควร
6. อุปกรณ์ เครื่องมือด้านการวิจัย และด้านเทคโนโลยีสารสนเทศของศูนย์ยังไม่สอดคล้องกับการพัฒนาแบบก้าวกระโดดของโลกปัจจุบัน รวมถึงการพัฒนาบุคลากรเพื่อรองรับเทคโนโลยีใหม่

โอกาส (Opportunity)

1. ศูนย์ได้รับความร่วมมืออย่างดีจากทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ภาคเอกชน และภาคประชาชนในการดำเนินงานสนองพระราชดำริภายใต้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
2. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10-11 มุ่งเน้นให้ความสำคัญกับแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยที่หน่วยงานภาครัฐ เอกชน ได้น้อมนำแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการบริหารองค์กร ซึ่งศูนย์เป็นแปลงเรียนรู้เกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงทั้งระดับประเทศและสากล มีต้นแบบการสาธิตในศูนย์ในพื้นที่ขยายผล หมู่บ้านรอบศูนย์ ประชาชนชาวบ้านและเกษตรกรเครือข่ายที่นำองค์ความรู้จากศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ไปปฏิบัติแล้วเกิดผลสำเร็จเป็นที่ประจักษ์อย่างเป็นรูปธรรม
3. สถานการณ์ทางเศรษฐกิจในภาพรวมทั้งภาคเกษตร อุตสาหกรรม และบริการในปัจจุบัน ก่อให้เกิดปัญหาการจ้างงาน และปัญหาอื่นๆ ดังนั้น จึงเป็น โอกาสในการนำผลงานของ

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ไปขยายผลช่วยเหลือประชาชนที่ประสบความเดือดร้อนได้

4. นโยบายรัฐบาล เช่น โครงการประกันราคาสินค้าเกษตร พรบ.คุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรม การเข้าร่วมประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนเป็นการสนับสนุนส่งเสริมภาคเกษตรให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

ภัยคุกคาม (Threat)

1. สภาพภูมิประเทศที่แปรปรวนเนื่องจากภาวะโลกร้อนทำให้เกิดการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ การระบาดของโรค แมลง การขาดแคลนน้ำ น้ำท่วมในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งส่งผลกระทบต่อเกษตรกร

2. ต้นทุนทางการเกษตรสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งปุ๋ยเคมี สามารถปราบศัตรูพืช พลังงาน และปัจจัยการผลิตต่างๆ ส่งผลกระทบต่อการผลิตของเกษตรกรเป็นอย่างมาก

3. นโยบายของรัฐ เช่น วัฒนธรรมการสงเคราะห์เกษตรกร การส่งเสริมภาคเกษตรยังไม่ชัดเจน นโยบายลดอัตราค่าล่วงเวลา การนโยบายด้านการศึกษา ความรู้ทางวิชาการและเทคโนโลยีไม่เอื้อต่อการดำเนินงานของศูนย์

4. ความผันผวนของราคาผลผลิตตามกลไกของตลาด

5. ระบบทุนนิยม ได้ส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกพืชเชิงเดี่ยวมากขึ้น ในขณะที่แนวทางการพัฒนาของศูนย์เน้นการเกษตรผสมผสานเพื่อลดความเสี่ยง สร้างภูมิคุ้มกัน

6. กระแสบริโภคนิยม อิทธิพลของสื่อโฆษณา ทำให้ประชาชนกลุ่มเป้าหมายขาดการตระหนักถึงคุณค่าของแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

7. การนำพืชอาหารมาเป็นพืชพลังงาน ซึ่งจะก่อให้เกิดสภาวะการขาดแคลนอาหารมากขึ้นและเกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน

8. การขยายตัวของอุตสาหกรรมรุกพื้นที่เกษตร แม้รัฐจะเริ่มคุ้มครองพื้นที่เกษตร โดยออกพระราชบัญญัติพื้นที่เกษตรกรรม แต่การนำไปสู่การปฏิบัติยังไม่เป็นรูปธรรม

9. ความร่วมมือของการเมืองท้องถิ่น/ความร่วมมือของคนในชุมชนซึ่งส่งผลกระทบต่อส่งเสริมและขยายผลของศูนย์

10. การนำผลสำเร็จของศูนย์ไปใช้ประโยชน์ยังไม่เต็มที่

11. การใช้แรงงานต่างด้าวทดแทนการขาดแคลนแรงงานภาคเกษตรทำให้การส่งเสริมให้เกษตรกรมีความเข้มแข็งสามารถกระทำได้อย่างขึ้น

สถานการณ์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและข้อจำกัดที่มีผลต่อการการเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ

จากแผนแม่บทของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ในปี 2554-2559 ได้มีการวิเคราะห์สถานการณ์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และข้อจำกัดที่มีผลต่อการดำเนินงานเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ฯ ไว้ ดังนี้

ตารางที่ 4-3

สถานการณ์ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และข้อจำกัดที่มีผลต่อการเผยแพร่องค์ความรู้

การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานด้านการขยายผลสู่ราษฎร			
จุดแข็ง (Strengths)	โอกาส (Opportunities)	จุดอ่อน (Weakness)	อุปสรรค (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> • เป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่มีการทำงานแบบบูรณาการ • มีแผนแม่บท แผนงาน และแผนปฏิบัติการเป้าหมายการดำเนินงานที่ชัดเจน • มีแปลงสาธิต แสดงตัวอย่างให้เห็นเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน • มีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถหลากหลายสาขา อาชีพ พร้อมใจ ห่วงักความรู้และคำแนะนำให้กับผู้ขอรับบริการ • มีศูนย์เรียนรู้ ปรากฏชุมชนและเกษตรกรตัวอย่าง เป็นเครือข่ายในการถ่ายทอดองค์ความรู้ • มีการฝึกปฏิบัติจริง และได้รับปัจจัยการผลิตเพื่อนำไปบริโภคหรือจำหน่าย • มีสัตว์พันธุ์ดีที่ตรงความต้องการของเกษตรกร 	<ul style="list-style-type: none"> • มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ด้านการประมงที่ไม่มีในตำราระหว่างวิทยากรและเกษตรกรด้วยกันเอง • เกษตรที่ประสบผลสำเร็จสามารถนำความรู้ไปถ่ายทอดต่อในชุมชนได้ • เกษตรกรและครอบครัวมีอาหารโปรตีนที่มีประโยชน์จากปลาไว้บริโภคและนำไปจำหน่าย มีรายได้เพิ่มขึ้น • เกษตรกรมีโอกาสพัฒนาเป็นเกษตรกรตัวอย่าง • เด็ก นักเรียน และบุคลากรในโรงเรียนสามารถนำไปปฏิบัติได้เองในพื้นที่ของตนเองได้ • สร้างกิจกรรมให้กับเด็กนักเรียนฝึกหัดที่มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ • เกษตรกรได้รับความรู้ที่ถูกต้องทางวิชาการ 	<ul style="list-style-type: none"> • เจ้าหน้าที่ทำงานหลายอย่าง ทำให้เวลาในการออกติดตามผลไม่เพียงพอกับจำนวนเกษตรกรที่ได้รับการส่งเสริม • ผู้รับผิดชอบของกลุ่มงานต่างๆ มีการผลัดเปลี่ยนทำให้ขาดความต่อเนื่องและขาดประสบการณ์ • เจ้าหน้าที่ต้องรับผิดชอบหลายด้าน ทำให้การติดตามงานไม่ทั่วถึง • การสนับสนุนปัจจัยการผลิตบางกิจกรรมล่าช้า 	<ul style="list-style-type: none"> • งบประมาณที่ได้รับล่าช้าและไม่เป็นไปตามแผนที่ต้องการขยายผล • พื้นฐานความรู้ของเกษตรกรต่างกัน เกษตรกรบางรายไม่ค่อยสนใจในทฤษฎี ไม่มีการจดบันทึกข้อมูลต่างๆ • ความประสงค์ของเกษตรกรแต่ละรายมีเวลาว่างที่จะมาฝึกอบรมไม่ตรงกัน ทำให้การขยายผลไม่ได้ผลเท่าที่ควร • เกษตรกรบางรายไม่มีการดูแลจัดการที่ดี ทำให้การเลี้ยงปลาไม่ได้ผลเท่าที่ควร • ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่ไม่สามารถป้องกันได้ทัน มีภัยธรรมชาตินำพายุฝน ทำให้กระชังเสียหายและปลาสูญหายไปก้นน้ำ • เกษตรกรบางรายขาดความตั้งใจและความมุ่งมั่น • ความต้องการของเกษตรกรมีมากกว่างบประมาณที่ได้รับ

ตารางที่ 4-3 (ต่อ)

สถานการณ์ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และข้อจำกัดที่มีผลต่อการเผยแพร่องค์ความรู้

การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานด้านการขยายผลสู่ราษฎร (ต่อ)

จุดแข็ง (Strengths)	โอกาส (Opportunities)	จุดอ่อน (Weakness)	อุปสรรค (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> • มีเจ้าหน้าที่ติดตามงานและมีการติดตามประเมินผลด้านการขยายผล • มีการทำงานแบบเชิงรุกเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย ราษฎรในพื้นที่เป้าหมายลักษณะนิสสัยโอบอ้อมอารี ให้ความร่วมมือในการดำเนินงานเป็นอย่างดี • เจ้าหน้าที่กลุ่มขยายผลประสานงานในหมู่บ้านเป็นคนที่พื้นที่จึงมีข้อได้เปรียบในด้านความคุ้นเคยกับสภาพวิถีชีวิตเพื่อพิสูจน์ผลการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาไปไม้ตามแนวพระราชดำริได้ประสบความสำเร็จ 	<ul style="list-style-type: none"> • เปิดโอกาสให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามามีส่วนร่วม • เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนอื่นได้ • เกิดความสามัคคีในชุมชน คนในชุมชนห่วงแทนและช่วยกันรักษาสภาพแวดล้อม • เปิดโอกาสในการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็น และประสบการณ์ ระหว่างบุคคลากรกับเกษตรกร 	<ul style="list-style-type: none"> • การจัดเก็บข้อมูลโดยรวมยังไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ • เจ้าหน้าที่ขาดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในองค์กรและขาดความรู้ใหม่ๆ • เจ้าหน้าที่มีความรู้และทักษะในการใช้ภาษาอังกฤษน้อย • เจ้าหน้าที่ขาดความเข้าใจในการปฏิบัติงานเชิงรุก • บุคคลากรมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างหน่วยงานน้อย 	<ul style="list-style-type: none"> • ขยายผลเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงท่ามกลางกระแสทุนนิยมและการเตรียมความพร้อมสำหรับสมาคม Asean ในปี 2558 ยังไม่ได้ผลเท่าที่ควร • ขาดงานวิจัยและนักวิจัยที่ศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงสถานะภูมิอากาศของโลกที่มีผลกระทบต่อองค์ความรู้ของศูนย์

แนวโน้มนำการดำเนินงานเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ในอนาคต

จากการสัมภาษณ์ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาฯ หัวหน้าส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง และผู้ปฏิบัติหน้าที่ในการเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาฯ เกี่ยวกับแนวโน้มนำการดำเนินงานเผยแพร่ความรู้ของศูนย์ศึกษาฯ ในอนาคต สามารถสรุปสาระสำคัญได้ ดังนี้

1. มีการติดตามและประเมินผล และวิเคราะห์แนวทางการเผยแพร่ความรู้ของศูนย์ศึกษาฯ ที่เหมาะสม เพื่อค้นหาความถนัดเฉพาะทางของศูนย์ฯ ที่จะสามารถพัฒนาต่อยอดได้อย่างมีประสิทธิภาพ
2. มีการปรับตัวให้เหมาะสมกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และมีการดำเนินงานให้มีความเป็นสากลมากขึ้น เช่น การเปิดรับความรู้ใหม่จากต่างประเทศ การปรับตัวเข้าสู่สมาคมอาเซียน (ASEAN) เป็นต้น
3. มีการพัฒนาเจ้าหน้าที่และบุคลากรในศูนย์ทั้งด้านความรู้ทางวิชาการและการประยุกต์นำความรู้ที่มีมาใช้ในการปฏิบัติในชีวิตจริงให้มากขึ้น
4. มีการทบทวน และปรับเปลี่ยน ยกเครื่องการดำเนินการเผยแพร่ความรู้ของศูนย์ศึกษาฯ ในทุกด้าน เช่น การสรุปผลการศึกษา ทดลอง วิจัย ที่เป็นประโยชน์นำเสนอต่อบุคคลภายนอกเพื่อเป็นบทสรุปของผลการดำเนินงานที่ผ่านมา การปรับปรุงภาพลักษณ์ในการดำเนินการเผยแพร่ความรู้ การขยายเครือข่ายให้มีความครอบคลุมและมีการเกี่ยวเนื่องแลกเปลี่ยนกับเครือข่ายดังกล่าวอย่างสม่ำเสมอ ฯลฯ
5. มีการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มเกษตรกร เพื่อร่วมกันคิด ร่วมทำ และพัฒนาระบบการผลิตให้สอดคล้องกับศักยภาพของตนเอง และสิ่งแวดล้อมของชุมชนให้มากขึ้น

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุป

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระราชดำริให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องพิจารณาจัดตั้งขึ้นที่จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2525 ณ บริเวณพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมของป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนแม่กวง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ มีพื้นที่โครงการประมาณ 8,500 ไร่ โดยมีพระราชประสงค์ให้ศูนย์แห่งนี้ เป็นศูนย์กลางของการศึกษา ทดลอง วิจัย เพื่อหารูปแบบการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศทางภาคเหนือ ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำ และนำผลสำเร็จที่ได้จากการศึกษา ทดลอง วิจัย เผยแพร่ให้แก่ราษฎรให้สามารถนำไปปฏิบัติได้ด้วยตัวเองต่อไป

ในส่วนของการศึกษา ทดลอง วิจัย ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ได้ดำเนินการมาแล้ว รวมทั้งสิ้น 249 เรื่อง เป็นผลงานที่ประสบความสำเร็จแล้ว จำนวน 203 เรื่อง และสามารถนำไปเผยแพร่องค์ความรู้สู่เกษตรกรแล้ว จำนวน 65 เรื่อง ในจำนวนนี้มีผลงานวิจัยที่โดดเด่น จำนวน 20 เรื่อง อาทิ ฝายต้นน้ำลำธารเพื่อฟื้นฟูลุ่มน้ำตามแนวพระราชดำริ การเพาะเห็ดเศรษฐกิจ การเลี้ยงปลากดหลวงในบ่อซีเมนต์กลมระบบน้ำไหลผ่าน การเลี้ยงกบบูลฟร็อกโดยวิธีเกษตรธรรมชาติ

นอกจากนี้ยังมีงานศึกษา วิจัย และทดลอง ในด้านต่างๆ ที่กำลังดำเนินการอยู่ เช่น โครงการศึกษาระบบนิเวศลุ่มน้ำ โครงการความหลากหลายของสัตว์ป่าในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยฮ่องไคร้ การเปลี่ยนแปลงของสังคมพืชป่าไม้และการเก็บกักคาร์บอนในระบบนิเวศป่าไม้ในศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ โครงการศึกษาทดลองการใช้เศษไม้กระท้อนร่วมกับขี้เลื่อยไม้ยางพาราเพาะเห็ดหอม โครงการพัฒนาและคัดเลือกพันธุ์ข้าวเก่าและข้าวขาวดอกมะลิ 105 โครงการวิจัยพัฒนาต้นแบบการจัดการใบไม้เพื่อลดมลพิษทางอากาศช่วงฤดูแล้งในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำ โครงการผลิตเห็ดดับเต่าในสภาพธรรมชาติพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยฮ่องไคร้ โครงการศึกษาทดลองใช้เศษไม้ฉำฉา ไม้มะม่วงร่วมกับขี้เลื่อยไม้ยางพาราเพาะเห็ด โครงการสำรวจเห็ดป่าในพื้นที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ โครงการสำรวจ รวบรวมพันธุ์ และการปลูกรักษาพืชสมุนไพรพื้นบ้าน

ของภาคเหนือ งานรวบรวมพันธุ์และศึกษาลักษณะผักพื้นเมืองเศรษฐกิจของภาคเหนือ โครงการวิเคราะห์ความแตกต่างของวัสดุที่ใช้สร้างฝายต้นน้ำลำธารที่มีผลต่อสิ่งแวดล้อมนิเวศวิทยาต้นน้ำ โครงการใช้หญ้าวงช้างในการรักษาโรคเค้านมอักษะในแพะนม งานสาธิตเพาะเลี้ยงและขยายพันธุ์ไก่ประดู่หางดำ และการศึกษาวิธีการเพิ่มศักยภาพในการเพาะเลี้ยงกบ โดยการใช้วัสดุจากธรรมชาติ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในการเผยแพร่องค์ความรู้สู่ประชาชนซึ่งแบ่งการดำเนินงานเป็น 3 แนวทางหลัก ได้แก่ การจัดทำแปลงสาธิตในศูนย์ศึกษาฯ การฝึกอบรมให้ความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ และการส่งเจ้าหน้าที่ของศูนย์ศึกษาฯ ไปให้ความรู้ในพื้นที่ของเกษตรกรโดยตรง ยังพบว่ามีข้อจำกัดอยู่บางประการทั้งจากเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ เกษตรกร และข้อจำกัดทางนโยบาย อาทิเช่นการดำเนินงานเผยแพร่องค์ความรู้ไปสู่ประชาชนในภาพรวมยังอยู่ในขอบเขตพื้นที่ที่จำกัด ประกอบกับเทคโนโลยีในบางเรื่องยังไม่ค่อยเป็นที่ยอมรับของราษฎร นอกจากนี้การบริหารจัดการดำเนินงานของศูนย์ศึกษาฯ ยังพบว่ามีข้อจำกัดในด้านทรัพยากรและบุคลากรที่ใช้ปฏิบัติงานเผยแพร่ เป็นต้น

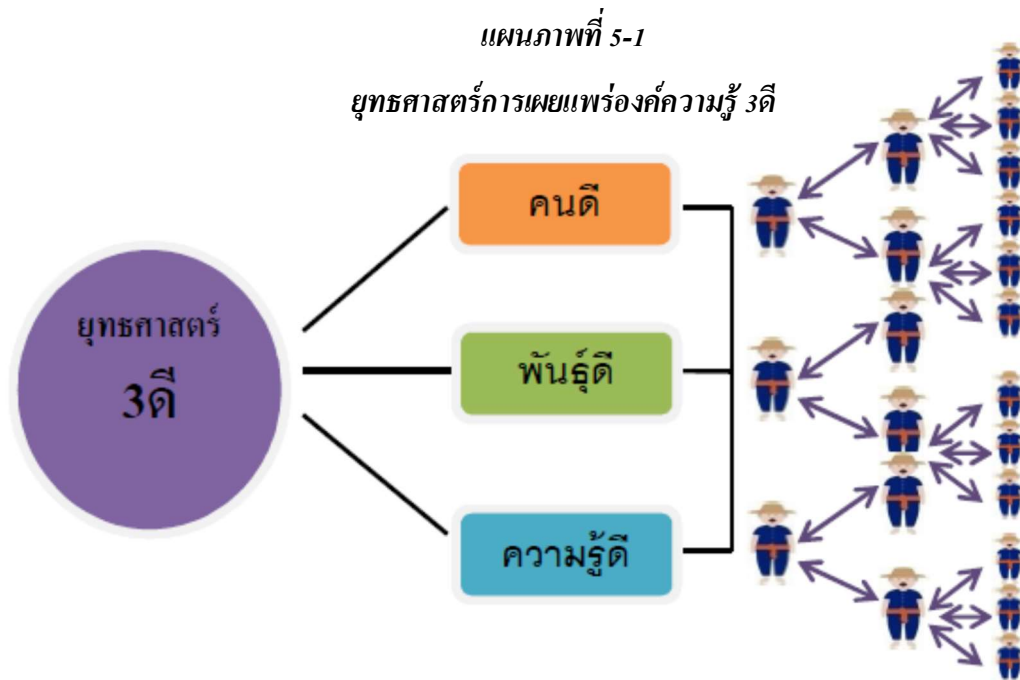
จากการรวบรวม ศึกษาข้อมูล และสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเกี่ยวข้องกับยุทธศาสตร์การเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ พบว่า ยุทธศาสตร์สำคัญในการเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาฯ ที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบันทั้ง 3 แนวทาง ได้แก่ การจัดทำแปลงสาธิตในศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ การฝึกอบรมให้ความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ และการส่งเจ้าหน้าที่ของศูนย์ศึกษาฯ ไปให้ความรู้ในพื้นที่ของเกษตรกร มีความเหมาะสมในการดำเนินการ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ไปสู่เกษตรกร แต่หากสามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับบริบททางสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลง ก็จะสามารถทำให้การดำเนินการเผยแพร่เป็นไปได้อย่างดียิ่งขึ้น

กล่าวคือ ปัจจัยสำคัญในการเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ คือ การนำความรู้ที่ได้จากการศึกษา ทดลอง และวิจัย ที่เน้นการศึกษาและพัฒนาในหลายด้าน เช่น ด้านแหล่งน้ำ ด้านป่าไม้ ด้านการพัฒนาที่ดิน ตลอดจนการทดสอบการปลูกพืชสวน พืชไร่ การพัฒนาเกษตรกรรมแบบประณีต การปศุสัตว์และโคนม การประมง และการอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์กบ ฯลฯ ไปต่อยอดและขยายผลในวงกว้างยิ่งขึ้นซึ่งการจะเผยแพร่องค์ความรู้ดังกล่าวในระยะต่อไปจำเป็นต้องมีองค์ประกอบสำคัญ 3 อย่าง (3ดี) ได้แก่

ความรู้ดี- หมายถึง ความรู้ที่ได้รับมาจากการศึกษา ทดลอง วิจัย ซึ่งศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ได้ศึกษา วิเคราะห์ วิจัย จนได้รูปแบบการพัฒนาในด้านการเกษตรหรือหลักสูตรการฝึกอบรมที่มีความเหมาะสมที่เกษตรกรให้ความสนใจ และสามารถนำไปปฏิบัติได้ในพื้นที่จริง

พันธุ์ดี- หมายถึง ปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพที่เกษตรกรสามารถนำไปใช้ต่อยอดให้เกิดความสำเร็จภายหลังจากการฝึกอบรมกับศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ได้ทันที

คนดี - หมายถึง เกษตรกรที่มีความพร้อม หรือผู้สนใจที่มีความตั้งใจจริงอันเป็นคุณสมบัติที่สำคัญที่สุดในการนำความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรมจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ไปปรับใช้ในในการดำรงชีวิตและเป็นต้นแบบให้กับเกษตรกรรายอื่นๆ

เมื่อมีองค์ประกอบสำคัญครบถ้วนทั้ง 3 ประการ (3ดี) แล้ว เกษตรกรที่ได้รับทั้งความรู้ดี และพันธุ์ดีซึ่งคือปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ก็จะสามารถกลับไปยังท้องถิ่นของตนเองเพื่อนำความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้ในท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งการอบรมในแต่ละครั้งถือเป็นการสร้างเครือข่ายให้เกิดขึ้นระหว่างเกษตรกร เกิดการเรียนรู้ พบปะพูดคุยระหว่างกัน ถือเป็นการสื่อสาร 2 ทาง ที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทั้งเชิงวิชาการและการแก้ไขปัญหาต่างๆ และเมื่อเกษตรกรเหล่านี้กลับสู่ภูมิภาคของตนเองก็จะสามารถถ่ายทอดความรู้ไปสู่เพื่อนเกษตรกร ชุมชน จนถึงขยายเครือข่ายให้กว้างขวางขึ้นไปได้ในที่สุด ดังนั้น การดำเนินงานเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ในระยะต่อไปจึงยังมีความจำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนแนวทางให้มีประสิทธิภาพเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางด้านอาชีพและรายได้ให้แก่ประชาชนในพื้นที่และภูมิภาคต่าง ๆ

ข้อเสนอแนะ

จากการรวบรวม ศึกษาข้อมูล และสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเกี่ยวข้องกับ ยุทธศาสตร์การเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ สามารถสรุปข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนายุทธศาสตร์การเผยแพร่องค์ความรู้ได้ ดังนี้

ด้านนโยบายและงบประมาณ

1. ยุทธศาสตร์สำคัญในงานขยายผลที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน ได้แก่ การจัดทำแปลงสาธิตในศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ การฝึกอบรมให้ความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ และการส่งเจ้าหน้าที่ของศูนย์ศึกษาฯ ไปให้ความรู้ในพื้นที่ของเกษตรกรนั้น ควรดำเนินการควบคู่กันไปและไม่ควรให้น้ำหนักส่วนใดส่วนหนึ่งมากเกินไป

2. ในการคัดเลือกเกษตรกรซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในยุทธศาสตร์ 3 ดี เพื่อเข้ารับการอบรมนั้น ควรมีกลไกหรือเครื่องมือในการคัดเลือกเกษตรกรที่มีความพร้อมและมีคุณสมบัติครบถ้วน อันได้แก่ ความพร้อมทางด้านปัจจัยแวดล้อมที่จะส่งผลให้การผลิตเกิดผลสำเร็จ และความตั้งใจจริงในการเรียนรู้ เช่น มีการคัดกรองจากหน่วยงานท้องถิ่น การคัดเลือกจากสำนักงาน กปร. หรือหน่วยงานร่วมที่เข้ามาเป็นพันธมิตรในการอบรม เช่น กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงมหาดไทย เป็นต้น เพื่อให้สามารถคัดเลือกเกษตรกรได้ตรงตามคุณสมบัติ และป้องกันความซ้ำซ้อนในการเข้าอบรมได้มากขึ้น

3. ควรมีการติดตามและประเมินผลภายหลังการฝึกอบรม ทั้งในด้านขององค์ความรู้ และผลที่ได้รับจากการอบรมในระยะยาว เพื่อนำมาเป็นฐานข้อมูลและปรับปรุงการดำเนินงานให้กับศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ต่อไป

4. ควรมุ่งเน้นการขยายผลและสร้างเครือข่ายการเรียนรู้เรื่องโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริไปสู่กลุ่มเป้าหมายต่างๆ ให้แพร่หลายในพื้นที่มากขึ้น โดยให้ ศูนย์เรียนรู้ตามแนวพระราชดำริ (หมู่บ้านรอบศูนย์) ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้เป็นศูนย์กลางการดำเนินงานในภาคเหนือ

5. สนับสนุนการเรียนรู้ตามแนวพระราชดำริและปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงร่วมกับสถาบันการศึกษาและองค์กรเอกชนต่างๆ เพื่อเป็นศูนย์รวมข้อมูล และศูนย์ฝึกอบรมตามแนวพระราชดำริที่มีคุณภาพสอดคล้องกับภูมิสังคม รวมทั้งการนำนักเรียน นิสิต นักศึกษา ให้เข้ามามีส่วนร่วมกับกระบวนการเรียนรู้ตามแนวพระราชดำริมากขึ้น

6. ขยายผลองค์ความรู้ตามแนวพระราชดำริสู่องค์กรชุมชน สื่อมวลชนและประชาชนทั่วทุกภูมิภาค โดยประสานและสนับสนุนให้จังหวัดและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม

ในการดำเนินงาน โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และสนองพระราชดำริ เพื่อพัฒนาชุมชน และสังคมของตนเอง โดยมีการใช้แผนชุมชนเป็นเครื่องมือชี้้นำการดำเนินงาน

7. ขยายผลเครือข่ายองค์ความรู้ตามแนวพระราชดำริสู่ระดับสากล โดยใช้ปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางในการดำเนินงาน

8. ในด้านการบริหารงบประมาณของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ หากมีการบูรณาการงบประมาณของแต่ละหน่วยงานก็จะช่วยให้การดำเนินการของศูนย์เป็นไปในทิศทางเดียวกันมากยิ่งขึ้น

9. ปัจจุบัน ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ มีเครือข่ายต่างๆ มากมาย หากแต่ยังไม่ได้มีการขยายต่อกันมากเท่าที่ควร ทั้งเครือข่ายเกษตรกรที่รับการอบรม และเครือข่ายระหว่างศูนย์ อีกทั้งเครือข่ายดังกล่าวจะขาดหายไป ในกรณีที่มีการเปลี่ยนแปลงบุคคลากรในพื้นที่ ดังนั้น หากมีการโครงการหรือกิจกรรมที่จะช่วยให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ก็จะช่วยให้เกิดการขยายวงความรู้และเชื่อมต่อเครือข่ายได้อย่างยั่งยืน ทั้งนี้ หมายความว่า รวมถึงภาคีเครือข่ายในการทำงานจากภาคส่วนต่างๆ เช่น จังหวัด ท้องถิ่น หน่วยงานอื่นๆ ที่ต้องมีการประสานงานกันอย่างสม่ำเสมอ ควรมีการตกลงความเข้าใจร่วมกันว่ามีเป้าหมายและทิศทางในการทำงานหรือไม่ อย่างไร เพื่อนำไปสู่การกำหนดทิศทางการทำงานเดียวกัน

ด้านบุคลากร

1. เจ้าหน้าที่และบุคลากรที่ปฏิบัติหน้าที่ในศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริต้องมีความเข้าใจในวิถีของเกษตรกร ซึ่งการที่จะเกิดความเข้าใจได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำงานด้วยความทุ่มเทและใกล้ชิดมากพอที่จะเข้าใจถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกร ยกตัวอย่างเช่น การให้ความรู้และพัฒนาเกษตรกรเพื่อให้มีความรู้และสามารถนำไปประยุกต์ต่อยอดจนเป็นเกษตรกรตัวอย่างนั้น อาจจะต้องใช้ทั้งเวลาซึ่งบางครั้งอาจเป็นการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น ใช้ศาสตร์และศิลป์ในการทำงาน มีจิตบริการ (Service Mind) ต้องเป็นทั้งผู้ให้ความรู้ทางวิชาการ หรือเพื่อนผู้ให้คำปรึกษาเพื่อให้เกษตรกรสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น และสามารถพัฒนาตัวเองอย่างต่อเนื่องจนเกิดความยั่งยืนได้

2. เจ้าหน้าที่และบุคลากรที่ปฏิบัติหน้าที่ในศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ควรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการและหลักปฏิบัติต่างๆ อย่างแท้จริงจนถึงระดับที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของตนเองได้ เพื่อที่จะสามารถให้ความรู้เกษตรกรได้อย่างถูกต้องจากประสบการณ์จริง ซึ่งนอกจากจะเกิดผลดีกับตัวเจ้าหน้าที่และบุคลากรเองแล้ว ยังเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับเกษตรกรผู้เข้ารับการอบรมได้อีกด้วย

3. แต่ถึงแม้มีการทำงานแบบบูรณาการแต่ก็ยังคงมีปัญหาระหว่างบุคลากรและต้นสังกัด เช่น การทำเรื่องเสนอความดีความชอบ ซึ่งถือเป็นขวัญกำลังใจที่สำคัญในการทำงานของ

เจ้าหน้าที่ จึงควรมีการเพิ่มขวัญกำลังใจให้กับเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติการโดยการรายงานผลการปฏิบัติงานตลอดจนการรายงานเสนอความดีความชอบให้กับเจ้าหน้าที่ที่เป็นกำลังใจในการปฏิบัติงานต่อไป

ด้านวิชาการการวัดและประเมินผล

1. ด้านหลักสูตรการฝึกอบรม ควรมีการยืดหยุ่นหลักสูตรการอบรมให้มีความเหมาะสมกับสภาพสถานการณ์ปัจจุบัน และความต้องการของเกษตรกรที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่ควรยึดติดอยู่กับหลักสูตรพื้นฐานเดิมแต่ควรมีการสำรวจความต้องการอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้หลักสูตรมีความทันสมัยและตรงกับความต้องการของเกษตรกรอย่างแท้จริง

2. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริมีข้อได้เปรียบในการทำงานทางด้านบูรณาการและมีทีมงานที่เข้มแข็งในการดำเนินการ ทำให้มีการถ่ายทอดและเก็บสะสมองค์ความรู้ตลอดระยะเวลา 30 ปีที่ผ่านมาในหลากหลายสาขา จึงควรมีการต่อยอดพัฒนาความรู้ที่มีดังกล่าวให้เป็นฐานข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ

3. หากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริสามารถเก็บข้อมูลได้ตามช่วงเวลาที่เหมาะสมจะทำให้เกิดความชัดเจนและเป็นประโยชน์มากขึ้น เนื่องจากในปัจจุบันการเก็บข้อมูลบางครั้งต้องกระทำโดยเร่งรีบเพื่อให้ทันกับการรายงานผลต่างๆ ประกอบกับข้อมูลส่วนมากเป็นข้อมูลที่ต้องจัดเก็บจากธรรมชาติไม่สามารถเร่งรัดได้ จึงอาจทำให้ข้อมูลมีความคลาดเคลื่อนส่งผลต่อการนำไปวิเคราะห์และใช้ประโยชน์ต่างๆ

4. การวัดผลและประเมินผลในปัจจุบันไม่สามารถบอกถึงเป้าหมายสูงสุดในการขยายผลได้อย่างสมบูรณ์ครบถ้วน เนื่องจากการวัดและประเมินผลในปัจจุบันเน้นที่รายได้ของเกษตรกรและเป้าหมายการผลิตซึ่งเป็นตัวเลขเชิงปริมาณ หากแต่ในความเป็นจริงแล้ว ผลที่ได้จากการทำงานขยายผลมีมากกว่าตัวเลขเชิงปริมาณ เช่น ความสัมพันธ์ในครอบครัวของเกษตรกรที่ดีขึ้นเนื่องจากสามารถประกอบอาชีพอยู่ในท้องถิ่น ความสามัคคีที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นจากการอนุรักษ์ทรัพยากรร่วมกัน เป็นต้น

ด้านสิ่งปลูกสร้างและวัสดุอุปกรณ์

เนื่องจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ มีการดำเนินงานมาเป็นระยะเวลากว่า 30 ปีแล้ว ทำให้สิ่งปลูกสร้างต่างๆ มีความเสื่อมโทรมจึงควรมีการปรับปรุง และควรหันมาให้ความสำคัญกับเรื่องภาพลักษณ์ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ให้มากขึ้น เพื่อปรับเปลี่ยนสภาพภายนอกของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ เพื่อให้เกิดความน่าสนใจและทันสมัย เนื่องจากภาพลักษณ์ของศูนย์จะเป็นสิ่งแรกที่บุคคลภายนอกเห็นและส่งผลกระทบต่อความน่าเชื่อถือ

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาไทย

หนังสือ

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. การบริหารการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2526

นิพัทธเวช สืบแสง. การมีส่วนร่วมของชาวเขาในการพัฒนา. ข่าวศูนย์วิจัยชาวเขา. (กรกฎาคม-กันยายน 2526) : หน้า 10

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดไทยอนุเคราะห์ไทย, 2536

เสนห์ จามริก. นโยบาย กลวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข, 2527

สายทิพย์ สุกดีพันธ์. “อุดมการณ์พัฒนากับการสาธารณสุขมูลฐานในประเทศไทย” ในสายทิพย์ สุกดีพันธ์(บรรณาธิการ). ปัญหาผู้นำกับการกำหนดนโยบายแห่งชาติ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. ประวัติศาสตร์ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2542

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 254

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. การประเมินผลความสำเร็จของประชาชนที่ได้รับประโยชน์จากศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. กรุงเทพฯ : สำนักติดตามประเมินผล. 2556

วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย เอกสารการวิจัย

เสาวคนธ์ สุกสว่าง. “เอกสารคำสอนวิชาสังคมวิทยชนบท ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา, คณะสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. เอกสารอัดสำเนา, 2530

เสาวคนธ์ สุกสว่าง. “การมีส่วนร่วมของชุมชน : แนวคิดและแนวทางการนำไปสู่การปฏิบัติ”. เอกสารประกอบการบรรยายหลักสูตรการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ณ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ 25-29 พฤศจิกายน 2539, 2539.

อุบลวรรณ สืบยุค. “ปัจจัยบางประการที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาที่อยู่อาศัย :
ศึกษาเฉพาะกรณีการตั้งถิ่นฐานใหม่ของผู้มีรายได้น้อย โครงการฟื้นฟูนครบางบัว
กรุงเทพมหานคร” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2529

ภาณุวัฒน์ ไชยมะโน. “ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจของเกษตรกรในการเข้าร่วมโครงการขยายผล
ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ” วิทยานิพนธ์
ปริญญาโท. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2548

ภาคผนวก

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ	นายปวีตร นวะมะรัตน์
วัน เดือน ปี เกิด	14 ตุลาคม 2505
การศึกษา	ปริญญาโท ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สังคมวิทยาประยุกต์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ประวัติการทำงาน โดยย่อ	ปริญญาตรีศิลปศาสตรบัณฑิต (รัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. 2532 เจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผน 3 กองวางแผนเตรียมพร้อม ด้านเศรษฐกิจ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ พ.ศ. 2550 ผู้อำนวยการกองแผนงานและวิเทศสัมพันธ์ สำนักงาน คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจาก พระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) พ.ศ. 2551 ผู้อำนวยการสำนักประสานงานโครงการพื้นที่ 3 สำนักงาน คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจาก พระราชดำริ (สำนักงาน กปร.)
ตำแหน่งปัจจุบัน	พ.ศ. 2557 ผู้อำนวยการสำนักประสานงานโครงการพื้นที่ 1 สำนักงาน คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจาก พระราชดำริ (สำนักงาน กปร.)

สรุปย่อ

ลักษณะวิชา ยุทธศาสตร์

เรื่อง ยุทธศาสตร์การเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริสู่ชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงใหม่

ผู้วิจัย นายปวีตรัตน์วระมะรัตน์ หลักสูตร วปอ. รุ่นที่ 56

ตำแหน่ง ผู้อำนวยการสำนักประสานงานโครงการพื้นที่ 3

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำริให้จัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริขึ้นในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ ตั้งแต่ปี 2523 เป็นต้นมา รวมทั้งสิ้น 6 แห่ง ให้เป็นสถานที่ทำการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง วิจัย เพื่อแสวงหาแนวทางและวิธีการพัฒนาที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพภูมิสังคมของแต่ละท้องถิ่น และเป็นสถานที่ที่นักวิชาการ ผู้ปฏิบัติงาน และประชาชนมาใช้แลกเปลี่ยนสื่อสารและถ่ายทอดความรู้ เป็นแบบจำลองของพื้นที่ที่มีการพัฒนาแบบผสมผสานทุกสาขาในลักษณะสหวิทยาการ และมีการบริหารที่เป็นระบบเป็นขั้นเป็นตอน มีการประสานงานที่มีเอกภาพ และเป็นศูนย์บริการแบบเบ็ดเสร็จในลักษณะของ “พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต” รวมทั้งนำผลสำเร็จที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า ทดลอง วิจัย เหล่านั้นไปเผยแพร่สู่เกษตรกรในพื้นที่หมู่บ้านรอบศูนย์ศึกษาฯ และพื้นที่อื่นต่อไป

สำหรับศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระราชดำริให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องพิจารณาจัดตั้งขึ้น เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2525 ณ บริเวณพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมของป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนแม่กวง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ มีพื้นที่โครงการประมาณ 8,500 ไร่ โดยมีพระราชประสงค์ให้ศูนย์แห่งนี้เป็นศูนย์กลางของการศึกษา ทดลอง วิจัย เพื่อหารูปแบบการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศทางภาคเหนือ ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำ และนำผลสำเร็จที่ได้จากการศึกษา ทดลอง วิจัย ไปเผยแพร่เพื่อให้เกษตรกรสามารถนำไปปฏิบัติหรือประกอบอาชีพได้ด้วยตัวเองต่อไปอย่างไรก็ตาม การนำผลสำเร็จดังกล่าวไปขยายผลสู่เกษตรกรยังพบว่ายังมีข้อจำกัดอยู่บางประการ ซึ่งจากการ

ประมวลข้อมูลสถานะโครงการการศึกษาทดลองวิจัยศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ พบว่า มีผลการศึกษา ทดลอง วิจัย รวมทั้งสิ้น 249 เรื่อง เป็นผลงานที่ประสบความสำเร็จแล้ว จำนวน 203 เรื่อง อยู่ระหว่างดำเนินการ 46 เรื่อง และมีโครงการที่มีผลสำเร็จเป็นองค์ความรู้สามารถนำไปเผยแพร่ได้ จำนวน 20 เรื่อง แต่การดำเนินงานดังกล่าวในภาพรวมยังอยู่ในขอบเขตพื้นที่ที่จำกัด ประกอบกับหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านวิชาการมีหลายหน่วยงาน การประสานงานระหว่างหน่วยงานกับฝ่ายปฏิบัติการขยายผลจึงยังมีจุดอ่อนบางประการ รวมถึงปัญหาเรื่องพื้นฐานความรู้ของเกษตรกรที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ การบริหารจัดการดำเนินงานยังพบว่า มีข้อจำกัดในด้านทรัพยากรและบุคลากรที่ใช้ปฏิบัติงานเผยแพร่

ดังนั้น การดำเนินงานเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ในระยะต่อไปจึงมีความจำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนแนวทางให้มีประสิทธิภาพเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางด้านอาชีพและรายได้ให้แก่เกษตรกรในพื้นที่และภูมิภาคต่าง ๆ อีกทั้งด้วยหน้าที่ความรับผิดชอบหลักในการประสาน กำกับ ดูแล และติดตามผลการดำเนินงาน โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ในเขตพื้นที่ภาคเหนือ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะพัฒนายุทธศาสตร์การเผยแพร่องค์ความรู้ดังกล่าว เพื่อให้เกษตรกรสามารถนำองค์ความรู้นั้น ไปปฏิบัติเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนและเป็นการสนับสนุนงานพัฒนาชนบทของรัฐบาลในระยะยาวต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบ วิธีการดำเนินงานเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ
2. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อจำกัดในการดำเนินงานเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ
3. เสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อให้การดำเนินงานเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ เป็นไปอย่างสัมฤทธิ์ผลต่อเกษตรกรเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางด้านอาชีพและรายได้ อย่างแท้จริง

ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาเฉพาะกรณีการดำเนินงานเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้ระยะเวลาการศึกษาประมาณ 4 เดือนเริ่มตั้งแต่เดือนมกราคม-เดือนเมษายน 2557

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษา วิเคราะห์ กระบวนการตลอดจน รูปแบบการเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัด เชียงใหม่ และการศึกษาข้อมูลจากเอกสารหรือการวิจัยเชิงเอกสาร โดยการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ทรงคุณวุฒิที่ปฏิบัติหน้าที่จริงใน ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ เพื่อให้ได้แนวทางและกลยุทธ์การเผยแพร่องค์ความรู้ที่มีความชัดเจนและ สามารถนำไปสู่แผนการปฏิบัติได้จริง

ผลการวิจัย

จากการศึกษาพบว่าศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ได้ดำเนินการศึกษา ทดลอง วิจัย มาแล้วรวมทั้งสิ้น 249 เรื่อง เป็นผลงานที่ประสบความสำเร็จแล้ว จำนวน 203 เรื่อง และสามารถ นำไปเผยแพร่องค์ความรู้สู่เกษตรกรแล้ว จำนวน 65 เรื่อง ในจำนวนนี้มีผลงานวิจัยที่ โดดเด่น จำนวน 20 เรื่อง อาทิ ฝายต้นน้ำลำธารเพื่อฟื้นฟูลุ่มน้ำตามแนวพระราชดำริ การเพาะเห็ด เศรษฐกิจ การเลี้ยงปลากดหลวงในบ่อซีเมนต์กลมระบบน้ำไหลผ่าน การเลี้ยงกบบูลฟร็อก โดยวิธีเกษตรธรรมชาติ และยังมีโครงการศึกษาวิจัย และทดลองในด้านต่างๆ ที่กำลังดำเนินการ อยู่อีกเป็นจำนวนมาก เช่น โครงการศึกษาระบบนิเวศลุ่มน้ำ โครงการความหลากหลายของ สัตว์ป่าในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยฮ่องไคร้ การเปลี่ยนแปลงของสังคมพืชป่าไม้และการเก็บกักคาร์บอน ในระบบนิเวศป่าไม้ในศูนย์ศึกษาฯ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในการเผยแพร่องค์ความรู้สู่เกษตรกรซึ่งแบ่งการดำเนินงานเป็น 3 แนวทางหลัก ได้แก่ การจัดทำแปลงสาธิตในศูนย์ศึกษาฯ การฝึกอบรมให้ความรู้ทั้งภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติ และการส่งเจ้าหน้าที่ของศูนย์ศึกษาฯ ไปให้ความรู้ในพื้นที่ของเกษตรกรโดยตรง ยังพบว่ายังมีข้อจำกัดอยู่บางประการทั้งจากเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ และข้อจำกัดทางนโยบาย อาทิเช่น การดำเนินการเผยแพร่องค์ความรู้ไปสู่เกษตรกรยังอยู่ในขอบเขตพื้นที่ที่จำกัด ประกอบ กับหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านวิชาการมีหลายหน่วยงาน การประสานงานระหว่างหน่วยงาน ดังกล่าวกับฝ่ายปฏิบัติการขยายผลจึงยังมีจุดอ่อนบางประการ รวมถึงปัญหาเรื่องพื้นฐานความรู้ ของเกษตรกรที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ การบริหารจัดการดำเนินงานยังพบว่ายังมีข้อจำกัดในด้าน ทรัพยากรและบุคลากรที่ใช้ปฏิบัติงานเผยแพร่

ข้อเสนอแนะ

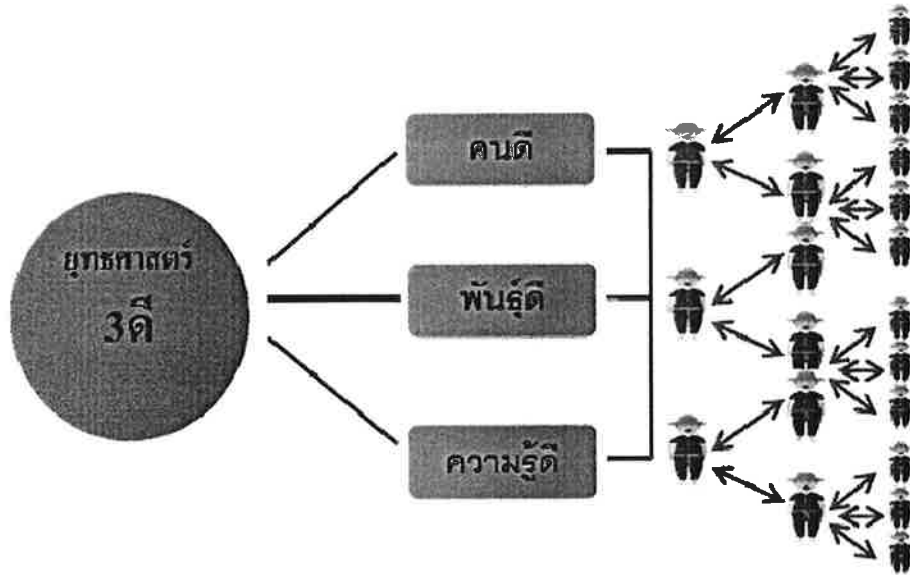
จากการรวบรวม ศึกษาข้อมูล และสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเกี่ยวข้องกับยุทธศาสตร์การเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ พบว่า ยุทธศาสตร์สำคัญในการเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาฯ ที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบันทั้ง 3 แนวทาง ได้แก่ การจัดทำแปลงสาธิตในศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ การฝึกอบรมให้ความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ และการส่งเจ้าหน้าที่ของศูนย์ศึกษาฯ ไปให้ความรู้ในพื้นที่ของเกษตรกร มีความเหมาะสมในการดำเนินการ สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ในการเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ไปสู่เกษตรกร อย่างไรก็ดี หากสามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินงานให้เหมาะสมกับบริบททางสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงไป ก็จะสามารถทำให้การดำเนินการเผยแพร่เป็นไปได้อย่างดียิ่งขึ้น

กล่าวคือ ปัจจัยสำคัญในการเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ คือ การนำความรู้ที่ได้จากการศึกษา ทดลอง และวิจัย ที่เน้นการศึกษาและพัฒนาในหลายด้าน เช่น ด้านแหล่งน้ำ ด้านป่าไม้ ด้านการพัฒนาที่ดิน ตลอดจนการทดสอบการปลูกพืชสวน พืชไร่ การพัฒนาเกษตรกรรมแบบประณีต การปศุสัตว์และโคนม การประมง และการอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์กบ ฯลฯ ไปต่อยอดและขยายผลในวงกว้างยิ่งขึ้นซึ่งการจะเผยแพร่องค์ความรู้ดังกล่าวในระยะต่อไปจำเป็นต้องมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ(3คี) ได้แก่

ความรู้ดี- หมายถึง ความรู้ที่ได้รับมาจากการศึกษา ทดลอง วิจัย ซึ่งศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ได้ศึกษา วิเคราะห์ วิจัย จนได้รูปแบบการพัฒนาในด้านการเกษตรหรือหลักสูตรการฝึกอบรมที่มีความเหมาะสมที่เกษตรกรให้ความสนใจ และสามารถนำไปปฏิบัติได้จริงในพื้นที่

พันธุ์ดี- หมายถึง ปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพที่เกษตรกรสามารถนำไปใช้ต่อยอดให้เกิดความสำเร็จหลังจากการฝึกอบรมกับศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ได้ทันที

คนดี - หมายถึง เกษตรกรที่มีความพร้อม หรือผู้สนใจที่มีความตั้งใจจริงอันเป็นคุณสมบัติที่สำคัญที่สุดในการนำความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรมจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ไปปรับใช้ในในการดำรงชีวิตและเป็นต้นแบบให้กับเกษตรกรรายอื่นๆ

แผนภาพ

ยุทธศาสตร์การเผยแพร่องค์ความรู้ 3ดี

เมื่อมีองค์ประกอบสำคัญครบถ้วนทั้ง 3 ประการ (3ดี) แล้ว เกษตรกรที่ได้รับทั้งความรู้ดี และพันธมิตรซึ่งคือปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ก็จะสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้ในท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งการอบรมในแต่ละครั้งถือเป็นการสร้างเครือข่ายให้เกิดขึ้นระหว่างเกษตรกร เกิดการเรียนรู้ พบปะพูดคุยระหว่างกัน ถือเป็นการสื่อสาร 2 ทาง ที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทั้งเชิงวิชาการและการแก้ไขปัญหาต่างๆ และเมื่อเกษตรกรเหล่านี้กลับสู่ภูมิลำเนาของตนเองก็จะสามารถถ่ายทอดความรู้ไปสู่เพื่อนเกษตรกร ชุมชน จนถึง การขยายเครือข่ายให้กว้างขวางขึ้นไปได้ในที่สุดดังนั้น การดำเนินงานเผยแพร่องค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ในระยะต่อไปจึงยังมีความจำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนแนวทาง โดยเพิ่มประสิทธิภาพให้กับองค์ประกอบ 3ดี ดังกล่าวให้เข้มข้นยิ่งขึ้นเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางด้านอาชีพและรายได้ให้แก่เกษตรกรในวงกว้าง

นอกจากนี้ ยุทธศาสตร์งานขยายผลที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน ได้แก่ การจัดทำแปลงสาธิตในศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ การฝึกอบรมให้ความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ และการส่งเจ้าหน้าที่ของศูนย์ศึกษาฯ ไปให้ความรู้ในพื้นที่ของเกษตรกรนั้น ควรดำเนินการควบคู่กัน และไม่ควรให้น้ำหนักส่วนใดส่วนหนึ่งมากเกินไป และหากมีการบูรณาการงบประมาณของแต่ละหน่วยงานก็จะช่วยให้การดำเนินการของศูนย์ศึกษาฯ เป็นไปในทิศทางเดียวกันมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ควรมุ่งเน้นการขยายผลและสร้างเครือข่ายการเรียนรู้เรื่อง โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ไปสู่กลุ่มเป้าหมายต่างๆ ให้แพร่หลาย โดยให้ศูนย์เรียนรู้ตามแนวพระราชดำริ (หมู่บ้านรอบศูนย์) ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้เป็นศูนย์กลางการดำเนินงานในภาคเหนือ และสนับสนุนการเรียนรู้ตามแนวพระราชดำริและปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงร่วมกับสถาบันการศึกษาและองค์กรเอกชนต่างๆ เพื่อเป็นศูนย์รวมข้อมูล และศูนย์ฝึกอบรมตามแนวพระราชดำริที่มีคุณภาพสอดคล้องกับภูมิสังคม รวมทั้งการนำนักเรียน นิสิต นักศึกษา ให้เข้ามามีส่วนร่วมกับกระบวนการเรียนรู้ตามแนวพระราชดำริ

นอกจากนี้ ควรมีการขยายผลองค์ความรู้ตามแนวพระราชดำริสู่องค์กรชุมชน สื่อมวลชนและประชาชนทั่วทุกภูมิภาค โดยประสานและสนับสนุนให้จังหวัดและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมีการใช้แผนชุมชนเป็นเครื่องมือชี้้นำการดำเนินงาน สำหรับยุทธศาสตร์พัฒนาเครือข่ายต่างๆ ที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ มีอยู่แต่เดิมแล้ว หากแต่ยังไม่ได้มีการขยายต่อกันมากเท่าที่ควร ทั้งเครือข่ายเกษตรกรที่รับการอบรมและเครือข่ายระหว่างศูนย์ เนื่องจากเครือข่ายดังกล่าวจะขาดหายไปในกรณีที่มีการเปลี่ยนแปลงบุคคลากรในพื้นที่ ดังนั้น หากมีโครงการหรือกิจกรรมที่จะช่วยให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ก็จะช่วยให้งานจากภาคส่วนต่างๆ เช่น จังหวัด ท้องถิ่น หน่วยงานอื่นๆ ที่ต้องมีการประสานงานกันอย่างสม่ำเสมอ ควรมีการตกลงความเข้าใจร่วมกันว่ามีเป้าหมายและทิศทางในการทำงานหรือไม่ อย่างไร เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปในทิศทางเดียวกันและควรมีการขยายผลเครือข่ายองค์ความรู้ตามแนวพระราชดำริสู่ระดับสากล โดยใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางในการดำเนินงาน